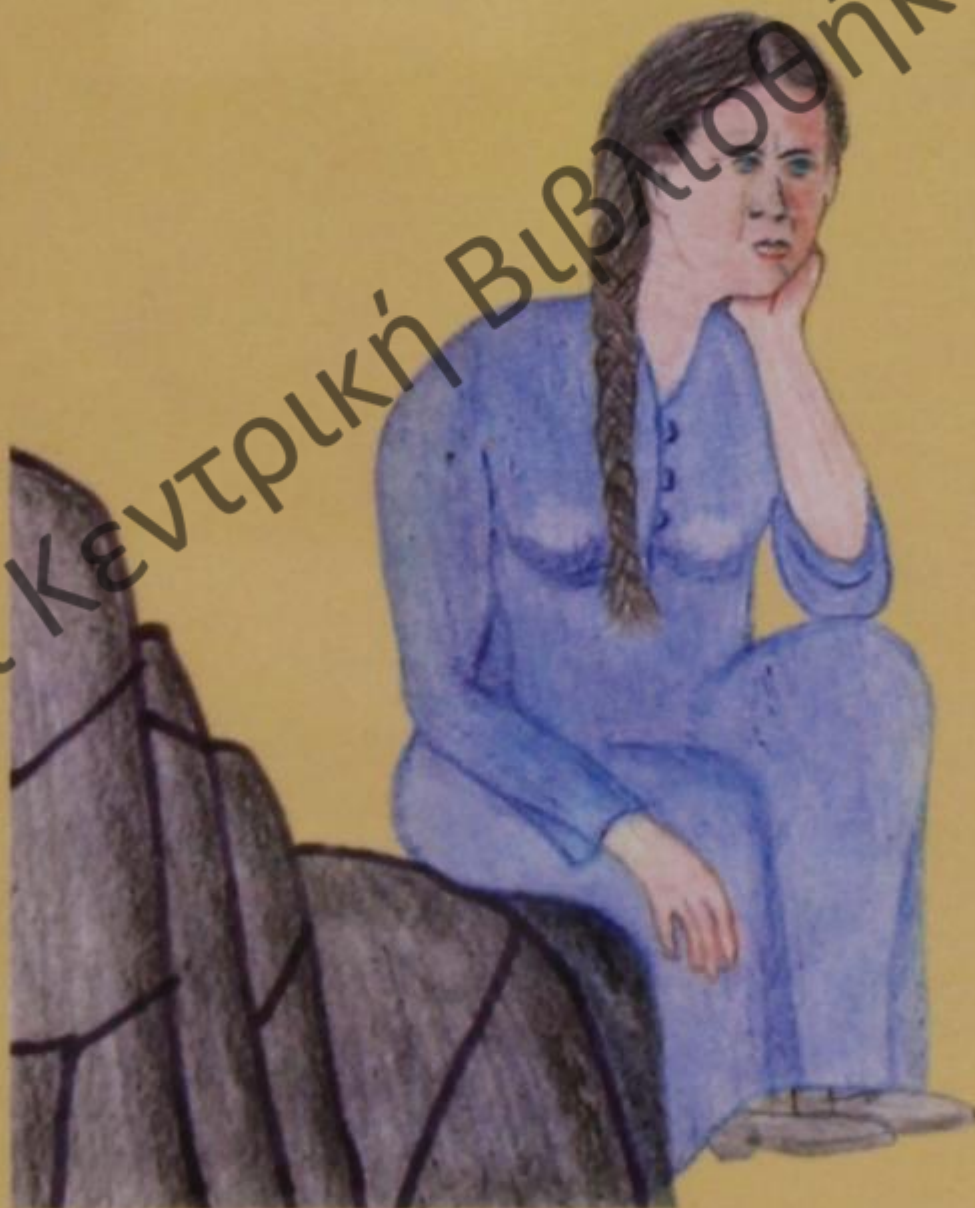

ΜΙΧΑΛΗ ΠΑΓΟΥΝΗ

ΓΚΡΕΜΙΣΜΕΝΑ ΟΝΕΙΡΑ

ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΔΩΔΩΝΗ

ΑΘΗΝΑ 2007

Ο Μιχάλης Παγούνης γεννήθηκε το 1936 στο χωριό Ζέρμα της Κόνιτσας. Τα γεγονότα του εμφυλίου πολέμου 1946-49 σημάδεψαν την παιδική του ζωή. Όπως και χιλιάδες άλλα Ελληνόπουλα, έτσι κι αυτός βρέθηκε στις χώρες της Ανατολικής Ευρώπης, με τα δύο μικρότερα αδέρφια του, χωρίς τους γονείς του. Μεγάλωσε σε παιδικούς σταθμούς στην Αλβανία, Ρουμανία και Πολωνία.

Στην Πολωνία τελείωσε το σχολείο και το Πανεπιστήμιο. Απέκτησε το πτυχίο του Μάστερ Γεωλογίας και εργάστηκε σε διάφορες γεωλογικές υπηρεσίες από υπεύθυνες θέσεις. Για ένα διάστημα, μέχρι τον επαναπατρισμό του στην Ελλάδα το 1975, ήταν συνεργάτης στην Έδρα Υδρογεωλογίας του Πανεπιστημίου του Βρότσλαβ.

Στην Ελλάδα εργάστηκε στο ΙΓΜΕ (Ινστιτούτο Γεωλογικών και Μεταλλευτικών Ερευνών) στον Τομέα Υδρολογίας και ασχολήθηκε με την υδρογεωλογική έρευνα.

Η ύδρευση της Αθήνας από υπόγεια νερά ήταν το κυριότερο πρόβλημα της υπηρεσιακής ενασχόλησής του.

Το μεγάλο πρόβλημα της λειψυδρίας στο Λεκανοπέδιο της Αττικής την περίοδο 1988-93 αντιμετωπίστηκε με επιτυχία χάρη στις μελέτες του. Προηγούμενα βιβλία του: «Ο θαμπός δίσκος του ήλιου», «Παιδιά της Ελπίδας».

Επίσημα Κεντρική Βιβλιοθήκη Κόνιτσας

Επίσημη Κεντρική Βιβλιοθήκη Κόνιτσας

ΓΚΡΕΜΙΣΜΕΝΑ ΟΝΕΙΡΑ

Εθνική Κεντρική Βιβλιοθήκη Κόνιτσας

© Μιχάλης Παγουνής
Μαραθωνοδρόμων 22
151-24 Μαρούσι
τηλ. 210.8067920
Χαλκίδα, τηλ: 22210.96441

Εκδόσεις «Δωδώνη»
Ασκληπιού 3, 106 79 ΑΘΗΝΑ
Τηλ.: 210.38.25.485

Διάθεση: «ΔΩΔΩΝΗ» ΕΚΔΟΤΙΚΗ Ε.Π.Ε.
Ανδρέου Μεταξά 28, 106 81 Αθήνα
Τηλ.: 210.38.25.485 – Τηλ. & Fax: 210.38.41.171

ISBN 978-960-385-471-5

ΜΙΧΑΛΗ ΠΑΓΟΥΝΗ

ΓΚΡΕΜΙΣΜΕΝΑ ΟΝΕΙΡΑ

Εκδ. Εξ: 1932

Δ Ω Δ Ω Ν Η

ΑΘΗΝΑ 2007

ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑ
ΥΠΟΥΡΓΕΙΟ ΠΑΙΔΕΙΑΣ, ΕΡΕΥΝΑΣ ΚΑΙ ΘΡΗΣΚΕΥΜΑΤΩΝ
ΙΝΣΤΙΤΟΥΤΟ ΤΕΧΝΟΛΟΓΙΑΣ ΥΠΟΛΟΓΙΣΤΩΝ ΚΑΙ ΕΚΔΟΣΕΩΝ ΔΙΔΑΚΤΙΚΩΝ ΒΙΒΛΙΩΝ
ΚΕΝΤΡΙΚΟ ΛΑΒΙΝΙΑΣ
ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑ
ΥΠΟΥΡΓΕΙΟ ΠΑΙΔΕΙΑΣ, ΕΡΕΥΝΑΣ ΚΑΙ ΘΡΗΣΚΕΥΜΑΤΩΝ
ΙΝΣΤΙΤΟΥΤΟ ΤΕΧΝΟΛΟΓΙΑΣ ΥΠΟΛΟΓΙΣΤΩΝ ΚΑΙ ΕΚΔΟΣΕΩΝ ΔΙΔΑΚΤΙΚΩΝ ΒΙΒΛΙΩΝ
ΚΕΝΤΡΙΚΟ ΛΑΒΙΝΙΑΣ

ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑ
ΥΠΟΥΡΓΕΙΟ ΠΑΙΔΕΙΑΣ, ΕΡΕΥΝΑΣ ΚΑΙ ΘΡΗΣΚΕΥΜΑΤΩΝ
ΙΝΣΤΙΤΟΥΤΟ ΤΕΧΝΟΛΟΓΙΑΣ ΥΠΟΛΟΓΙΣΤΩΝ ΚΑΙ ΕΚΔΟΣΕΩΝ ΔΙΔΑΚΤΙΚΩΝ ΒΙΒΛΙΩΝ
ΚΕΝΤΡΙΚΟ ΛΑΒΙΝΙΑΣ

ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑ
ΥΠΟΥΡΓΕΙΟ ΠΑΙΔΕΙΑΣ, ΕΡΕΥΝΑΣ ΚΑΙ ΘΡΗΣΚΕΥΜΑΤΩΝ
ΙΝΣΤΙΤΟΥΤΟ ΤΕΧΝΟΛΟΓΙΑΣ ΥΠΟΛΟΓΙΣΤΩΝ ΚΑΙ ΕΚΔΟΣΕΩΝ ΔΙΔΑΚΤΙΚΩΝ ΒΙΒΛΙΩΝ
ΚΕΝΤΡΙΚΟ ΛΑΒΙΝΙΑΣ

I

Τρία χρόνια στρατιώτης. Κακουχίες κι ανδραγαθήματα. Η μοίρα του είχε χαράξει το δρόμο της θυσίας. Τραυματισμένος βαριά σε μια μάχη με τους Γερμανούς κοντά στην Κόνιτσα, βρέθηκε σε κάποιο υπαίθριο χειρουργείο στο βάθος μιας δύσβατης σκιερής ρεματιάς. Συνήρθε ύστερα από μήνες.

Το φως του ήλιου αντανακλούσε στη σμαραγδένια ασπίδα του λόγγου. Πού και πού μόνο, όταν φυσούσε και τα κλαριά ανασάλευαν, λευκόχρυσες ακτίνες διαπερνούσαν τη φυλλωσιά κι έπεφταν στο γιατάκι του σταλάζοντας θαλπωρή, που όμως δεν μπορούσε ν' απολαύσει μες στους αβάσταχτους πόνους που ένιωθε.

Αυτά ήταν πια παρελθόν, αλλά τώρα πονούσε η σκέψη του, πονούσε όταν τα φερνε στο μυαλό του. Πονούσε και παρηγοριόταν συνάμα. Είχε πράξει το χρέος του απέναντι στην πατρίδα και μπορούσε ν' αντικρίσει κατάνεμα τον κόσμο. Όμως, υπήρχε κάτι που έπνιγε την περηφάνια του και τον έκανε να νιώθει ταπεινωμένος. Πώς και σε ποιον να εκφράσει την αγανάκτησή του; Οι χτεσίνοι συμπολεμιστές του, που τότε ήταν έτοιμοι να θυσιάσουν για το διπλανό τους, τώρα τον προσπερνούσαν μουγκοί και πικρόχολοι, κι αλλοστρατίζαν βιαστικά καθώς πλησίαζαν στα χωριά τους.

— Καλή αντάμωση συναγωνιστές στα νέα μετερίζια της λευτεριάς, ακούστηκε μια φωνή.

Ο Γιάννης ξαφνιάστηκε. Ποιος ήταν; Τι εννοούσε;

Ώρες πεζοπορίας! Έμεινε ολομόναχος. Ο τόπος μπροστά του σπαθί. Φιδωτό το μονοπάτι που ανηφόριζε. Αισθάνθηκε να του πιάνεται η ανάσα, να κόβονται τα γόνατά του, αλλά συνέχισε να βαδίζει μεταφέροντας το

σάκο απ' τον ένα ώμο στον άλλο και σταματώντας κά-
θε τόσο.

Σαν βγήκε πάνω στο Ταμπούρι του Κάντσικου κι αντίκρισε το χωριό του, σκαρφαλωμένο στην απέναντι βουνοπλαγιά, η καρδιά του που χτυπούσε δυνατά λες και θα 'σπαγε απ' τη χαρά. Άνοιξε το βήμα του. Το βάρος που κουβαλούσε τον έσπρωχνε στον κατήφορο.

Οι άλλοι Ελασίτες απ' το χωριό του είχαν επιστρέψει εδώ κι αρκετό καιρό. Μόνο αυτός άργησε να φανεί. Στο σπίτι του θ' ανησυχούσαν, θ' ανησυχούσε κι η Βασιλική, η αρραβωνιαστικά του, κι ίσως να ξημεροβραδιάζονταν στο παράθυρο περιμένοντας να δει το γυρισμό του, συλλογιζόταν. Τον παράσυρε η φαντασία του και του φάνηκε ξαφνικά σα να την έβλεπε να τρέχει κοντά του ανοίγοντας την αγκαλιά της. Και τότε αυτός θ' αφοσιωνόταν στα κτήματα και το βιο του και θα παντρεύονταν σύντομα, γιατί αγαπιόνταν και γιατί, το 'νιωθε βαθιά, όπως κι εκείνη, δεν μπορούσαν να ζήσουν χωριστά, θ' άνοιγαν το σπιτικό τους και θα δημιουργούσαν μια καλή κι ευτυχισμένη οικογένεια.

Καθώς πάτησε το πόδι του στα χώματα του χωριού του, κάτι θηρία τσοπανόσκυλα χύμηξαν καταπάνω του. Το κοπάδι που βοσκούσε στη βουνοπλαγιά λάκισε. Η φωνή του βοσκού ακούστηκε βραχνή.

— Ε! Ποιος είσαι εσύ που πας μεσ' απ' το βιο;

— Εγώ παππού.

Ο ήλιος φώτιζε δυνατά! Άστραφταν οι ασβεστόπετρες και το χορτάρι. Ο γέρος έφερε το χέρι του αντήλιο.

— Ο Γιάννης της Μαρίας; Βλέπω καλά ή με γελούν τα μάτια.

— Όχι, δε σε γελούν παππού, εγώ είμαι, απάντησε ο Γιάννης.

Έφτασε κοντά του κατάκοπος κι ιδρωμένος.

Ο γέρος στηρίχτηκε στην αγκλίτσα κι έριξε πάνω του τα μάτια.

— Για στάσου να σε δω καλύτερα.

Τον κοίταξε προσεχτικά! Ο Γιάννης φορούσε τριμμένη στολή, λιωμένα άρβυλα και δίκοχο χωρίς έμβλημα. Το πρόσωπό του ήταν χλομό, αδύνατο. Πρόσεξε ακόμα ότι περπατούσε με δυσκολία κι ο σάκος του κρεμόταν βαρύς. Ο γέρος έκανε προσπάθεια να κρύψει την ανησυχία του.

— Είσαι καλά; Τι χαμπέρια μας φέρνεις από κει που 'ρχεσαι;

Ένα πικρό χαμόγελο ζωγραφίστηκε στα χείλη του Γιάννη.

— Τα νέα παππού φτάνουν τώρα νωρίτερα απ' τους ανθρώπους.

Ο γέρος κούνησε καταφατικά το κεφάλι.

— Έχεις δίκιο. Ο άνθρωπος ξεπέρασε και το θεό και κάμει θαύματα. Το 'να πίσω απ' τ' άλλο μας ήρθαν τα μαντάτα. Κιοτέψατε, κάνατε συμφωνίες και παραδώσατε τα όπλα στους ξένους, λέει ο κόσμος. Γιατί;

— Δεν ξέρω. Την ίδια απορία έχω κι εγώ.

Ο γέρος σκυθρώπασε, αναστέναξε βαριά.

— Ποιος θα μας φυλάξει τώρα απ' τους αχόρταγους που άρχισαν να μας ξανακλέβουν; Πού θα βρούμε το δίκιο μας;

Και συνέχισε σμίγοντας τα φρύδια του.

— Η αδικία που δε διορθώνεται γεννάει μίσος και φτιάχνει εχτρούς.

Ο Γιάννης που άκουγε προσεχτικά, προσπαθώντας να καταλάβει το νόημα της κουβέντας, παραξενεύτηκε.

— Τι εννοείς παππού;

Πώς να του πει κάτι που θα τον πλήγωνε;

— Άργησες. Άργησες πολύ να γυρίσεις. Οι άνθρωποι ξεχνούν τα λόγια τους, το 'φερε με μαλακό τρόπο.

Ο Γιάννης αισθάνθηκε σα να τον ζώνουν φίδια.

— Τι ξέρεις παππού και μου το κρύβεις;

Ο γέρος ανασήκωσε το κορμί του και τον κοίταξε πονόφυχα.

— Αύριο έχουμε χαρά· στεφανώνονται ο Νίκος τις Αντώναινας με τη Βασίλω...

Έμεινε σύζυλος. Το πρόσωπό του γέμισε ζαρωματιές, σκλήρυνε, μα δεν έβγαλε λέξη. Τα 'κλεισε όλα μέσα του — πίκρα και πόνο. Ο γέρος διέκοψε τη σιωπή.

— Μην το παίρνεις κατάκαρδα· ήταν γραφτό απ' τη μοίρα, θα περάσει. Εσύ να 'σαι γερός και τα καλά κορίτσια δε λείπουν απ' τον κόσμο. Θα βρεθεί άλλη που θα 'ναι καλύτερη κι ομορφότερη απ' αυτήν και θα σε τιμήσει σαν πραγματική γυναίκα.

Χωρίς ν' αποκριθεί, ο Γιάννης γύρισε απότομα και με βαριά καρδιά πήρε το δρόμο για το χωριό. Ένα-ένα ξεχώριζαν τα σπίτια καθώς ήταν χτισμένα στη σειρά σε διαφορετικά επίπεδα. Δρόμοι παράλληλοι και δρόμοι ανηφορικοί όλο καγκέλια διέσχιζαν το χωριό. Αυλές, αλώνια κι αχυρώνες συμπλήρωναν την εικόνα. Η εκκλησία του Αϊ-Δημήτρη δέσποζε στη μέση του χωριού. Το μαρμαρένιο καμπαναριό κατάλευκο. Δίπλα ο πλάτανος, μια αχνοπράσινη τούφα κατάμεσα στον ουρανό, τραβούσε την προσοχή. Το βλέμμα του καρφώθηκε στο κάτω μέρος του χωριού, όπου ήταν το σπίτι της Βασιλικής με τα οπωροφόρα τριγύρω. Κόσμος πηγαινοερχόταν βιαστικά.

Ο Γιάννης λοξοδρόμησε, έγειρε θλιμμένος κάτω από μια βελανιδιά. Στο μυαλό του γύριζαν τα λόγια της: «Αν πάθεις τίποτα, να ξέρεις, θα πέσω στο Σαραντάπορο», του είπε την ώρα που τον ξεπροβόδιζε. «Πώς ξέχασε τόσο γρήγορα», αναρωτιόταν.

Αργά το βράδυ, παραμονή του γάμου, άρχισε το γλέντι. Ο ήχος του κλαρίνου που έφτασε απ' το σπίτι του γαμπρού τον αναστάτωσε. Άνθρωποι με φανάρια και δαδιά στα χέρια κατευθύνονταν προς τα εκεί. Η αυλή φωτίστηκε και το σπίτι αχνόφεξε. Τα ξεφωνητά των χορευταράδων που τα 'φερνε ο αέρας, σπάραξαν την καρδιά του. Φούσκωσε το στήθος του από πόνο κι οργή.

Αναστέναξε. Τα βουρκωμένα του μάτια στυλώθηκαν στο σκοτάδι. Το χωριό έδειχνε σαν αχνοφωτισμένη ζωγραφιά που κρέμεται απ' τον ουρανό. Πού; Σε ποιο σημείο βρισκόταν το πατρικό του και δεν μπορούσε να το διακρίνει; Να 'ταν τόσο μεγάλη η στενοχώρια των δικών του που προτίμησαν να μείνουν στο σκοτάδι χωρίς ένα φωτάκι; αναλογίστηκε. Πέρασε τόσα πολλά. Άντεξε σε ταλαιπωρίες και βάσανα και θα λυγίσει τώρα, μόνο και μόνο γιατί μια γυναίκα προτίμησε κάποιον άλλο; Όχι. Δε θα γύριζε πίσω, όπως είχε σκεφτεί πριν από λίγο, θα 'μενε στον τόπο του και θ' άρχιζε μια νέα ζωή.

Ήταν μεσάνυχτα, όταν βρέθηκε μπροστά στο σπίτι του κι ανέβηκε τα πέτρινα σκαλιά. Μια μυστική φωνή του ψιθύρισε από μέσα του. «Μη! Μην τους ξυπνήσεις! Άκουσες; Μην τους ξυπνήσεις». Κάθισε στο κεφαλόσκαλο με το κεφάλι σκυμμένο. Άκουσε ένα αλαφροπάτημα πίσω του. Ήταν το σκυλάκι του που άρχισε να χοροπηδά γύρω του βαβίζοντας. Τ' αγκάλιασε και το 'σφιξε πάνω του σα να 'ταν αγαπημένο του πρόσωπο.

— Καλά, καλά. Ησύχασε, σταμάτα. Ξέρω που χαίρεσαι. Να 'νωθες και τον πόνο μου, ψιθύρισε συγκινημένος.

Η Μαρία ανασηκώθηκε απ' τη στρωματσάδα και γύρισε προς τη μεριά του εγγονού της που κοιμόταν δίπλα.

— Σωτηράκη, ξύπνα. Ακούς; Κάποιος είναι όξω. Σήκω καμάρι μου και ξύπνα τον πατέρα σου.

Τ' αγοράκι αγνόησε τη συμβολή της, πήγε κατευθείαν στην πόρτα και τράβηξε το σύρτη.

— Ο θείος! Ο θείος! φώναξε.

Πετάχτηκαν όλοι πάνω. Η Μαρία έφτασε στην είσοδο προτού ανάψουν τα δαδιά και φωτιστούν οι κάμαρες. Κρεμάστηκε απ' τους ώμους του.

— Παιδάκι μου, παιδάκι μου, είπε και ξέσπασε σ' αναφιλητά.

Δεν έλεγε να κατεβάσει τα χέρια και να λύσει την

αγκαλιά της, θαρρείς και φοβόταν μήπως της ξαναφύγει και τον χάσει.

— Αχ, παιδάκι μου, παιδάκι μου, ξανάπε αφήνοντας τη σκέψη της στη μέση.

Ο Κώστας, ο μεγάλος γιος της, την άρπαξε απότομα και την τράβηξε μέσα μαζί με το Γιάννη. Εξακολούθησε να κλαίει γαντζωμένη πάνω του.

— Έλα. Σταμάτα. Δεν είναι ανάγκη ν' αναστατώσεις τη γειτονιά με το κλάμα σου, είπε νευρικά.

Σκούπισε τα δάκρυα με την άκρη της ποδιάς της.

— Σάμπως μπορώ να κάμω και τίποτ' άλλο για να ξαλαφρώσει η καρδιά μου;

Σύρθηκαν στον οντά όλοι μαζί, σαν ένα κουβάρι, αγκαλιασμένοι σφιχτά. Ο Γιάννης έδειχνε σα να 'ταν σ' άλλο κόσμο. Αμίλητος, σκυθρωπός με πονεμένο βλέμμα. Η μητέρα του τον κοιτούσε γεμάτη ανησυχία.

— Παιδάκι μου, πες κάτι. Είσαι καλά;

Απόφυγε ν' αποκριθεί. Βαριά σιωπή έπεσε στον οντά.

— Αχ, αυτή η προκομμένη, αναστέναξε η Μαρία.

— Δε χρειάζεται να πεις τίποτα, τα ξέρω όλα, τη διέκοψε ο Γιάννης.

Οι άλλοι ταραχτήκαν. Η ενοχή ζωγραφίστηκε στα πρόσωπά τους.

— Φαίνεσαι πολύ κουρασμένος, άλλαξε κουβέντα ο Κώστας. Να φας κάτι και να πας να ξαπλώσεις.

Ο Γιάννης έριξε γύρω μια ματιά. Ήταν όλα όπως τα είχε γνωρίσει μικρό παιδί· δεν φαινόταν να είχε αλλάξει κάτι. Η σκέψη μαστίγωσε του πρόσωπό του.

— Να πλυθώ πρώτα, είπε σε λίγο.

— Έλα. Πιστεύω να ζεστάθηκε το νερό, απάντησε η νύφη του και μπήκε στο μαγερειό.

Πήγαν πίσω της. Η Μαρία κατέβασε το δοχείο απ' την πυροστιά κι έριξε το νερό στο λεγένι.

— Ευχαριστώ. Μπορείτε να πηγαίνετε, είπε ο Γιάννης.

Η Μαρία έμεινε κοντά του σαν να μην άκουσε τα λόγια του κι άρχισε να του ξεκουμπώνει το χιτώνιο. Την τελευταία στιγμή, καθώς έκανε να του τραβήξει τη φανελίτσα, είδε τον επίδεσμο που έζωνε στήθος κι ωμοπλάτη και τραβήχτηκε πίσω.

— Παναγιά μου! ξέφυγε απ' τα χείλη της τρομαχτική κραυγή.

Ο Γιάννης ύψωσε τη φωνή του.

— Μητέρα. Είπα να μ' αφήσετε μόνο μου. Πήγαινε σε παρακαλώ.

Επέστρεψε στον οντά ταραγμένη.

— Κόσκινο έγινε το κορμί του. Θε μου, πως άντεξε, πώς κρατιέται στα πόδια του ακόμα; σταυροκοπήθηκε.

Την κοίταξαν άφωνοι, γεμάτοι αγωνία, αλλά απόφυγαν να κάνουν κουβέντα.

Ο Γιάννης πέρασε και την υπόλοιπη νύχτα άγρυπνος, ξαπλωμένος στο στρώμα με τα μάτια στυλωμένα στο ταβάνι. Μεσ' απ' τα παιχνίδια της φαντασίας του πρόβαλε η Βασιλική. Όμορφη, λυγερή με ρόδινο πρόσωπο και φωτεινά μάτια, όπως τότε... Όλα άρχισαν όταν ήταν μαθητές ακόμα. Εκείνη καθόταν στο διπλανό θρανίο. Κάθε φορά που γύριζε να την κοιτάξει, φλόγες άναβαν στο πρόσωπό της, φλόγες που του φαινόταν σαν να σπινθήριζαν και να πυρπολούσαν και τον ίδιο. Αυτό τους έφερνε όλο και πιο κοντά κι ένιωθαν γλυκιά ανατοιχίλα σαν να 'ταν κοντά-κοντά, αγκαλιασμένοι. Τι έγινε κι άλλαξαν όλα σε πόνο και θλίψη;

Άρχισε να ξημερώνει. Σηκώθηκε και πλησίασε στο παράθυρο. Οι ακτίνες του ήλιου έπεφταν σαν καταρράχτης πάνω απ' το βουνό και το χωριό λουζόταν σε χρυσαφένια λάμψη. Κάποιες γειτονοπούλες πέρασαν με λουλούδια στις αγκαλιές τους.

— Βιαστείτε να προφτάσουμε να φτιάξουμε το μπαϊράκι, να στολίσουμε και τ' άλογο. Πότε θα τα κάνουμε όλα; έλεγαν η μια στην άλλη.

Ο Γιάννης βούρκωσε. Αν επέστρεφε νωρίτερα μπορεί να ήταν αυτός που θα 'φτανε στην αυλή της καβάλα στ' άλογο και θα τον υποδέχονταν με γαμπριάτικα τραγούδια. Αίσθημα εκδίκησης τον κυρίεψε. Κατέβηκε στο κάτω πάτωμα.

— Μάνα! Πού είναι τα πράγματά μου; φώναξε.

— Εκεί που τ' άφησες παιδί μου. Είπες να μην τα πειράξουμε, έκανε ξαφνιασμένη.

Ο Γιάννης άνοιξε το σάκο κι έβγαλε από μέσα ένα στάγιερ που το είχε τυλιγμένο στην κουβέρτα του.

— Θα τον σκοτώσω τον άτιμο, βρυχήθηκε.

Αναστατώθηκαν όλοι. Ο Κώστας όρμηξε πάνω του.

— Τρελάθηκες; Άσ' το! Άσ' το! είπε παλεύοντας να του αποσπάσει το όπλο.

Ο Γιάννης τον απώθησε δυνατά και γύρισε απότομα να βγει, αλλά σκόνταψε πάνω στη μητέρα του που του 'φραξε την έξοδο.

— Παιδί μου, τι πας να κάμεις; Σκέψου λιγάκι. Αν σ' αγαπούσε, θα περίμενε. Είναι κρίμα παιδάκι μου να σαπίσεις στη φυλακή γι' αυτήν. Δεν τ' αξίζει. Άκου με την καφερή. Κάτι ξέρω κι εγώ, κάτι ξέρω για να τα λέω αυτά, εκλιπαρούσε γονατιστή μπροστά στα πόδια του.

Ο Γιάννης την κοίταξε με ανήσυχο βλέμμα χαλαρώνοντας το σφίξιμο του χεριού του απ' το όπλο.

— Τι ξέρεις; Λέγε τι ξέρεις;

Ο Κώστας, αν κι είχε κατορθώσει στο μεταξύ να πάρει το όπλο απ' τα χέρια του αδερφού του, άρχισε ν' ανησυχεί περισσότερο.

— Λόγια του κόσμου που δεν έχει τίποτ' άλλο να κάμει κι ασχολείται με κουτσομπολιά, απάντησε λοξοκοιτάζοντας τη μητέρα του.

Η μάνα σφράγισε τα χείλη της. Ο καβγάς που φοβόταν μήπως ξεσπάει και βάλει φωτιά στο σπιτικό της σταμάτησε. Το σαράκι της αμαρτίας τους δε θα 'τρωγε τα σπλάχνα της; θα τους συγχώραγε ο θεός; είπε μέσα της.

Η διάλυση του αρραβώνα ήταν ασυνήθιστο πράγμα και είχε προκαλέσει πολλά σχόλια σε βάρος τους. Τους κακολόγησαν και συγγενείς τους ακόμα. Τι θα 'καμναν σε περίπτωση που ο Γιάννης μάθαινε την αλήθεια; Θα εξακολουθούσαν να κρατάνε το στόμα τους κλειστό ή θα επαναλάμβαναν ό,τι υποστήριζαν ως τώρα;

— Θε μου! Θα τρελαθώ, βαριαστέναξε.

Ο Γιάννης την κοίταξε προσεχτικά ανιχνεύοντας την απάντηση στο τρομαγμένο της βλέμμα.

Η χαρούμενη ατμόσφαιρα του γάμου γέμισε το χωριό. Άνθρωποι πηγαινοέρχονταν γελαστοί. Η πλατεία κι οι δρόμοι γύρω απ' την εκκλησία του Αϊ-Δημητρή, εκεί όπου περίμεναν τους νεόνυμφους, είχαν πήξει. Οι Ελασίτες γυρόφερναν ανάμεσά τους. Κάποιοι φορούσαν ακόμα τις στρατιωτικές στολές τους. Μιλούσαν για μάχες κι ηρωισμούς. Αισθήματα χαράς και περηφάνιας πλημμύριζαν τις καρδιές των συγχωριανών τους. Βροχή έπεφταν οι ερωτήσεις, ενώ τα επιφωνήματα που προκαλούσαν οι απαντήσεις των ανταρτών δεν είχαν τέλος. Για την επιστροφή του Γιάννη δε γνώριζε κανείς ακόμα. Ο Δημήτρης, ένα εικοσάχρονο παλικάρι, ρώτησε:

— Ο Γιάννης της θείας Μαρίας πού βρίσκεται; Γιατί δε γύρισε ακόμα;

Οι Ελασίτες κοιτάχτηκαν σιωπηλοί. Οι φόβοι του μεγάλωσαν.

— Μήπως έπαθε τίποτα και διστάζετε να μας το πείτε; επέμενε.

— Πώς πέρασε απ' το μυαλό σου μια τέτοια σκέψη; είπαν προσπαθώντας να τον καθησυχάσουν.

Έφερε γύρω το βλέμμα του κοιτάζοντας έναν-έναν προσεχτικά.

— Πώς να μην περάσει, αφού φαίνεται στα μάτια σας;

Δεν είχε άδικο. Στα συννεφιασμένα πρόσωπα των

Ελασιτών διακρινόταν μια απροσδιόριστη στενοχώρια που έκανε όλους ν' ανησυχούν. Μπήκε στη μέση ο καφετζής.

— Περάστε μέσα. Καφέ να προσφέρω σε όλους δεν έχω, αλλά έχω τσίπουρο απ' την Καστάνιανη. Φωτιά είναι το κερατένιο. Το πίνεις και νιώθεις σα να βρίσκεσαι στον παράδεισο.

Ξέσπασαν σε γέλια.

— Ελάτε να δοκιμάστε.

— Φύλαξέ το γι' άλλη φορά. Είμαστε καλεσμένοι στο γάμο. Να μην πάμε στουπί.

— Μην ανησυχείτε· η νύχτα δεν έχει μάτια να βλέπει, απάντησε.

Τον κοίταξαν έκπληκτοι.

— Πάλι τα δικά σου τα παράξενα να μην καταλαβαίνει κανείς τι θέλεις να πεις. Γιατί; Υπάρχει λόγους να φυλάγεσαι;

Σηκώθηκε σούσουρο. Ο καφετζής ξανοίχτηκε.

— Ακούστε λοιπόν. Τέτοιος γάμος σαν το σημερινό δεν ξανάγινε ποτέ, έσκασε το μυστικό. Μην περιμένετε να πω περισσότερα.

Έμειναν σκεφτικοί. Η γαμήλια πομπή δε φαινόταν να πλησιάζει. Αρχισαν να αραιώνουν. Άλλοι πήγαν κατευθείαν στο σπίτι του γαμπρού κι άλλοι πήραν το στριφτό καλντερίμι που κατάληγε στο κάτω μέρος του χωριού.

Το σπίτι της νύφης, με κατώι στο ισόγειο, ήταν ξεκομμένο απ' τη γειτονιά. Τριγύρω κορομηλιές, κυδωνιές, δαμασκηγιές με φύλλα μαραγκιασμένα, κιτρινωπά. Πέτρινα σκαλοπάτια ανέβαζαν στο σπίτι. Γλάστρες με κατεφέδες και βασιλικό στο μπαλκόνι. Μικρός προθάλαμος, μαγερειό πιο μέσα κι από ένα δωμάτιο δεξιά κι αριστερά. Ο πατέρας της Βασιλικής είχε πέσει από σφαίρες ζωοκλεφτών που μπήκαν στο μαντρί του μια νύχτα. Εκείνη είχε μεγαλώσει ορφανή, αλλά δεν είχε γνωρίσει φτώχεια· είχε άξια μετέρα που φρόντισε την

περιουσία της και δούλευε σκληρά για να εξασφαλίσει το ψωμί των παιδιών της. Η Βασιλική έδειχνε απ' τα μικρά της χρόνια ότι θα 'μοιαζε της μητέρας της. Όμορφη, χαριτωμένη κι εργατική. Αυτά τα μαγικά χαρίσματα της νιότης έφεραν πολλά παλικάρια στο σπίτι της, αλλά ένας ήταν εκείνος που αναστάτωσε την καρδιά της.

Το σπίτι φρεσκοβαμμένο, άστραφτε από πάστρα κι αρχοντιά. Οι ευωδιές των λουλουδιών πλημμύριζαν τους κάτασπρους χώρους.

Η Βασιλική στεκόταν στη μέση στον οντά λυπημένη, με τα μάτια χαμηλά. Τρεις κοπέλες έρχονταν γύρω της σιγοτραγουδώντας. Άνοιξαν το σεντούκι με τα προικιά της, έβγαλαν την καλή νυφιάτικη φορεσιά, ραμμένη από βυσσινί βελούδο με κεντήματα και λαμπερά γιαννιώτικα στολίδια και τα πέρασαν προσεχτικά απ' το κεφάλι της. Ύστερα κρέμασαν τα χρυσαφένια φλουριά στο στήθος της και χτένισαν τα μακριά μαλλιά της. Ήταν όμορφη κι ελκυστική απ' την ίδια τη φύση της, αλλά τώρα πλημμυρισμένη στο φως που λαμπύριζε πάνω της, θύμιζε λυπημένη βασιλοπούλα των παραμυθιών. Κοιτάχτηκε στον καθρέφτη και δάκρυσε. Αν μπορούσε να εξαφανιστεί, να φύγει μακριά από εκείνον τον κόσμο, θα το 'καμνε. Αλλά που να πάει; Ο κόσμος που γνώριζε τέλειωνε εκεί που 'συνήθιζαν τα βουνά κι ο ουρανός. Από εκεί και πέρα τι υπήρχε; Τι θα 'καμνε; Ο ξένος κόσμος θα την ένιωθε; Πρόμαξε ακόμα και που το σκέφτηκε. Δεν είχε τη δύναμη να κάνει τίποτα άλλο παρά αυτό που όριζε το έθιμο του γάμου· σίμωσε στο εικόνισμα του σπιτιού, γονάτισε ευλαβικά και προσευχήθηκε με πόνο.

— Παναγιά μου, γιατί μ' αδικούν και με κάνουν να υποφέρω; Τι τους έκαμα; Την οργή του Κυρίου να 'χουν. Ούτε και μένα να λυπηθεί θέλω.

Κρονοί αστείρευτης πηγής, αυλάκι πλημμυρισμένου ανθόκηπου κυλούσαν τα δάκρυα στο θλιμμένο πρόσωπό της. Ο πόνος της ψυχής της την έσειρε μακριά. Δεν αντι-

λήφτηκε τη μάνα της που μπήκε αθόρυβα κι άκουσε τα βαριά της λόγια.

— Κόρη μου, ο Θεός να 'ναι πάντα κοντά σου, να σε φυλάγει από κακό και να προκόφεις, έδωσε την ευχή της.

Η Βασιλική ξέσπασε σ' αναφιλητά. Το κορμί της ταραζόταν.

— Πώς να προκόψω εκεί που με δίνεις.

— Πάψε! Σε άντρα που θα σε κάνει ευτυχισμένη σε δίνω κι όχι σε κανέναν ανεπρόκοπο και σακατεμένο, σαν αυτόν που σου πήρε τα μυαλά. Άκουσες τι είπα! Σε σένα μιλώ. Σφούγγισε τα δάκρυα να μη σε δουν οι συμπέθεροι σ' αυτά τα χάλια, είπε.

Η Βασιλική επέστρεψε στις στολίστρες που στέκονταν αμήχανες και κάθισε στο σκαμνί με το κεφάλι σκυφτό. Σαν έμειναν μόνες, εκείνες έσκυψαν πάνω της.

— Ησύχασε αδερφούλα, είπε μια νιόπαντρη. Είναι γραμμένο απ' τη μοίρα μας, εμείς οι ορφανές να παντρευόμαστε τον άντρα που μας δίνουν κι όχι εκείνον π' αγαπάμε.

— Όχι. Δεν μπορώ, δε θα τ' αντέξω αυτό, είπε με βαθύ στεναγμό.

— Όλες το ίδιο λέμε, αλλά μετά, σαν περάσει λίγος καιρός, σκύβουμε στη μοίρα μας.

— Καλύτερα να πεθάνω.

— Μην το ξαναπείς αυτό. Είναι θέλημα Θεού.

Η Βασιλική σφράγισε τα χείλη της.

Σιγανές φωνές και αργά βήματα ακούστηκαν απ' τα σκαλιά. Η πόρτα άνοιξε σε λίγο. Συγγενείς πλησίαζαν ένας πίσω απ' τον άλλο, της εύχονταν καλά στέφανα, την ασπάζονταν κι απομακρύνονταν βιαστικά. Κάποιοι μπήκαν στο διπλανό δωμάτιο, ενώ οι άλλοι κατέβηκαν στην αυλή. Η ώρα περνούσε. Άρχισαν να χάνουν την υπομονή τους.

— Πώς τα κανονίσανε έτσι; Πάει να βασιλέψει κι ού-

τε όργανα ακούγονται κι ούτε γαμπρός να φανεί; αναρωτιούνταν.

Μούχρωσε. Ο τόπος ήταν ψηλά, άγγιζε τα μεσούρανα. Έπιασε γρήγορα το κρύο. Απλώθηκε καταχνιά. Τα σπίτια βυθίστηκαν στη γκριζόλευκη θολούρα. Δεν διακρίνονταν σοκάκια και δρόμοι. Κάτι λυχνάρια λαμπύρισαν ξαφνικά, καθώς φαίνονταν να κατηφορίζουν. Στο σπίτι της νύφης άναψαν κεριά. Νεαρές γυναίκες με λαμπαδιασμένα δαδιά στα χέρια πρόβαλαν στα σκαλιά. Αχνοφωτίστηκε η αυλή. Οι συγγενείς της νύφης στάθηκαν στη σειρά να υποδεχτούν το γαμπρό. Μερικές γειτόνισσες στριμώχτηκαν πίσω τους. Ο γαμπρός πέρασε κλεφτάτα. Όταν τον ξεχώρισαν ανάμεσ' από τ' αδέρφια του, βρισκόταν ήδη στο κεφαλόσκαλο. Λύθηκαν οι γλώσσες τους.

— Τι πράγματα είν' αυτά; Ούτε την πεθερά του δε στάθηκε ν' ασπαστεί.

— Βιάζεται να την πάρει. Ποιος ξέρει γιατί;

Τραβήχτηκαν στην άκρη πρόθυμες να ομολογήσουν μυστικά κι αμαρτίες.

— Η ασθένειά του δεν έχει γιατρεία. Μετρημένες είν' οι μέρες του.

— Ποιος του 'πε αυτό;

— Δεν ξέρω. Έτσι ψιθυρίζεται.

— Τις λες χριστιανή μου; έκανε η διπλανή της. Κι αυτή η προκομμένη μάνα της δεν άκουσε τίποτα; Πώς τη δίνει σ' έναν άρρωστο; Έλειψαν τα παλικάρια;

— Κάτι μυρίστηκε, αλλά τα κουκούλωσαν εύκολα και πίστεψε η κακομοίρα πως είναι κρουολόγημα απ' τον καιρό που δούλευε σε κείνα τα οχυρά... Πώς τα λένε;

— Την είχα για ξύπνια γυναίκα.

— Τι να 'καμνε η έρμη; Αρραβωνιασμένη την είχε. Ποιος θα την έπαιρνε;

Φουρκίστηκαν οι άλλες, κατηγόρησαν μάνα και κόρη κι επικαλέστηκαν τη θεία δίκη.

— Να περίμενε τον αρραβωνιαστικό της· δεν την πήραν τα χρόνια σβάρνα. Εγώ περίμενα το δικό μου δώδεκα χρόνια.

— Θα το μετανιώσουν, αλλά θα 'ναι αργά.

— Όλα εδώ πληρώνονται.

— Μην το καταριέστε το καημένο το κορίτσι, τις διέκοψε η πρώτη. Ήθελε να περιμένει, αλλά έπεσαν όλοι πάνω της. Και τι δεν της είπαν· Το Γιάννη θα πάρεις που 'μεινε σακάτης, να μη χαρείς τα νιάτα σου, να βασανίζεσαι μόνη σου μια ζωή. Και να 'χεις κι αυτόν στο κεφάλι σου; Αφού είδαν πως δε θα 'βγαινε τίποτα, της είπαν κι ένα σωρό ψέματα από πάνω.

Οι αδερφοί του γαμπρού βγήκαν στο μπαλκόνι ανήσυχοι, κοίταξαν ένας προς τα εδώ άλλος προς τα εκεί κι ύστερα, σα ν' απαλλάχτηκαν από κάποια απειλή, προχώρησαν κρατώντας ψηλά τα λυχνάρια. Πίσω το νέο ζευγάρι, η μητέρα της Βασιλικής με το γιο της και μερικά άτομα ακόμα. Όλοι παγεροί κι αμίλητοι. Καθώς κατεβαίνουν τα σκαλιά το φως του δαδιού έπεσε πάνω τους. Αστραποβόλησαν τα νυφιάτικα στολίδια. Τα υγρά μάτια της Βασιλικής έλαμψαν. Κόμποι-κόμποι έτρεχαν τα δάκρυα στο θλιμμένο πρόσωπό της. Αλλιώτικο γάμο είχε ονειρευτεί.

Είχαν περάσει επτά μέρες απ' το γάμο τους. Η Βασιλική απόφευγε ακόμα να φανεί στον κόσμο. Ούτε κι αυτούς που μένανε κάτω απ' την ίδια στέγη, είχε κουράγιο ν' αντικρίσει. Αλλά εκείνο που την έκανε να ντρέπεται τόσο, να νιώθει ταπεινωμένη και να βασανίζεται μέρα – νύχτα ήταν η συννυφάδα της η Παναγιώτα, πρώτη ξαδέρφη του Γιάννη. Οι δυο γυναίκες διατηρούσαν κάποτε αδερφικές σχέσεις. «Αδερφούλα κι αδερφούλα» η μία. «Νύφη και νυφούλα μου» η άλλη. Η διάλυση του αρραβώνα κατάστρεψε τη φιλία τους. Η συννυφάδα της άρχισε να της φέρεται ψυχρά. Έφταιγε κι αυτή η ίδια, γι'

αυτό και δεν της κρατούσε κακία. Αν ήξερε όμως, πόσο υπόφερε για ό,τι έγινε, που έγινε χωρίς τη θέλησή της, θα τη συγχωρούσε. Τότε, παρηγοριόταν σιωπηρά, μπορεί να 'φευγε το βάρος που καταπλάκωνε την καρδιά της.

Η συννυφάδα της μπήκε ξαφνικά στον οντά.

— Τι κάθεται; Δε θα πας με τον άντρα σου στην εκκλησιά, όπως κάνουν όλα τ' αντρόγυνα την πρώτη Κυριακή μετά το γάμο τους; είπε και γύρισε να βγει.

Η Βασιλική πρόλαβε κι έκλεισε την πόρτα μπροστά της.

— Στάσου σε παρακαλώ. Γιατί μου μιλάς έτσι, σα να 'μαι καμιά ξένη; είπε σιγά.

— Ξέρεις πολύ καλά.

— Όχι. Δεν ξέρω, όπως δεν ξέρεις κι εσύ τι έγινε.

— Φτάνει! Δεν είναι ώρα για κουβέντα. Ο άντρας σου περιμένει, είπε κι έκανε ν' ανοίξει την πόρτα.

Η Βασιλική έπιασε το πόμολο και το κράτησε γερά.

— Δε με νοιάζει. Αφού δε θέλησε να στεφανωθούμε στην εκκλησία, γιατί να πάμε τώρα;

Την κοίταξε έκπληκτη με γουρλωμένα μάτια.

— Θέλεις να του το πω;

Ένας κόμπος στάθηκε στο λαιμό της. Ξερόβηξε σα να πνιγόταν. Την πήραν τα δάκρυα.

— Να του το πεις, αλλά θέλω να μ' ακούσεις πρώτα. Περνάω ένα μαρτύριο. Δεν μπορώ ν' αντέξω άλλο.

Η συννυφάδα της κοίταξε πίσω.

— Λέγε, αλλά γρήγορα.

Έπεσε στην αγκαλιά της τρέμοντας ολόκληρη.

— Πίστεψέ με: Δε φταίγω εγώ για ό,τι έγινε. Το Γιάννη δεν έπαψα να τον αγαπώ. Εδώ και κάμποσους μήνες του 'στειλα χαμπέρι, αν μ' αγαπάει πραγματικά να 'ρθει να με πάρει από δω, να 'μαι κοντά του, αλλά αυτός δε μου 'γραψε. Δεν ξέρω γιατί; Μπορεί ν' άλλαξε γνώμη, είπε σκουπίζοντας τα δάκρυα.

— Τι λες; Ο Γιάννης λιώνει για σένα.

— Όχι! Όχι! Αν μ' αγαπούσε, δάγκωσε το χείλος της, θα 'κανε κάτι. Ήταν εδώ πριν να 'ρθουν να με πάρουν. Μπορούσε να μου στείλει μήνυμα κι εγώ θα 'τρεχα κοντά του έτσι, όπως ήμουν, ντυμένη με το νυφιάτικο να πάμε αμέσως στον παπά, αλλά αυτός προτίμησε να κλειστεί σπίτι του.

Η φωνή της πεθεράς έφτασε στ' αφτιά τους.

— Τι κάνετε τόση ώρα αυτού μέσα; Δεν έχετε σκοπό να βγείτε; Δεν ακούσατε; Η καμπάνα ξαναχτύπησε.

Η μεγάλη νύφη μισάνοιξε την πόρτα.

— Ακούσαμε. Δεν είμαστε κουφές.

Γύρισε αμέσως στη Βασιλική κι είπε χαμηλόφωνα.

— Πάμε. Το παρακάναμε. Θα βάλει πάλι τις φωνές και ποιος την ακούει.

— Δεν μπορώ αδερφούλα μου, ντρέπομαι να βγω στον κόσμο. Τι θα πει για μένα; Τρία χρόνια αρραβωνιασμένη με το Γιάννη και πήρα άλλον; Δεν είναι αμαρτία;

— Μην το σκέφτεσαι πια. Ο κόσμος δεν είναι κουτός· καταλαβαίνει.

— Αχ! αναστέναξε η Βασιλική. Λυπάμαι κι αυτόν τον άντρα μου που υποφέρει εξαιτίας μου.

Η συννυφάδα σεβόταν κι εκτιμούσε τον κουνιάδο της, αλλά της ήταν αδύνατο να τον συγχωρήσει γι' αυτό που έκανε.

— Να μην τον λυπάσαι καθόλου. Ήξερε καλά ότι αγαπούσε άλλον και θα τον παντρευόσουν. Δεν έπρεπε να σε πάρει απ' αυτόν και να μας κάνει να πονάμε. Έπρεπε να σκεφτεί και κάτι άλλο. Είμαι νύφη του, πως θα ζήσω με την αρραβωνιαστικιά του ξαδερφού μου στο ίδιο σπίτι σαν μια οικογένεια; είπε χολιασμένη.

Η πόρτα άνοιξε απότομα και φάνηκε η πεθερά τους φουρτουνιασμένη.

— Ντε! Δε θα ξεκολλήστε από δω;

Βγήκαν χωρίς να σηκώσουν μάτι να την κοιτάξουν. Κι αυτή αναστέναξε κι έκανε το σταυρό της.

— Θε μου! Γιάνε τις ψυχές τους μπας και μονιάσουν, ν' ακούσω κι εγώ μια καλή κουβέντα.

Με την παράκληση στα χείλη βγήκε στο παράθυρο, κοίταξε προς τη μεριά της εκκλησίας κι είδε τις νύφες της να βαδίζουν πλάι-πλάι, αλλά χώρια απ' τους άντρες τους.

— Θε μου! Θε μου! προσευχήθηκε πάλι.

Η εκκλησία ήταν κατάμεση. Καντήλια, κεριά και λαμπάδες έκαιγαν ολόγυρα. Ο αέρας μύριζε κερι, λιβάνι και λάδι. Τα βλέμματα στράφηκαν πάνω τους. Η Βασιλική κοκκίνισε από ντροπή. Ακολούθησε τη συννυφάδα της και στάθηκε δίπλα της στο πίσω μέρος του γυναικωνίτη. Αισθάνθηκε τύψεις. Την κοίταξε ανήσυχη, έσκυψε και της ψιθύρισε.

— Θα 'χουν δίκιο να μας πάρουν με τις πέτρες. Είπα να στεφανωθούμε στην εκκλησία, αλλά δε μ' άκουσε. Τώρα πώς θα σταθούμε μπροστά στον παπά να ευλογήσει το γάμο μας;

Δεν της μίλησε κι αυτή έμεινε σιωπηλή με το βλέμμα στυλωμένο μπροστά. Ο αέρας γινόταν βαρύς. Ένας επίμονος ξερόβηχας έπιασε το Νίκο.

Οι συγχωριανοί του κοίταξαν τρομαγμένοι κι έδειχναν ότι δεν τον ήθελαν εκεί. Ψίθυροι ακούστηκαν πίσω στο γυναικωνίτη. Η Βασιλική εξακολούθησε να παρακολουθεί τον εκκλησιασμό βυθισμένη στις σκέψεις της. Η συννυφάδα της έχασε την υπομονή της.

— Τι κάθεται; Δεν είδες το Νίκο που βγήκε; της ψιθύρισε νευριασμένη.

— Τι θες να κάνω;

— Να πας κοντά του.

— Δεν μπορώ. Θα γίνω ρεζίλι.

— Ρεζίλι θα γίνεις, αν μείνεις εδώ. Δε βλέπεις πώς σε κοιτάνε;

Αγνόησε τα περιφρονητικά βλέμματα, τους μορφασμούς αλλά κι όσα άκουγε να λέγονται σε βάρος της. Για μια στιγμή ξεθάρρεψε κι ανάσανε ελαφρά. Το πρόσωπό της φωτίστηκε.

Η λειτουργία πλησίαζε στο τέλος της. Κάποιοι άρχισαν κιόλας να σβήνουν τα κεριά τους. Η Βασιλική άφησε το γυναικωνίτη, πέρασε βιαστικά ανάμεσα απ' τα στασίδια των μισοκοιμισμένων γερόντων και γονάτισε μπροστά στο Άγιο Βήμα.

— Παππούλη μου, στύλωσε τα φωτεινά της μάτια στον ιερέα, δώσ' μου την ευλογία σου.

Ο παπάς σήκωσε το χέρι, αλλά προτού τ' ακουμπήσει στο κεφάλι της μια βοή έφτασε απ' τα βάθος.

— Ο Γιάννης! Ο Γιάννης!

Στράφηκαν όλοι πίσω. Τ' όνομα αυτό ήταν στα χείλη τους όλη τη βδομάδα κι αναρωτιούνταν: βρισκόταν ακόμα στο χωριό ή είχε πάσει το δρόμο του ξενιτεμού, για να ξεχάσει τον πόνο αλλά και την ταπείνωση;

Η Βασιλική σκίρτησε. Η καρδιά της χτύπησε δυνατά. Αισθάνθηκε να την πονάει το στήθος και να της πιάνεται η ανάσα. Το χρώμα της έκοψε. Θα σωριαζόταν στο δάπεδο, αν δεν ήταν ο παπάς να την κρατήσει όρθια. Ο κόσμος μαζεύτηκε γύρω της ανάστατος, την κοίταζε μ' αγωνία.

— Τι έγινε παπά; Να κάνουμε κάτι. Τι περιμένουμε; έλεγαν ανήσυχοι.

Ο παπάς σήκωσε το χέρι του και το τίναξε πέρα — δώθε. Το μαύρο φαρδομάνικο ανέμιση πάνω απ' τα κεφάλια τους.

— Τραβηχτείτε! Κάνετε στην άκρη! φώναξε.

Παραμέρισαν αμέσως, για να ξεχυθούν κατόπιν πίσω του. Έξω στο νάρθηκα αντίκρισαν μια Βασιλική αλλιώς-τική από εκείνη που ήξεραν· καταβλημένη και χλωμή να κρατιέται με δυσκολία στα πόδια.

— Πού βρίσκομαι; κοίταξε γύρω με απλανές βλέμμα.

— Ηρέμησε τέκνο μου. Κρατήσου.

Βγήκε στην πλατεία με τη βοήθεια κάποιων χωριανών που την στήριζαν. Μια μορφή πλανιόταν στη θολούρα των ματιών της. Τότε συγκέντρωσε τις δυνάμεις της κι είπε σιγανά:

— Αφήστε με, παρακαλώ. Αφήστε με.

Απαγκιστρώθηκε απ' τα χέρια τους και προχώρησε αργά. Μετά από μερικά βήματα στηρίχτηκε στη συννυφάδα της κι αναστέναζε βαθιά κοιτάζοντας γύρω της.

— Τον είδες; Πού πήγε;

Όλα τα βλέμματα ήταν στραμμένα πάνω τους. Η ατμόσφαιρα γινόταν βαριά. Απομακρύνθηκαν σιγά-σιγά.

— Ντροπή. Δεν είναι καλά πράγματα αυτά που κάνει. Ξέχασ' τον, απάντησε εκείνη.

Η Βασιλική ξαφνιάστηκε, την κοίταξε με παράπονο.

— Γιατί το λες αυτό;

— Δεν το λέω εγώ, αλλά οι χωριανοί που τον άκουσαν. Λένε πως θέλει να δει το Νίκο.

Φόβος κυριέψε τη Βασιλική. Άρχισε να τρέμει.

— Τι έχει να πει μαζί του;

Δεν περίμενε απάντηση, γιατί ήξερε ότι καλύτερη απάντηση από εκείνη που θα έδινε η ίδια, δε θα μπορούσε κανείς άλλος να δώσει. Βιάστηκε να φτάσει στο σπίτι όσο πιο γρήγορα μπορούσε. Κοντοστάθηκε μπροστά στην είσοδο της αυλής να συνέρθει. Η συννυφάδα της έκανε το σταυρό της κι έσπρωξε την αυλόπορτα με τον άγκωνα.

— Δόξα τω Θεώ! Φτάσαμε. Πέρνα και πήγαινε να ξαπλώσεις.

Το βλέμμα της πεθεράς έπεσε πάνω τους παγερό.

— Το ρίξατε στο κουβεντολόι και ξεχάσατε πως έχετε σπίτι. Δε νοιαστήκατε τι θα σκεφτεί ο κόσμος βλέποντας να χασομεράτε;

— Άσε μας με τα βάσανά μας, λέω εγώ, αποκρίθηκε η μεγάλη νύφη της φουρτουνιασμένη.

Η Βασιλική πέρασε σιωπηλά και μπήκε στον οντά. Ένα κούτσουρο έκαιγε στο τζάκι φλογοβολώντας. Ο Νίκος γύρισε πίσω το κεφάλι και την κοίταξε με γλυκό χαμόγελο.

Ήταν ήρεμος. Ο βήχας είχε καλμάρει. Την είδε που ήταν χλομή κι αδιάθετη και μαζεύτηκε στην άκρη.

— Έλα. Πάρε το σκαμνί και κάτσε δίπλα μου να πυρωθείς. Θέλω να σε βλέπω. Δεν ξέρεις πόσο ευτυχισμένος νιώθω, όταν είσαι κοντά μου, είπε εύθυμος.

Στάθηκε δίπλα του σκεφτική. Τέτοια τρυφερότητα κι αισθήματα αγάπης δεν της είχε δείξει ποτέ ως τότε. Της φάνηκαν ψεύτικα.

— Μην προσπαθείς να ρίξεις στάχτη στα μάτια μου. Φοβούμαι. Κάτι έχεις και μου το κρύβεις. Το 'δα στα μάτια των χωριανών μας που σ' άκουγαν να βηχάς. Αν ήταν ένας συνηθισμένος βήχας, όπως νόμιζα ως τώρα, δε θα σε κοιτούσαν έτσι, είπε ανήσυχη.

— Σου ξαναλέω: δεν είναι τίποτα, βιάστηκε να την καθησυχάσει. Ο καπνός απ' τα κεριά κι απ' το λιβάνι με πείραξε. Μου πέρασε μόλις βγήκα στον καθαρό αέρα, δε με παιδεύει πια. Αύριο θα 'μαι...

Τον διέκοψε.

— Τα ίδια ακούω απ' τη μέρα του γάμου μας. «Αύριο θα 'μαι καλύτερα», αλλά δε βλέπω να καλυτερεύεις. Γιατί δε μου λες την αλήθεια; είπε κι ακούμπησε στο ξυλοκρέβατο σκεφτική.

Ο Νίκος έσκυψε πάνω της, αλλά εκείνη αποτραβήχτηκε, έπεσε με το πρόσωπο στο μαξιλάρι και ξέσπασε σ' αναφιλητά.

— Γιατί; Γιατί να με τρώει η αγωνία; Γιατί να κάνω κι εσένα να υποφέρεις; Γιατί να νιώθουμε σα να 'μαστε δυο ξένοι;

Προσπάθησε να την συνεφέρει.

— Δεν είμαστε ξένοι, αλλά ένα αντρόγυνο που μπορεί να γίνει ευτυχισμένο, αν προσπαθήσουμε λιγάκι, είπε και την αγκάλιασε τρυφερά.

Ανατρίχιασε. Όχι από αίσθημα αγάπης, αλλά από κάτι άλλο που δεν μπορούσε να προσδιορίσει.

— Πώς να 'μαστε ευτυχισμένοι, όταν κρατάμε μυστικά; Άκουσες να συμβαίνει κάτι τέτοιο μ' άλλα αντρόγυνα;

Απόφυγε ν' απαντήσει κι αυτή σφράγισε τα χείλη της. Βαριά σιωπή έπεσε στον οντά.

Η πεθερά πηγαινοερχόταν συνεχίζοντας το μουρμουρητό της. Μεσ' απ' τον οντά δεν ακουγόταν τίποτα. Σαν βρέθηκε πάλι στο μαγερειό, δίπλα στη μεγάλη νύφη της, ρώτησε:

— Δεν ξέρεις γιατί αρπάχτηκαν κι έπαψαν να μιλούνται;

— Δεν είμαι και στο κρεβάτι τους!

— Αχ! αναστέναξε η πεθερά. Θα μου διαλύσει την οικογένεια αυτή η γυναίκα.

— Να 'το σκεφτόσασταν αυτό προτού πάτε να τη ζητήσετε, τώρα τι θέλετε και παραπονιέστε; απάντησε νευρικά.

Η πεθερά σταυροκοπήθηκε.

— Νάτο το κακό. Μπήκε κιόλας στο σπίτι μου.

— Μάθε το, αν δεν το ξέρεις ακόμα, εβδομήντα χρόνια σ' αυτόν τον ντουνιά. Αγάπη κι ευτυχία δε στεριώνουν στα χαλάσματα άλλης αγάπης, είπε θυμωμένη.

Η πεθερά τρόμαξε, βιάστηκε να κλείσει την πόρτα.

— Μη φωνάζεις. Θα μας ακούσουν.

— Να μας ακούσουν για να το χωνέψουν καλά. Είναι άδικο αυτό που έγινε, πρόσθεσε με πάθος.

— Τι 'ναι αυτά που λες; Ποιον αδικήσαμε;

— Ξέρετε! Δε χρειάζεται να τα ξαναλέω, ξεχείλισε ο θυμός της.

Της απάντησε με τον ίδιο τρόπο, άπονα και σκληρά.

— Αν δεν έπαιρνε το γιο μου, τότε θα 'βλεπες τη μάνα και τον αδερφό της να γίνονται ζητιάνοι! ανάσυρε το πέπλο του μυστηρίου.

Η νύφη της μαρμάρωσε.

— Χάλεψε τίποτα;

— Μπορεί να μη χάλεψε ο ίδιος, αλλά χάλεψαν η μάνα κι ο αδερφός του, που είναι το ίδιο. Ή θα δίνουν τα χωράφια που χάλεψαν ή θα διαλύαν τον αρραβώνα, συμπλήρωσε.

Δε θέλησε να το πιστέψει.

— Ο Γιάννης θα την έπαιρνε όσο και να μην ήθελαν αυτοί, αλλά μπήκατε στη μέση εσείς, της πέταξε κατάμουτρα.

Η πεθερά σωριάστηκε στο λιθόχτιστο κάθισμα και καταριάστηκε τον εαυτό της.

— Κακό χρόνο να 'χω, αν ξαναμιλήσω.

— Δε σου 'πα να μη μιλάς, έριξε τον τόνο της φωνής η νύφη. Να μιλάς όσο θέλεις, αλλά να μη λες πράγματα που πονούν.

— Είπα και θα το κάμω, σοκίστηκε.

Πίστευε στ' αλήθεια ότι με τη στάση αυτή θα κατόρθωνε να επαναφέρει στο σπίτι της τη γαλήνη και την ομόνοια που έλειπαν. Καταλάγιασε η ψυχή της, το πρόσωπό της απάλυνε.

Κάθισαν όλοι γύρω απ' το σοφρά. Το φαγί άχνιζε. Ένα μπουκάλι, κόκκινο κρασί, ξεχώριζε στη μέση. Οι άντρες σήκωσαν τα ποτήρια.

— Γεια μας.

Η γριά επανάλαβε την πρόποση φέροντας γύρω τα μάτια. Έλαμπαν, λες κι αναδίδαν τον κρυφό καημό της.

— Ο Θεός να μας έχει όλους καλά και το σπίτι μας να 'ναι πάντα γιομάτο, είπε συγκινημένη.

— Θα 'ναι μητέρα, απάντησε ο μεγάλος γιος. Θα 'ναι, φτάνει να 'μαστε γεροί και να 'χουμε όρεξη για δουλειά.

Ο Νίκος έφερε το ποτήρι στα χείλη, ήπια μια γουλίτσα κι αισθάνθηκε να τον ερεθίζει στο λαιμό.

— Δεν είναι καλό για την υγεία μου.

— Μη φοβάσαι, καλό θα σου κάμει, τον παρότρυνε ο αδερφός του.

Η μητέρα τον κοίταξε ανήσυχη.

— Αν νομίζεις πως μπορεί να σε πειράξει, άστο.

Η Βασιλική αισθάνθηκε να τη ζώνουν φίδια κι έμεινε με το κουτάλι στον αέρα παρατηρώντας τον άντρα της. Η ασθένειά του θα 'ταν σοβαρότερη απ' ό,τι νόμιζε. Τ' ομολόγησε η ίδια η μητέρα του, αλλά κι ο αδερφός του, λίγο πρωτύτερα, καθώς βιάστηκε ν' αλλάξει κουβέντα.

— Αύριο, όπως είπα, κατεβαίνω στην Κόνιτσα με άλλους χωριανούς, για να παραλάβουμε τα τρόφιμα απ' την Ούνρα. Φροντίστε να γίνουν οι δουλειές καθώς πρέπει.

— Πάλι εσύ; Δεν μπορεί να πάει κάποιος άλλος στη θέση σου; αντέδρασε η γυναίκα του.

— Τι να κάνω; Εμένα πρότεινε ο πρόεδρος. Δεν μπορούσα να τ' αρνηθώ. Θα τον χρειαστούμε κι εμείς να μας εξυπηρετήσει, απάντησε.

Η Βασιλική δεν είχε διάθεση ν' ακούει, μα ούτε κι όρεξη ν' αποτελειώσει το φαγητό της. Απόθεσε το κουτάλι και περίμενε ώσπου να τελειώσουν όλοι. Τα μάτια της πεθεράς καρφώθηκαν πάνω της.

— Νύφη, σχόλασες κιόλας;

— Το φαί είναι πολύ χορταστικό, λιγώθηκα, δεν μπορώ να φάω άλλο, αποκρίθηκε με τα μάτια χαμηλά.

Κάποια χαρούμενη σκέψη πέρασε απ' το μυαλό της πεθεράς κι ένα χαμόγελο άνθισε στα χείλη της.

— Χρειάζεται να τρως καλά και να προσέχεις τον εαυτό σου, πρόσθεσε συγκινημένη.

Η Βασιλική κοκκίνισε. Καλύτερα ν' άνοιγε η γη να την καταπιεί παρά που καθόταν εκεί κι άκουγε τις συμβουλές της γριάς, σκέφτηκε.

Μόλις απόφαγαν όλοι, οι συννυφάδες μετέφεραν τα πιατικά στο μαγερειό. Η Παναγιώτα είπε χαμογελώντας:

— Θα τρελαθεί απ' τη χαρά της η γριά!

— Γιατί; έκανε η Βασιλική σα να μην κατάλαβε τι εννοούσε.

— Πώς γιατί; Για τον εγγονό που περιμένει να της γεννήσεις.

— Λίγα εγγονάκια έχει; Της χρειάζονται κι άλλα;

— Κάθε παιδί φέρνει και μια ξεχωριστή χαρά που σε κάνει να ξεχνάς κόπους και βάσανα και να νιώθεις περήφανη, είπε συμπληρώνοντας τη μια σκέψη πίσω απ' την άλλη.

Η Βασιλική αισθάνθηκε σαν κάτι ν' άλλαξε μέσα της κι αναζωογονήθηκε.

— Πες μου, σε παρακαλώ, μπορεί μια μάνα ν' αγαπήσει το παιδί που έκανε μ' έναν άντρα που δεν αγάπησε; Να τ' αγαπήσει τόσο όσο θα τ' αγαπούσε αν το 'καμνε με τον άντρα της καρδιάς της; είπε ξαφνικά.

Την κοίταξε κάπως παρήγορα βαθιά στα μάτια.

— Δεν ξέρω. Μπορεί, είπε σκεπτική. Και γιατί όχι, αφού το 'χει με τον άντρα που την ένωσε ο Θεός; Σάρκα απ' τη σάρκα της δεν είναι κι αυτό;

Η Βασιλική αναστέναξε.

— Να 'ξερες πόσο με βασανίζει αυτή η σκέψη!

Τόσες νύχτες και δεν μπόρεσα να κλείσω μάτι. Τι θ' απογίνω;

Άπειρες σκέψεις περνούσαν απ' το μυαλό της. Αισθάνθηκε να χάνεται σ' ένα λαβύρινθο που δεν είχε επιστροφή. Τις επόμενες μέρες η αγωνία μεγάλωνε την αίσθηση αυτή. Ο Νίκος γύριζε προς το καλύτερο, την επιθυμούσε μ' ένα άσβεστο πάθος. Πώς άλλαξε η ζωή της μέσα σε λίγες νύχτες· να επαναλαμβάνεται το ίδιο πράγμα, να του δίνεται χωρίς να το επιθυμεί και να νιώθει πόνο κι ενοχές. Πόσο θ' άντεχε να την κρατάνε άγρυπνη έγνοιες κι ανησυχία; σκεπτόταν στριφογυρίζοντας στο κρεβάτι.

Ο Νίκος κουνήθηκε ελαφρά, άπλωσε το λεπτό χέρι του και χάιδεψε τον κόρφο της. Η Βασιλική χασμουρήθηκε, γύρισε στην πλάτη κι ένωσε το βάρος του στο παιδεμένο κορμί της. Ανάσανε βαθιά. Και τότε, αισθάν-

θηκε κάτι άλλο, ένα γλυκό τρεμούλιασμα ν' απλώνεται στο κορμί της. Ανακλαδίστηκε απολαυστικά, πρώτη φορά ύστερα από τόσο καιρό.

Άρχισαν να λαλούν τα κοκόρια. Ο Νίκος άκουσε τον αδερφό του να βγάζει το μουλάρι απ' το κατώι και σηκώθηκε απότομα. Η Βασιλική ένωθε τη ζέστα του κορμιού του κάτω απ' τη φλοκάτα.

— Μείνε λίγο ακόμα. Μ' αρέσει να 'μαστε ξαπλωμένοι στα ζεστά στρωσίδια και να κουβεντιάζουμε ψιθυριστά χωρίς να μας ακούει κανένας.

— Να πω δυο λόγια στο Βαγγέλη κι επιστρέφω.

Δεν πρόλαβε να κλείσει πίσω του την πόρτα κι η Βασιλική σηκώθηκε αμέσως και πλησίασε στο παράθυρο. Είδε το Νίκο να δίνει στον αδερφό του ένα χαρτάκι.

— Αν δεν υπάρχει στο φαρμακείο, να πεις στο γιατρό να το παραγγείλει στα Γιάννενα και να μας το στείλει με τον ταχυδρόμο.

Ψύλλοι μπήκαν στ' αυτιά της, καθώς άκουσε τα λόγια του απ' το γυρτό παράθυρο.

— Τι φάρμακο ζήτησες να σου φέρει; τον ρώτησε μόλις επέστρεψε.

— Χειμώνας έρχεται. Να μην υπάρχει για ένα κρουλόγημα, για μια αδιαθεσία; απάντησε.

Τον κοίταξε με στεναγμό χωρίς να μιλήσει. Ο Νίκος την αγκάλιασε απ' τη μέση κι έκανε να τη σύρει στο κρεβάτι.

— Έλα, της είπε με νόημα. Είναι νωρίς ακόμα.

— Τέτοια ώρα; Δεν είναι ντροπή; Θ' αργήσουμε. Κι έχουμε τόση δουλειά να κάνουμε. Να προλάβουμε να δω και το βιο σας πριν βγει να βοσκήσει.

Άλλαξε αμέσως διάθεση. Έτσι η προσπάθειά του ν' αποσπάσει τη σκέψη της απ' το ζήτημα που την απασχολούσε αποκαλύφτηκε χωρίς να το θέλει.

— Το βιο μας να λες, γιατί τώρα είναι και δικό σου. Αυτό να μην το ξαναπείς. Έτσι;

Η Βασιλική κατάπνε σιωπηρά τα πλανερά λόγια του.

Διέσχισαν το χωριό βαδίζοντας πλάι-πλάι με πρόσωπα γελαστά, ανοιχτόκαρδοι, ό,τι έπρεπε για να κερδίσουν την συμπάθεια των συγχωριανών που συναντούσαν στο δρόμο. Ξαφνικά, καθώς πλησίαζαν στο σταυροδρόμι στην άκρη του χωριού, απέναντι απ' το Καραναίικο, η Βασιλική προαισθάνθηκε ό,τι κάτι κακό θα γινόταν. Του είπε ν' αλλάξουν δρόμο.

— Δεν πάμε από δω καλύτερα;

Ο Νίκος ξαφνιάστηκε, την κοίταξε αυστηρά.

— Ντρέπεσαι μήπως σε δουν να περνάς με τον άντρα σου μπροστά απ' το σπίτι του;

Τον έπιασε απ' το χέρι.

— Έλα. Πάμε από δω που σου λέω, επέμενε. Φοβούμαι.

Ο Νίκος τράβηξε μπροστά αγνοώντας τα λόγια της. Το Καραναίικο ορθωνόταν μπροστά τους δίπατο, ψηλό, χτισμένο απ' τους καλύτερους μαστόρους του χωριού. Είχε τρεις εισόδους, οι δυο δίπλα δίπλα, που οδηγούσαν σε ανεξάρτητες κατοικίες, όπου διαμέναν οι οικογένειες τριών αδερφών που είχαν πεθάνει. Ένα παράθυρο άνοιξε απότομα. Η Βασιλική σήκωσε τα μάτια και ξεχώρισε ένα στεγνό και ζαρωμένο πρόσωπο να προβάλλει πίσω απ' το κανάτι. Ο Γιάννης! Πόσο είχε αλλάξει απ' την τελευταία φορά που τον είχε δει! Τρόμαξε, σφίχτηκε η καρδιά της. Βιάστηκε να βρεθεί κοντά στον άντρα της. Δεν ήταν φυγή σωτηρίας, ήταν επιστροφή στη μοίρα της.

Ο Γιάννης παρέμεινε στο παράθυρο σχεδόν όλη την υπόλοιπη μέρα και περιεργαζόταν το στάγιερ του. Η όψη του σκλήρυνε. «Δε θα μου γλιτώσεις», επαναλάμβανε μέσα του. Οι ώρες κυλούσαν αργά, αλλά η σκέψη αυτή δεν ξεκολλούσε απ' το μυαλό του.

Θαμπός ο ήλιος, κρυμμένος μες στα σύννεφα, έγειρε στη ράχη πίσω απ' το Μοναστήρι της Παναγίας. Ίσκιωσαν τα πλάγια. Οι δρόμοι βούλιαξαν στη θολούρα. Το

νεαρό αντρόγυνο επέστρεφε αργά, κατάκοπο. Ο Γιάννης βγήκε μπροστά του με το στάγιερ στα χέρια.

— Άτιμε! Θα σε σκοτώσω! φώναξε.

Ο Νίκος σάστισε, γύρισε το κεφάλι και τον κοίταξε συνοφρυωμένος. Τ' όπλο που είδε να κρατά στο χέρι, τον εξαγρίωσε. Πέταξε πέρα τον τορβά.

— Αν είσαι άντρας, άστο κάτω!

Αστραπές μίσους χάραξαν τα μάτια και των δύο. Ο Γιάννης ξέσπασε.

— Εσύ το λες αυτό; Αν είχες τιμή κι αξιοπρέπεια, δε θα ριχνόσουν στην αρραβωνιαστικιά μου.

Μπροστά στην προσβολή της υπόληψής του ο Νίκος δεν υπολόγισε τίποτα, ούτε την ίδια τη ζωή του. Προχώρησε άκαμπτος έτοιμος να ριχτεί πάνω του.

— Τι είπες βρε; Για ξαναπές το!

Ο Γιάννης πισωπάτησε με τ' όπλο προτεταμένο.

— Ως εδώ ήταν. Δε θα γλιτώσεις.

Στάθηκαν ο ένας απέναντι στον άλλο. Κοιτάχτηκαν αγριεμένοι. Έβραζαν απ' το θυμό τους.

— Ρίξε λοιπόν! Τι περιμένεις;

Τον σημάδευε σφίγγοντας τ' αυτόματο στη μέση με τα δύο του χέρια.

— Θα σου τινάξω τα μυαλά στον αέρα.

Η Βασιλική μπήκε ανάμεσα τους τρομαγμένη.

— Μη! Μη Γιάννη! Δε φταίγει αυτός, είπε τρέμοντας.

Στ' άκουσμα της φωνής της ο Γιάννης ταράχτηκε, ένωσε την καρδιά του να ραγίζει. Τα μάτια του θάμπωσαν. Έχασε το στόχο του. Η Βασιλική εξακολούθησε να τον εκλιπαρεί γονατιστή μπροστά του.

— Μη, σε παρακαλώ. Η μάνα μου φταίγει..., εγώ... Εμένα σκότωσε, εμένα.

Ο Γιάννης την κοίταξε περιφρονητικά.

— Σου τον χαρίζω.

Είχε ξεσηκωθεί η γειτονιά. Άντρες και γυναίκες έτρεξαν κοντά. Η Βασιλική σηκώθηκε αργά, πέρασε ανάμε-

σα απ' τους χωριανούς που κοιτούσαν κατάπληκτοι κι ακολούθησε τον άντρα της προσπαθώντας να συγκρατήσει τα δάκρυά της.

— Δε μ' άκουσες, δε μ' άκουσες κι έπαιξες τη ζωή σου, είπε μόλις απομακρύνθηκαν λιγάκι.

— Αυτό θα γινόταν κάποτε. Καλύτερα που 'γινε τώρα εδώ, είπε νευρικά. Πάψε κι έλα γρήγορα.

Οι φωνές πίσω τους δυνάμωσαν. Οι παλιοί συμμαχητές του Γιάννη άκουγαν κατάπληκτοι.

— Αφήστε τα σχόλια κι απαντήστε ποιος έδωσε την αφορμή; έπεφταν οι ερωτήσεις.

Τσιμουδιά ο κόσμος. Μόνο ένα «Σουτ! Σουτ!» ακουγόταν εδώ κι εκεί.

— Ο υπαίτιος πρέπει να δώσει λόγο, πρόσθεσε κάποιος.

Ο Γιάννης, κάτωχρος και βλοσυρός απ' το μίσος που κόχλαζε μέσα του, στράφηκε εναντίον τους.

— Μην ανακατεθείστε! Είναι δικό μας ζήτημα, δε σας αφορά.

Η βαριά ατμοσφαιρα του δρόμου μεταφέρθηκε μες στο σπίτι.

— Σου ξαναλέμε: Αυτό που έγινε δεν τιμάει ούτε εμένα ούτε και το Νίκο. Αν φταίγεις, έστω και στο ελάχιστο, να πας να του ζητήσεις συγνώμη, τώρα αμέσως προτού διαδοθεί πιο πέρα.

— Ποτέ! Ποτέ! συνέχισε ν' απαντά με πείσμα.

— Πρόσεχε. Θα βρεθείς αντιμέτωπος μ' εχτρούς και φίλους. Θα κατηγορηθείς γι' απόπειρα δολοφονίας. Προσχήματα ψάχνουν οι αντίπαλοί μας, για να μας καθίσουν στο σκαμνί.

Το βαθύ αίσθημα που έτρεφε ακόμα για τη Βασιλική και η απόρριψή του από την ίδια θόλωσαν το μυαλό του.

— Καλύτερα να σαπίσω στη φυλακή παρά να ζω λεύτερος και ταπεινωμένος.

Οι Ελασίτες κοιτάχτηκαν με νόημα.

— Αυτό το όπλο πρέπει να εξαφανιστεί.

Ο Γιάννης έγινε έξαλλος. Αστραπές έριχναν τα μάτια του.

— Δεν το 'κλεψα, ούτε μου το χάρισε κανένας· το κέρδισα με το αίμα μου.

Προσπάθησαν να τον κάνουν να σκεφτεί λογικά.

— Αυτό δε δικαιολογεί την πράξη σου. Έπρεπε να το καταθέσεις, όπως κάναμε όλοι. Παραβίασες τη διαταγή.

— Εγώ; φώναξε οργισμένος. Εγώ ή εκείνοι που πρόδωσαν τον αγώνα μας; είπε αποκαλύπτοντας κάτι που εκείνη τη στιγμή ήταν αδύνατο να συνειδητοποιήσουν.

Τον κοίταξαν μ' έξαψη.

— Είσαι στα καλά σου; Τι 'ναι αυτά που λες;

Εκείνες τις μέρες είχε διαδοθεί ότι είχε περάσει απ' τα μέρη τρυσ ο Άρης με τους μαυροσκούφηδες και καπεταναίους που αντιτάχτηκαν στη συμφωνία της Βάρκιζας. Κάποιοι συγχωριανοί τους έσπευσαν να τους συναντήσουν και να τους εφοδιάσουν με τρόφιμα. Δε γνώριζαν ακριβώς ποιοι ήταν αυτοί κι αν ήταν μαζί τους κι ο Γιάννης. Μπορεί, δεν αποκλειόταν.

— Ποιος σου φούσκωσε τα μυαλά;

— Πού ήσουν τις μέρες που έλειπες απ' το χωριό;

Τους κοίταξε οργισμένος.

— Αυτές τις κουβέντες θα 'πρεπε να τις σκεφτείτε καλά προτού τις εξεστομίστε. Το πού ήμουν και τι έκανα είναι δική μου υπόθεση, μιας κι έπαψε να σας απασχολεί η τύχη του αγώνα.

Εκδήλωσαν με φωνές το θυμό τους. Δεν ξεχώριζες ποιος τον κατάκρινε και ποιος προσπαθούσε ακόμα να τον καθησυχάσει.

— Γιάννη! Δεν είμαστε άτακτοι πολεμιστές, όπως θέλουν να μας αποκαλούν οι πολιτικοί μας αντίπαλοι αλλά μαχητές ενός λαϊκού στρατού που πολέμησε για την απελευθέρωση της πατρίδας και για ιδανικά.

— Έχουμε υποχρέωση να πειθαρχούμε στην ηγεσία

του αγώνα μας. Λοιπόν, μη ρίχνεις λάδι στη φωτιά που ανάφταν οι εχτροί μας. Κάνε αυτό που πρέπει για το καλό το δικό σου και για την υπόθεση, για την οποία έχυσες το αίμα σου.

Φάνηκε να ηρεμεί. Δεν μπόρεσε, όμως, ν' ανακτήσει τη διαύγειά του και ν' αντιληφτεί τις συνέπειες των πράξεών του.

Το μαντάτο έφτασε στ' αφτιά της γριάς προτού φανεί ο γιος με τη νύφη της. Κατέβηκε στην αυλή και περιφερόταν έντρομη κάνοντας το σταυρό της και ξεστομίζοντας βαριές κατάρες.

— Απ' το θεό να το βρει, χαράμι να του γίνει, να μη χαρεί στεφάνι ο αντίχριστος.

Η ξαδέρφη του Γιάννη άκουγε τους αναθεματισμούς κι ήταν έτοιμη να ξεσπάσει. Την τελευταία στιγμή, εκεί που θ' άνοιγε το στόμα της, διέκρινε ένα ανθρώπινο σμάρι στο σύθαμπο κι έδωσε τόπο στην οργή.

— Σταμάτα! Αυτή η γλώσσα σου κόκαλα δεν έχει και κόκαλα τσακίζει. Άκουσες τι είπα; Σταμάτα! Έρχονται. Είναι κι άλλοι μαζί τους.

Η γριά ζύγωσε στην αυλόπορτα. Έτρεμε όσο να δει ότι ήταν σώοι.

— Τι 'ναι αυτό που μας βρήκε; Είστε καλά τουλάχιστον;

Η Βασιλική πέρασε γρήγορα, ενώ ο Νίκος είπε μια καθησυχαστική κουβέντα κι ακολούθησε τη γυναίκα του. Κλείστηκαν στον οντά. Η αγωνία της γριάς μεγάλωσε. Πηγαινοερχόταν έξω απ' την είσοδο του οντά, έστηνε αφτί και βαριαναστέναζε.

— Γιατί δε βγαίνουν; Μήπως έπαθαν τίποτα και μου το κρύβουν; Τι να κάνω; Να μπω μέσα; Πες κι εσύ κάτι, απευθύνθηκε στην μεγάλη νύφη.

— Κάνε ό,τι νομίζεις, απάντησε εκείνη.

Εξακολούθησε να μονολογάει.

— Απ' την ώρα που πάτησε εδώ μέσα, μόνο μπελάδες και στενοχώριες έχουμε. Πώς θα ζήσουμε έτσι; είπε εννοώντας τη Βασιλική.

Η νύφη της μάζεψε τους ώμους της και ξεπόρτισε χωρίς να βγάλει λέξη. Αυτό δεν το περίμενε η γριά κι αισθάνθηκε σα να 'ταν ξένη μες στο ίδιο της το σπίτι και να την πνίγει η μοναξιά.

Άντρες της τάξης έφτασαν πρωί-πρωί την άλλη μέρα. Έξωσαν ολόγυρα το Καραναίικο.

— Αν αντιληφτείτε ύποπτη κίνηση να ρίξετε στο ψαχνό, είπε ο ενωμοτάρχης.

Αν έβλεπες τις κινήσεις τους θα νόμιζες ότι ετοιμάζονταν να δώσουν μάχη. Ένας ταμπουρώθηκε πίσω απ' το χοντρό κορμό της καρυδιάς, άλλος απέναντι απ' την είσοδο του σπιτιού κι ο τρίτος δίπλα στο κοτέτσι. Ο ίδιος ανέβηκε τα σκαλιά και βροντοχτύπησε την πόρτα.

— Ανοίξτε! Χωροφυλακή!

Η Μαρία πλησίασε δισταχτικά.

— Έρχομαι. Έρχομαι.

Τράβηξε το πόρτη κι άνοιξε πισωπατώντας.

— Ποιον γυρεύετε;

Ήταν καλά πληροφορημένοι.

— Ο Γιάννης Καράς είναι μέσα;

Η μάνα τα 'χασε. Σκληρός κόμπος στάθηκε στο λαρύγγι της, έγινε κάτωχρη.

— Ρώτησα, αν είναι μέσα, επανάλαβε.

— Περιμένετε. Πάω να τον φωνάξω, αποκρίθηκε με κομμένη φωνή.

Ο ενωμοτάρχης μπήκε μέσα φέροντας γύρω το βλέμμα του. Μια ξύλινη σκάλα οδηγούσε στο πάνω πάτωμα. Η γριά ανέβηκε μερικά σκαλιά κι ακούμπησε βαριά στην κουπαστή.

— Γιάννη, παιδί μου, σήκω. Σε ζητούνε, είπε τρεμουλιαστά.

Ο ενωμοτάρχης στάθηκε πίσω της με το περιστροφικό στο χέρι.

— Σε προειδοποιώ: κατέβα ήσυχα χωρίς λεονταρισμούς, σκίστηκε η πρωινή γαλήνη του σπιτιού απ' τη βροντερή φωνή του.

Τα εγγόνια της Μαρίας λαχτάρισαν και ζάρωσαν στη γωνιά κοιτάζοντας τον χωροφύλακα με τρομαγμένα μάτια.

Ο Γιάννης πρόβαλε στο πλατύσκαλο με τα μαλλιά ανάκατα κουμπώνοντας το πουκάμισο. Αντίκρισε τον ενωμοτάρχη και σταμάτησε απότομα.

— Άκουσες τι είπα; Χωρίς λεονταρισμούς, επανέλαβε με το βλέμμα καρφωμένο πάνω του.

— Μην ανησυχείτε. Την παλικαριά μου την έδειξα εκεί που έπρεπε, απάντησε ο Γιάννης και κατέβηκε τα σκαλιά.

— Κι απειλώντας τους άοπλους συγχωριανούς σας, ήρθε, η απάντηση.

Ένας μορφασμός πικρίας αλλά και μεταμέλειας χαράκωσε το πρόσωπο του Γιάννη.

— Δεν σας πληροφόρησαν καλά.

— Τις εξηγήσεις θα τις δώσεις εκεί που πρέπει. Τι προτιμάς, θ' ακολουθήσεις ήσυχα ή θα σε συνοδέψουμε δεμένο.

Ο Γιάννης τον κοίταξε μ' αδιαφορία.

— Κάνετε ό,τι νομίζετε. Εμένα δεν μ' απασχολεί, είπε κι άπλωσε τα χέρια να του περάσει τους κρίκους.

Η μητέρα του κλονίστηκε, σύρθηκε παραπατώντας και κρεμάστηκε απ' τους ώμους του.

— Αχ! Γιατί; Γιατί; Δεν προλάβαμε να χαρούμε το γυρισμό σου, είπε με παράπονο.

Ο Γιάννης της έπιασε τα χέρια.

— Ηρέμησε. Μη στενοχωριέσαι για μένα, είπε συγκινημένος. Πέρασα χειρότερα πράγματα. Θ' αντέξω. Εσύ να προσέχεις τον εαυτό σου να μη σε βρει κάνα κακό.

Τα μάτια της μάνας γέμισαν δάκρυα.

— Τι λες παιδάκι μου; Υπάρχει χειρότερο κακό από τούτο; Να φύγεις και να μην σε ξαναδώ.

Τα ροζιασμένα χέρια της κρεμάστηκαν βαριά. Σπαραχτικό κλάμα ακούστηκε απ' τη γωνιά. Γιαγιά και θείος στράφηκαν προς τα εκεί ανήσυχοι.

— Μπαρμπούλη, μη πας, μη πας! φώναξε ο Σωτηράκης σμίγοντας την κραυγή του με το κλάμα της αδερφούλας του.

— Μη φοβάστε. Θα γυρίσω γρήγορα.

Οι πρώτες αχτίδες του ήλιου έπεφταν ροδοκόκκινες πάνω στο χωριό που ξεπρόβαλλε μέσ' απ' το πουσι. Οι άνθρωποι έτρεχαν στις δουλειές τους. Εδώ κι εκεί ακούγονταν χουγιαχτά, κουδουνίσματα και βελάσματα γιδοπροβάτων. Ο Γιάννης κρυφostenάζε: «Τι επιπολαιότητα να μη δκεφτώ να πάρω τα μέτρα μου». Τον έζωσαν οι χωροφύλακες. Ο ενωμοτάρχης τους παρέδωσε το Γιάννη.

— Πηγαίνετε! Έρχομαι πίσω σας.

Έμεινε για λίγο ακίνητος. Έπρεπε να έρθει σε επαφή με κατοίκους για να σχηματίσει και προσωπική άποψη για το συμβάν. Με ποιον τρόπο, ήταν αποκλειστικά δική του απόθεση. Διαταγή της υπηρεσίας: τα όργανα της τάξης δε θα 'πρεπε στη φάση αυτή να αναμειχτούν περισσότερο. Δεν του ανέφεραν το λόγο, μα δεν ήταν και τόσο δύσκολο να συμπεράνει και μόνος του. Οι κάτοικοι της περιοχής έβλεπαν το διοικητή του με αντιπάθεια και δέος. Για ποιο λόγο δε γνώριζε ακόμα. Τον απασχολούσε περισσότερο η δική του εικόνα, αυτή που θ' άφηνε πίσω του. Ανηφορίζοντας για το μεσοχώρι πίστευε ότι θα μάθαινε κάτι συγκεκριμένο. Διαφεύτηκε, όμως. Οι χωρικοί, που συναντούσε στο δρόμο, ανταποδίδαν το χαιρετισμό του με μια τυπική «καλημέρα» κι απομακρύνονταν γρήγορα. Αισθάνθηκε άσχημα. Γυναίκες με μπούκλες και γκιούμια στα χέρια κουβέντιαζαν

μπροστά στο Τρανό Πηγάδι. Τα λόγια τους κίνησαν το ενδιαφέρον του. Σταμάτησε σ' απόσταση προτού γίνει αντιληπτός.

— Αλήθεια, δεν το μάθατε; είπε κάποια. Σήκωσε ντουφέκι. Ένα ντουφέκι τόσο δα, χριστιανές μου, που τσακίζει στη μέση και γίνεται μικρό σαν κουμπούρα. Αράδα ρίχνει τις σφαίρες και κάνει κόσκινο το κορμί.

— Πώς δεν πήρε καμιά το Νίκο να τον αφήσει στον τόπο, ένας θεός ξέρει.

— Ο δικός μου είπε πως δεν ήθελε να του ρίξει, αλλά να τον ξευτελίσει μπροστά στη γυναίκα του.

— Μπορεί. Εγώ δεν ήμουν εκεί. Είπα ό,τι άκουσα.

— Ό,τι και να 'καμε, απ' αγάπη το 'καμε, είπε μια άλλη.

Ο ενωμοτάρχης εμφανίστηκε πίσω απ' τον τοίχο και πλησίασε στην κρήνη.

— Μ' επιτρέπετε, παρακαλώ;

Τους κόπηκε η μιλιτιά, τραβήχτηκαν στην άκρη αλαφιασμένες. Ο ενωμοτάρχης έριξε λίγο νερό στο πρόσωπό του λοξοκοιτάζοντας τις γυναίκες. Όσες είχαν τα δοχεία τους γεμάτα εξαφανίστηκαν αμέσως, οι άτυχες που δε βιάστηκαν να πάρουν νερό, τα 'χασαν.

Η συννυφάδα της Βασιλικής γύρισε σπίτι λαχανιασμένη. Ακούμπησε τα δοχεία στο τοιχάκι μπροστά στο μαγερειό και κάθισε δίπλα με το κεφάλι μες στις χούφτες της.

Ύστερα απ' το χθεσινοβραδυνό επεισόδιο η Βασιλική περιφερόταν βουβή με συννεφιασμένη όψη και πρησμένα μάτια. Απαντούσε με μισόλογα και προσπαθούσε να τους αποφεύγει όλους. Η στάση της συννυφάδας της την κατατρόμαξε. Σίμωσε δισταχτικά.

— Τον είδες; Τι σου είπε;

Δεν της αποκρίθηκε.

— Γιατί να το κάμει αυτό; Γίναμε ρεζίλι κι εμείς κι αυτός. Τι θα λέει ο κόσμος;

Η συννυφάδα της σήκωσε το κεφάλι και την κοίταξε ψυχρά.

— Αυτό σε νοιάζει, τι θα πει ο κόσμος κι όχι τι θ' απογίνει εκείνος;

Της κόπηκε το αίμα της Βασιλικής. Χλόμιασε.

— Τι έπαθε;

— Ήρθαν χωροφυλάκοι και τον πήραν δεμένο.

Η Βασιλική στηρίχτηκε πάνω της τρέμοντας ολόκληρη.

— Εγώ φταίγω. Εγώ φταίγω για όλα. Τι να κάμω για να γλιτώσει τη φυλακή; είπε μέσ' απ' τον πνιχτό λυγμό της.

— Είναι αργά πια. Η χωροφυλακή τα ξέρει όλα. Είδα κι έναν με γαλόνια να τραβάει ίσια για το καφενείο. Ποιος ξέρει, αν αρχίσει να ρωτάει, τι θ' ακούσει να λένε σε βάρος του; Δεν ήξερα ότι έχουμε τόσο κακούς χωριανούς, είπέ μ' αγανάκτηση.

— Εμένα θα με συγχωρέσει ποτέ; αναρωτήθηκε η Βασιλική.

Η συννυφάδα της στεκόταν με το πρόσωπο στραμμένο στην αυλή. Είδε τον κουνιάδο της να πλησιάζει και την πρόγκιξε.

— Ο Νίκος έρχεται. Τράβα πιο μέσα και μη γυρίσεις να σε δει· είσαι στα μαύρα σου τα χάλια.

Ο Νίκος σταμάτησε στο κατώφλι. Μες στο μισόφωτο χώρο όλα ήταν θαμπά. Δεν μπόρεσε να δει τίποτα.

— Τι γίνεται μ' αυτό το σαλέπι; Θα περιμένω πολύ ακόμα;

— Σκοπεύεις να βγεις και βιάζεσαι; θέλησε να τον απασχολήσει η νύφη του.

— Να πάω πού; είπε νευρικά και γύρισε πίσω.

Η Βασιλική έριξε μια χούφτα νερό στο πρόσωπο, σκουπίστηκε γρήγορα και βγήκε με το κύπελλο στο χέρι. Διαισθανόταν ότι θ' απαιτούσε να του δώσει κάποιες εξηγήσεις. Και δεν έκανε λάθος. Μόλις μπήκε στο δωμάτιο, στύλωσε πάνω της το βλέμμα του.

— Τι έχεις πάλι;

Κοκκίνισε.

— Τίποτα. Γιατί ρωτάς; Βλέπεις κάτι παράξενο;

— Ναι. Υπάρχει κάτι που σε βασανίζει.

Προσπάθησε να τον αποσπάσει απ' τη σκέψη του, για να κερδίσει χρόνο να βρει κάποια δικαιολογία.

— Πιες το τώρα που 'ναι ζεστό. Θέλεις τίποτ' άλλο;

— Λέγε. Περιμένω, επέμενε.

— Τι πράγμα;

— Μη κάνεις πως δεν καταλαβαίνεις. Λοιπόν, τι σου είπε η συννυφάδα σου κι είσαι τόσο αναστατωμένη;

Χλόμιασε ακόμα περισσότερο κι άρχισε να τρέμει μη ξέροντας τι ν' απαντήσει. Δεν το 'παθε αυτό από αιφνίδιο φόβο, αλλά από το βάρος της ενοχής που καταπλάκωνε την ψυχή της. Τι αμαρτία να 'χει δίπλα της τον άντρα, με τον οποίο την ένωσε ο θεός και να σκέφτεται άλλον. Θέλησε ν' απαλλαγεί απ' τη σκέψη αυτή, ν' αποκριθεί, αλλά η καρδιά της φτεροκόπησε στο στήθος της και δεν τ' αποτόλμησε.

— Ρώτα την ίδια, είπε σιγά.

— Αφορά σένα κι όχι αυτήν. Λέγε, ύψωσε τη φωνή του. Είμαστε αντρόγυνο και δεν μπορεί να υπάρχουν ανάμεσά μας μυστικά που να δηλητηριάζουν τη ζωή μας. Μόνη σου το είπες, της θύμισε τα λόγια της.

Η Βασιλική ανασήκωσε το κεφάλι και τον κοίταξε με συμπόνια.

— Νόμιζα πως θα 'ταν καλύτερα να το μάθαινες από κάποιον άλλο αυτό που έγινε, γιατί δε θα 'θελα να νομίσεις, δεν ξέρω τι, και να στενοχωρηθείς. Είμαι γυναίκα σου και νοιάζομαι για σένα. Αυτόν τον έβγαλα απ' την καρδιά μου, αλλά δεν μπορώ να μην πονάω. Άνθρωπος είναι. Μπορεί να υποφέρει, να σαπίσει στη φυλακή εξαιτίας μου.

Ο Νίκος αγρίεψε, την άρπαξε απ' τους καρπούς και την ταρακούνησε.

— Καταλαβαίνεις τι λες; Είσαι στα καλά σου ή χάζεψες; Γονάτισε, το κεφάλι της κρεμάστηκε βαριά.

— Άσε με, σε παρακαλώ. Προσπάθησε να με καταλάβεις, είπε ξεψυχισμένα.

— Τι να καταλάβω; Πώς να το χωνέψω, εγώ να 'μαι δίπλα σου κι εσύ να βλέπεις έναν άλλον ανάμεσά μας;

Η Βασιλική ανασηκώθηκε σιγά και σφίχτηκε στην αγκαλιά του.

— Είσαι άκαρδος. Μ' αδικείς, είπε ριγώντας. Μ' αδικείς χωρίς λόγο.

Τον κοίταξε στα μάτια και συνέχισε με σπαραχτική φωνή.

— Ο θεός έταξε να γίνω γυναίκα σου. Κάθε ώρα και στιγμή προσεύχομαι και τον παρακαλώ να μας έχει καλά, να κάνουμε γερά παιδιά και να ζήσουμε αγαπημένα σ' ένα δικό μας σπιτάκι.

Τα δακρυσμένα της μάτια έλαμψαν. Ο Νίκος αισθάνθηκε την καρδιά του να μαλακώνει κι ένιωσε να πλημμυρίζει από αγάπη.

— Απίστευτα μου φαίνονται όλα αυτά. Μπορεί να κάνω λάθος, να μη βλέπω καλά. Το πάθος, η αντιζηλία..., είπε και την έσφιξε τρυφερά.

— Να μη ζηλεύεις. Είμαι δικιά σου, ολότελα δικιά σου. Ο θεός να 'ναι μάρτυρας, ψιθύρισε.

Αισθάνθηκε να τον τυλίγει η ζέστη του κορμιού της.

— Θα γίνουν όλα, φτάνει να θέλουμε και να νιώθει ο ένας τον άλλο.

Ο τρυφερός κι ευγενικός τρόπος που της μιλούσε, μπέρδεψε τα αισθήματά της. Έγειρε το κεφάλι στον ώμο του ανασαίνοντας βαθιά. Δάκρυα κύλησαν στα μάγουλά της. Δεν ήξερε αν ήταν για εκείνον που σύρθηκε στη φυλακή ή για τον άντρα της που υπόφερε σιωπηλά. Αισθάνθηκε διπλή ενοχή. Θ' απαλλασσόταν ποτέ απ' αυτό το συναίσθημα;

II

Κλεισμένος στο σκοτεινό κρατητήριο της Υποδιοίκησης Χωροφυλακής στην Πυρσόγιανη, ο Γιάννης έχασε την αίσθηση του χρόνου. Ανασηκώθηκε βογκώντας και σφίγγοντας τα δόντια του. Είχε δυόμισι μερόνυχτα νηστικός και πάνω από είκοσι ώρες να βρέξει τα χείλη του.

Ο φύλακας μισάνοιξε το φεγγίτη.

— Αν ήξερες τι σε περιμένει ακόμα, θα προτιμούσες να μην τους υπενθυμίσεις ότι βρίσκεσαι εδώ, του είπε σιγά. Δυστυχώς, δεν μπορώ να κάνω αυτό που ζητάς.

Ο Γιάννης σύρθηκε αργά και στηρίχτηκε σε κάτι σκληρό. Το πρόσωπο του διοικητή φάνηκε μπροστά του. Αισθάνθηκε δέος και μίσος, ένα μίσος αμείλικτο που θόλωσε το μυαλό του. Αν έβγαινε ζωντανός από κει μέσα και λάχαινε να τον συναντήσει κάπου, θα τον έκαμνε να φτύσει αίμα, για να νιώσει ο άτιμος τι θα πει να προκαλείς πόνο στους συνανθρώπους σου.

Είχε σουρουπώσει. Τα καφενεία άδειασαν κι οι λάμπες έσβηναν σιγά-σιγά. Βαθιά σιωπή έπεσε στο χωριό. Δύο άνδρες κατέβηκαν και τον πήραν σχεδόν σηκωτό. Ο διοικητής τον υποδέχτηκε με ειρωνικό χαμόγελο.

— Πώς πάει συναγωνιστή διμοιρίτη; Ήρθες στο νου σου ή θα σε επαναφέρουμε εμείς;

Ο Γιάννης ανασήκωσε το κεφάλι και τον κοίταξε μέσ' απ' τις μελανιασμένες κόγχες.

— Σας είπα, δεν έχω κανένα όπλο. Αυτό που εννοείτε είναι ένα πιστόλι από το 1880, κειμήλιο απ' τον παπού μου. Όλα τ' άλλα για στάγιερ και πυροβολισμούς είναι φαντασίες κάποιων χωριανών μου.

Ο διοικητής τινάχτηκε πάνω.

— Οι άνθρωποι έχουν μάτια, βλέπουν, ακούνε και κρίνουν. Μην προσπαθείς λοιπόν να διαστρεβλώσεις την αλήθεια, φώναξε έξαλλος.

Ο Γιάννης, μες στους αβάσταχτους πόνους που ένιωθε σε όλο το κορμί του, κατόρθωσε να συγκεντρώσει το νου του και να στρέψει εναντίον του τα ίδια επιχειρήματά του.

— Μπορεί ο κόσμος να έχει γνώση και να βλέπει, αλλά σ' αυτή την περίπτωση παρασύρθηκε από αισθήματα συγγένειας και φιλίας για τον αντίζηλό μου κι έκρινε, όπως έκρινε.

Ο διοικητής σούφρωσε τα φρύδια, μουρμούρισε κάτι μέσ' απ' τα δόντια του και ξέσπασε οργισμένος.

— Διαθέτουμε αδιάφευστα στοιχεία, από τα οποία προκύπτει ότι το όπλο που χρησιμοποίησες για τον εκφοβισμό του συγχωριανού σου δεν ήταν πιστόλι, όπως ισχυρίζεσαι, αλλά αυτόματο. Τι έχεις να πεις τώρα;

— Απάντησα. Δεν είναι έτσι. Όμως δεν τους κρατώ κακία, γιατί το φταίξιμο είναι δικό μου.

Ο διοικητής άναψε τσιγάρο, στηρίχτηκε με τις πλάτες στην καρέκλα και τον κοίταξε σκεπτικός. Ο Γιάννης πίστεψε ότι θ' ακουγε τώρα αυτό που περίμενε ώρες. Να του ζητήσει δηλαδή κάποια εξήγηση για το λόγο που τον σκότωσε σ' αυτή την παράλογη ενέργεια. Εκείνος, όμως, εξακολούθησε να δείχνει αδιαφορία. Ίσως να επεδίωκε κάτι άλλο, για να επιμένει τόσο να αποσπάσει κάποια ομολογία, σκέφτηκε ξαφνικά. Δεν έπεσε έξω. Ο διοικητής είχε βάλει κάποιο στόχο κι ήθελε να τον πετύχει.

— Για το ποιος έχει δίκιο ή άδικο θ' αποφανθεί το δικαστήριο. Ρωτώ για τελευταία φορά: Πού είναι το αυτόματο;

— Γιατί επιμένετε να πω κάτι που δεν είναι αλήθεια;

Ο διοικητής αισθάνθηκε να χαλάνε τα σχέδια του, να πηγαίνει ο κόπος του χαμένος. Και το κυριότερο απ' όλα: να μη μπορεί να συμβάλει στην προσπάθεια επί-

τευξης του στόχου που επιδίωκαν οι ανώτεροί του.

— Πάρτε τον από δω και συγυρίστε τον, όπως τ' αξίζει, κραύγασε.

Πηχτό, πίσσα το σκοτάδι πάνω απ' την Πυρσόγιαννη. Δύο άτομα ξεχώρισαν αμυδρά καθώς διέσχισαν την αυλή, μπροστά απ' το τμήμα της υποδιοίκησης χωροφυλακής, και πήραν το στενό καλντερίμι σέρνοντας κάτι βαρύ. Τα σπίτια έμοιαζαν φαντάσματα μες στο σκοτάδι. Έφτασαν στην άκρη του χωριού κι άφησαν το βάρος να κατακυλήσει στον κατήφορο. Κάτι έπεσε στην αντίληψή τους κι άλλαξαν δρόμο νιώθοντας ότι απειλούνταν.

Οι εντολοδόχοι του χωριού επέστρεφαν με κουρασμένα βήματα απ' την Κόνιτσα.

— Ήρθαμε για τρεις μέρες και κάναμε πέντε. Να φτάναμε τουλάχιστον αύριο, είπε ο Βαγγέλης.

— Θα φτάσουμε, αν δεν μας κλείσουν τα ρέματα.

— Εδώ δε φαίνεται να βρεξε ούτε και σύννεφα βλέπω. Αύριο θα 'μαστε στα σπίτια μας.

— Πρέπει. Πρέπει. Οι νοικοκυραίοι περιμένουν τα ζώα τους για να πάνε στις δουλειές τους.

Τ' αβαστεγά, φορτωμένα βαριά, σέρνονταν στο κακοτράχαλο μονοπάτι φρουμάζοντας πλημμυρισμένα στον τρωτά. Άχνιζαν. Είχαν αποκάνει κι οι δρομοκόποι.

— Τα πράματα κόπηκαν, να σταματήσουμε κάπου. Να πάρουμε κι εμείς μια ανάσα.

Ο Βαγγέλης δυσανασχέτησε. Ο αδερφός του έπρεπε να συνεχίσει τη φαρμακευτική αγωγή χωρίς διακοπή.

— Αν πάμε έτσι, σταματώντας κάθε λίγο και λιγάκι, δεν πρόκειται να φτάσουμε ούτε αύριο, είπε απότομα.

— Σε καταλαβαίνουμε, αλλά δεν μπορούμε να συνεχίσουμε. Υποσχεθήκαμε στους ανθρώπους ότι θα προσέχουμε τα πράματά τους καλύτερα κι απ' τα μάτια μας. Ξεχάσαμε το λόγο μας και τα παραφορτώσαμε. Να κοιτάξουμε τουλάχιστον να μην τα σακατέψουμε.

Σταμάτησαν στ' αμπέλια της Πυρσόγιαννης, δίπλα στο Σαραντάπορο. Ξεφόρτωσαν και κάθισαν να ξεκουραστούν. Τ' αβαστεγά κατέβηκαν στην ποταμιά, βύθισαν τα ρουθούνια στο νερό. Οι άντρες κοιτάχτηκαν με νόημα. Έβγαλαν ψωμί απ' τους τορβάδες τους, έκοψαν κάτι λεπτές, μεγάλες φέτες, τις έβρεξαν με νερό απ' τα παγούρια τους και τις πασπάλισαν με ζάχαρη. Αντιλήφτηκαν ξαφνικά, ότι το τσουβάλι με τη ζάχαρη που είχαν ανοίξει απ' την πρώτη μέρα, είχε αλαφρύνει.

— Καλά γεμίσαμε τις κοιλιές αυτές τις μέρες, αλλά τι θα πούμε στους χωριανούς αν δούνε ότι το παρακάναμε; παρατήρησε ο Βαγγέλης.

— Κάτι θα σκεφτούμε ως αύριο, είπε ο διπλανός του. Τα μικρά γοργοκίνητα μάτια του άστραψαν.

— Με τη ζάχαρη δε νομίζω να 'χουμε πρόβλημα· βρήκα κιόλας τη λύση. Με τις κονσέρβες και τα κουτιά με το γάλα πώς ξεμπλέκουμε;

Τον κοιτούσαν σα να 'ταν σωσίβιο, απ' το οποίο θα μπορούσαν να κρατηθούν.

— Υπήρχε έλλειψη θα πούμε. Σύμφωνοι;

— Θα πιστέψουν;

— Αυτό αφήστε το σ' εμένα. Για όλα υπάρχει λύση, περηφανεύτηκε.

Κατάλαβαν· βοηθούσαν κι οι περιστάσεις, αρκεί να είχε κανείς μυαλό και τρόπους να πλησιάσει εκείνους που πρωτοστατούσαν σε τέτοιες υποθέσεις. Άρχισαν το έργο τους απ' τα εύκολα ακολουθώντας τις υποδείξεις του συγχωριανού τους. Ο Σαραντάπορος τους πρόσφερε απλόχερα το θησαυρό του. Ένας συμπλήρωνε τον άδειο σάκο με ζάχαρη απ' τους γεμάτους κι οι άλλοι συμπλήρωναν εκείνους που άδειαζαν. Στο τέλος βρέθηκαν όλοι γεμάτοι και βαρύτεροι από πριν. Ένα πράγμα τους έμενε ακόμα να κάνουν· να τινάξουν τους σάκους, για ν' ανακατευτεί το περιεχόμενο. Ίδρωσαν μέχρι να τελειώσουν.

— Μου βγήκε η ψυχή ανάποδα, είπε ο εμπνευστής της απάτης.

Ο Βαγγέλης, λιγότερο κουρασμένος απ' τους άλλους, πήγε να μαζέψει τα μουλάρια, για να φορτώσουν. Έναν άνθρωπο είδε πεσμένο στην άκρη στο ποτάμι. Πλησίασε δισταχτικά. Έσκυψε και τράβηξε τον άντρα απ' το νερό. Ανοιγόκλεινε τις βλεφαρίδες, βογκούσε και παραμιλούσε. Στο παραμορφωμένο πρόσωπό του ο Βαγγέλης αναγνώρισε το συγγενή του. Γύρισε πίσω λαχανιασμένος.

— Ο Γιάννης της Μαρίας, φώναξε από απόσταση. Ελάτε! Τρέξτε. Τρέξτε! Δεν ακούτε;

Έφτασαν με την ψυχή στα δόντια. Στην αρχή τρόμαξαν και δεν τόλμησαν να πλησιάσουν.

— Αυτός είναι; Τι έγινε; Πώς βρέθηκε εδώ; Τι βαρέματα είναι αυτά;

Στάθηκαν γύρω του και τον κοιτούσαν με απόγνωση.

— Γιάννη ακούς; Τι έπαθες; Δε μας γνωρίζεις;

Μισάνοιξε τα μάτια. Το βλέμμα του θαμπό κι ακίνητο έδειχνε σα να 'ταν αναισθητός.

Βάδιζαν όλη τη νύχτα με το Γιάννη γερμένο στο μεσοσάμαρο. Κι αυτοί δίπλα του, με τη σειρά, τη μια ο ένας την άλλη ο άλλος, να του κρατούνε το χέρι και να του μιλούνε συνέχεια.

— Γιάννη, κουράγιο, φτάσαμε, θα γίνεις καλά.

Ο Γιάννης συνέχισε να βογκάει χωρίς ν' αποκρίνεται. Φοβήθηκαν ότι δεν καταλάβαινε τίποτε κι ότι δε θ' ανακτούσε ποτέ τις αισθήσεις του. Έπαψαν να του μιλούν και βάδιζαν σιμά του σιωπηλοί και βουρκωμένοι.

Ο ουρανός πάνω απ' το Μπουχέτσι, το γαλαζόμαυρο βουνό, άρχισε να ροδίζει. Αντιλαλούσε ο τόπος. Τα κουδουνίσματα των κοπαδιών έφταναν στ' αφτιά τους όλο και πιο καθαρά. Βγήκαν στη ράχη απέναντι απ' το χωριό. Ο τόπος φωτίστηκε ξαφνικά. Μπορούσες να διακρίνεις κάθε κίνηση. Οι άνθρωποι σταματούσαν στους δρόμους και ρωτούσαν ανήσυχοι.

— Κάποιον φέρνουν πάνω σε ζώο. Ποιος να 'ναι; Τι έπαθε;

Έτρεξαν απ' όλες τις μεριές, βγήκαν στην άκρη του χωριού και προχώρησαν όλοι μαζί.

— Αχ, συμφορά που μας βρήκε, έλεγαν οι γυναίκες.

Ο Γιώργος, ο ξάδερφος του Γιάννη κι αντάρτης στην ίδια μονάδα μ' αυτόν, σταμάτησε μπροστά απ' τους συγχωριανούς του κι άπλωσε τα χέρια να τους κόψει το δρόμο. Σ' εκείνο το σημείο ο δρόμος ήταν στενός, αριστερά βράχος, δεξιά γκρεμός. Ή θα παραμέριζε ή θα τον έπαιρναν σβάρνα.

— Σταματήστε! Σταματήστε! Ό,τι έγινε έγινε, φωνάξε στέκοντας ακίνητος.

Μια άστοχη κίνηση, ένα βήμα ακόμα και μπορούσαν να βρεθούν στο γκρεμό, να τσακιστούν στα βράχια.

— Προσέχετε! Κάνετε πίσω να μη μας βρει κι άλλο κακό, συνέχισε να φωνάξει.

Σταμάτησαν στο χείλος του γκρεμού.

Η σκηνή που αντίκρισαν ύστερ' από λίγο τους προκάλεσε δέος. Άρχισαν να ρωτούν ο ένας τον άλλο. Λόγια συμπόνιας και απορίας ακούστηκαν.

— Ποιος το 'κανε αυτό; Δεν είχε καθόλου ανθρωπιά;

— Ποιοι άλλοι από εκείνους που τον πήραν αλυσοδεμένο;

— Μπορεί και κάποιοι από μας, παρατήρησε ο Γιώργος.

Κοιτάχτηκαν με καχυποψία.

«Να 'ναι η αρχή μεγάλου κακού; Να το σκέφτονται εκείνοι που μας οδήγησαν σ' αυτό το σημείο που δεν ξέρουμε πού μπορεί να οδηγήσει;» έλεγαν κάποιοι φωναχτά ακολουθώντας τη σιωπηρή πομπή.

Τα μέλη του κοινοτικού συμβουλίου έφτασαν στο γραφείο της κοινότητας και καταπιάστηκαν αμέσως με το ζύγισμα και την καταμέτρηση των τροφίμων. Τα πρόσωπά τους σκυθρώπασαν.

— Τι έγινε κι υπάρχουν τόσες ελλείψεις; ρώτησε ο γραμματέας της κοινότητας. Λείπουν κονσέρβες, κουτιά γάλατος, αλεύρι. Μήπως δε παραλάβετε όλες τις ποσότητες που αναφέρονται στις καταστάσεις;

Οι συνυπεύθυνοι κοιτάχτηκαν ανήσυχα.

— Ήμασταν όλοι μας στην παραλαβή και δεν προσέξαμε να υπάρχει διαφορά, απάντησε ο άντρας με τα μικρά γοργοκίνητα μάτια.

— Τότε τι έγινε; Έκαναν φτερά;

— Μας έκλεψαν. Πρέπει να μας έκλεψαν, ισχυρίστηκε εκείνους.

— Εσείς πού είχατε τα μάτια σας, μπήκε στη μέση ο πρόεδρος.

Είχε έτοιμη την απάντηση. Καλομελετημένη και πειστική.

— Τα τρόφιμα θα φυλάγαμε ή θα κοιτούσαμε να σώσουμε το Γιάννη που πνιγόταν;

— Θα πνιγόταν, έκαναν εκείνοι ακούγοντας τ' απίστευτα.

Η φαντασία του χωριανού τους θέριεψε.

— Ναι, θα πνιγόταν. Καλύτερα να σας τα πει ο Βαγγέλης που είδε με τα μάτια του να τον παρασέρνει το ποτάμι. Ευτυχώς που πρόλαβε και τον τράβηξε στην άκρη.

Δεν άντεξαν να τον ακούνε.

— Τι βλακείες μας αραδιάζεις; Τέτοιο καιρό μπορείς να περάσεις το Σαραντάπορο χωρίς να βρέξεις το κότσι σου, φώναξε ο γραμματέας.

— Πάνω στο Γκόλιο και στη Γύφτισσα έβρεξε με το τουλούμι. Φούσκωσαν τα ρέματα κι η ποταμιά στο Σαραντάπορο πλημμύρισε απ' άκρη σ' άκρη και γέμισε θολούρα.

Έλεγε ό,τι του ερχόταν στο μυαλό, αφού γνώριζε ότι δεν υπήρχε τρόπος να τον διαφεύσουν σύντομα.

— Λοιπόν γυρίζω στην κουβέντα μας. Κάναμε αυτό

που θα κάνατε κι εσείς, αν ήσασταν στη θέση μας. Τρέξαμε να σώσουμε το παιδί. Εκείνη τη στιγμή πέρασε κάποιος απ' το μέρος που είχαμε τα πράγματα και βλέποντας πως αργούσαμε να γυρίσουμε, εκμεταλλεύτηκε την ευκαιρία κι άρπαξε ό,τι μπόρεσε, είπε προσπαθώντας ν' αποτρέψει κάθε υπόνοια.

— Τι ήταν τα πράγματα αυτά; Στραγάλια να τα χώσει στην τσέπη του; σάρκασε ο γραμματέας. Να αναφέρουμε την κλοπή στη χωροφυλακή.

— Συμφωνώ. Συμφωνώ, απάντησε ο άλλος.

Πολλοί κάτοικοι είχαν συγκεντρωθεί κιόλας μπροστά στο κοινοτικό γραφείο. Μισόγυμνοι, λιγωμένοι, άνθρωποι που δε χόρτασαν ποτέ ψωμί, περίμεναν να καλμάρουν την πείνα τους με τα λιγοστά τρόφιμα της Ούνρας που έφταναν στο χωριό.

— Ξεχάστε τα αυτά, είπε ο πρόεδρος κοιτάζοντας τον καθένα ξεχωριστά. Δε μας συμφέρει καθόλου να γίνει ντόρος. Θα μας σέρνουν όλους στο τμήμα και στα δικαστήρια. Δεν έχω καμιά διάθεση να ταλαιπωρούμαι και να ξοδεύομαι.

Γύρισε προς το γραμματέα και πρόστεσε.

— Αν πιστεύεις ότι μπορεί να βρεθούν τα πράγματα αυτά προχώρα, αλλά εμένα μη με ανακατεύεις.

Ο γραμματέας έκανε πίσω.

— Δεν επιμένω, αποκρίθηκε.

Υποτάχτηκαν κι οι άλλοι, συμφώνησαν όλοι τους σιωπηρά. Άρχισε η διανομή των τροφίμων. Οι άνθρωποι έπαιρναν ό,τι τους δίνανε κι απομακρύνονταν ευχαριστημένοι. Ξαφνικά μια γυναίκα παραπονέθηκε.

— Την προηγούμενη φορά μας μοιράσατε περισσότερα. Τώρα γιατί μας δίνετε τόσα λίγα;

— Να 'σαι ευχαριστημένη· θα μας κοπούν κι αυτά μια μέρα, απάντησε ο πρόεδρος.

Έφυγε στενοχωρημένη. Απ' όσα της δίνανε, δυο πράγματα πεθυμούσε πιο πολύ. Τη ζάχαρη και το συ-

μπυκνωμένο γάλα. Έφτιαξε τσάι του βουνού, γέμισε το γυάλινο ποτήρι της κι έριξε μέσα δυο κουταλιές ζάχαρη. Τι ευτυχία! Τόσο γλυκό κι αρωματικό τσάι έπινε σπάνια. Ανακάτεψε, ανακάτεψε, αλλά ένα μέρος απ' το περιεχόμενο συνέχισε να μένει αδιάλυτο. Παραξενεύτηκε. Βγήκε στο μπαλκόνι και στράφηκε στις γειτόνισσες που είχαν ξεχαστεί στη μέση του δρόμου.

— Μω γυναίκες, τι ζάχαρη είναι ετούτη που δε λέει να λιώσει;

— Ανακάτεψες καλά; σταμάτησαν το κοβεντολόγι.

— Αυτό κάμω τόση ώρα.

— Θα 'ριξες πολλή σαν τις προάλλες; Αμ, δε λιώνει όλη σε μια κούπα νερό.

Έπινε μια ρουφηξιά. Το τσάι ήταν γλυκό σαν πετιμέζι, αλλά μύριζε χωματίλα. Ψύλλοι της μπήκαν στ' αφτιά. Πήρε λίγο κατακάθι στο δάχτυλο και δοκίμασε να το σπάσει με τα δόντια.

— Είειει... οι μαύροι μας! Μας μοιράζουν άμμο αντί ζάχαρη. Δεν έχουν Θεό π' ανάθεμά τους; φώναξε.

Κοίταξαν η μια την άλλη. Να 'ταν αλήθεια ή το φαντάστηκε;

Έφτασαν κοντά της και καθώς ήταν περίεργες, βούτηξαν τα δάχτυλά τους στο ποτήρι.

Η έκπληξή τους ήταν οδυνηρή.

III

Πέρασαν μερικοί μήνες. Πότε βροχές και πότε κρύο και χιόνια. Στα τέλη του Απρίλη ο καιρός άρχισε σιγά-σιγά να γλυκαίνει. Ο ήλιος άστραφτε πάνω απ' τις λευκοντυμένες βουνοκορφές.

Ο Γιάννης άρχισε να σηκώνεται απ' τα μάλλινα στρωσίδια, δίπλα στο τζάκι που έκαιγε μέρα νύχτα, και πηγαινοερχόταν στον οντά σέρνοντας στα πόδια και κουτώντας με προσοχή το παράλυτο χέρι του. Τα σημάδια απ' τα χτυπήματα διακρίνονταν ακόμα στο πρόσωπό του. Η ελπίδα όμως ότι θα γινόταν καλά μεγάλωνε και μαζί μ' αυτήν η χαρά κι η γαλήνη επέστρεφαν στο Καραναίικο και ζεσταίνουν τις καρδιές, όπως ο θερμός λόγος της ευχής.

Η Μαρία αποτραβήχτηκε απ' το εικόνισμα που προσευχόταν γονατιστή, πήρε μια κουβέρτα κι ένα φθαρμένο ύφασμα και πλησίασε στο γιο της. Στα μάτια της διακρινόταν η ευγνωμοσύνη για τον πονόψυχο θεούλη που της έδωσε τη δύναμη ν' αντέξει τη σκληρή δοκιμασία.

— Γιάννη παιδάκι μου, δε βγαίνεις λιγάκι στον ήλιο; Καλό θα σου κάμει. Τι λες;

— Έχεις δίκιο μητέρα. Τόσους μήνες στο στρώμα μπορεί να σαπίσει κανείς.

Βγήκε ξωπίσω της, κρατήθηκε απ' το χέρι της και κάθισε στο κεφαλόσκαλο πάνω στο χοντρό ύφασμα. Εκείνη τον κοίταξε πονετικά.

— Μήπως θέλεις κάτι; Καμιά κάχτα; Κάνα ξερό δαμάσκηνο;

— Όχι. Ευχαριστώ.

Η μάνα τον είδε που έτρεμε κι αναστέναξε.

— Αχ, παιδάκι μου, νόμισα πως είσαι καλύτερα. Δεν ξέρω τι μου γίνεται, θα μου φύγει το μυαλό καμιά μέρα. Τον τύλιξε ολόγυρα με την κουβέρτα.

— Αν θελήσεις κάτι να φωνάξεις. Στο μαγερειό θα 'μαι.

Ο Γιάννης με σκυμμένο κεφάλι παρατηρούσε το χέρι του που το κουνούσε με δυσκολία κι ένιωθε δυνατό πόνο. Μαζεύτηκε σωρό βογκώντας.

Κάθε φορά που θα περνούσες από εκεί, θα τον έβλεπες να κάθεται στο ίδιο σημείο διπλωμένος στα δυο με το κεφάλι σκυφτό ανάμεσα στα γόνατά του. Η Βασιλική ένιωθε να ματώνει η καρδιά της, να μην έχει δύναμη να συνεχίσει το δρόμο. Τα βράδια πάλι, καθώς επέστρεφε απ' το χωράφι ή απ' το βιο κατάκοπη, αισθανόταν ακόμα χειρότερα. Φοβόταν ότι θα σωριαζόταν καταγής. Η μοίρα της όμως, παράξενο πράγμα, της έδινε νέα δύναμη και βιαζόταν να βρεθεί κοντά στον άρρωστο άντρα της.

Ήρθε η άνοιξη. Ο κόσμος πνιγόταν στις δουλειές, έφευγε για τα κτήματα προτού να φέξει. Πόσες φορές ακόμα, αναλογιζόταν η Βασιλική, θα πηγαινοερχόταν απ' τα Καραναίικα, για να ελευθερωθεί απ' το μπλέξιμο της καρδιάς της; Ξεκίνησε αργά. Αισθάνθηκε σα να πλησίαζε στον τόπο του μαρτυρίου. Στάθηκε για λίγο κι έστριψε το βλέμμα της στο Γιάννη. Πού βρήκε το θάρρος ν' αγνοήσει τους γείτονες που ίσως να κρυφοκοίταζαν από κάποια γωνιά, μόνο αυτή ήξερε.

— Γιάννη... Καλημέρα. Πώς πας; Είσαι καλύτερα;

Σήκωσε το κεφάλι αργά και την κοίταξε χωρίς ν' αποκριθεί. Της φάνηκε σα να της γύρισε τις πλάτες. Κοκκίνισε, βιάστηκε να εξαφανιστεί. «Καλύτερα ν' άνοιγε η γη να με καταπιεί παρά ν' αποτολμήσω αυτό που έκανα. Θε μου, δε ρίχνεις τον κεραυνό σου να με κάψει; Θα 'ναι καλύτερα, χίλιες φορές καλύτερα από τούτο το μαρτύριο που περνάω», επαναλάμβανε με πόνο.

Ο Γιάννης βιάστηκε να την προλάβει, αλλά εκεί που έκανε να σηκωθεί, αψηφώντας εντελώς τη σωματική του αδυναμία, κατρακύλησε στα σκαλοπάτια. Κατατσακίστηκε. Κατέβαλε, όμως, μια υπεράνθρωπη προσπάθεια και στάθηκε στα πόδια. Σιγά-σιγά μισοσηκωμένος και στηριζόμενος στον τοίχο ζύγωσε στη γωνιά. Το σούρσιμό του έφτασε στ' αφτιά της άγρυπνης μάνας και πρόβαλε στο κατώφλι.

— Παιδάκι μου, φώναξε καταχαρούμενη. Ο Θεός δε σε ξέχασε.

Ο Γιάννης έμπηξε τα νύχια του στην αρμοδεσιά των αγκωναριών και στηρίχτηκε βαριά προσπαθώντας να πνίξει το γογγυτό του. Μες στο πονεμένο κιαλάρισμα των ματιών του που αντάριαζε, ξεχώρισε την αέρινη μορφή της Βασιλικής ν' απομακρύνεται γρήγορα. Γέμιζε θλίψη αλλά δεν έχασε στην ελπίδα ότι θα την ξανάβλεπε.

Από μέρα σε μέρα ο Γιάννης διαισθανόταν ότι οι προσδοκίες του θα γίνονταν πραγματικότητα. Έγινε κι ο ίδιος πιο ομιλητικός. Στους δικούς του επαναλάμβανε συνέχεια ότι ένωθε καλά. Οι καρδιές τους γέμιζαν από χαρά.

— Μπορώ πια να κάνω κι εγώ κάτι, είπε πάλι.

Ο αδερφός του τον κοίταξε σκεπτικός.

— Μη βιάζεσαι. Δε σώνονται οι δουλειές.

Ο Γιάννης επέμενε.

— Δε λέω να πάω να οργώσω ούτε να τρέχω πίσω απ' το κοπάδι. Αυτό, πραγματικά, είναι δύσκολο να το κάμω. Μπορώ όμως ν' ασχοληθώ με το κλάδεμα τ' αμπελιού, που δεν απαιτεί κόπο, απάντησε.

— Αφού επιμένεις...

Η μητέρα δέχτηκε σιωπηρά την απόφασή του.

Με το κλαδευτήρι στο χέρι ο Γιάννης έφτασε στ' αμπέλι πρωί-πρωί. Δούλευε στρέφοντας το βλέμμα του

στο δρόμο. Η Βασιλική δε φάνηκε να περνάει, ενώ γνώριζε καλά, τον είχε πληροφορήσει η ίδια η ξαδερφή του, ότι θα πήγαινε με ζωοτροφές στην καλύβα. Ανησύχησε. Συνέχισε το κλάδεμα υποθέτοντας διάφορα πράγματα, αυτά που γεννά ο ανθρώπινος νους σε τέτοιες περιπτώσεις, μήπως έπαθε τίποτα.

Η καλύβα της δεν ήταν μακριά. Θα μπορούσε να φτάσει εκεί σ' ένα τέταρτο, αν δεν είχε το πρόβλημά του. Όμως το αποφάσισε. Βάδιζε αργά ακολουθώντας το αυλάκι του μύλου απ' το αόρατο τοίχωμα της ρεματιάς. Ύστερα απ' αρκετή ώρα βγήκε στη ράχη, απέναντι απ' την καλύβα, κι έγειρε πίσω από 'να πεζούλι. Λίγα μέτρα πιο πέρα ανάβρυζε μια πηγούλα.

Η Βασιλική κατέφτασε ζαλικωμένη ξερόκλαδα. Το τελευταίο διάστημα αισθανόταν αδυναμία και ζέστη, μια παράξενη ζέστη που έκαιγε τα στήθια της και τη γέμιζε ανησυχία. Καθώς ήταν κατάκοπη κι ιδρωμένη, έσκυψε στην πηγή, έβρεξε την άκρη του μαντιλιού κι έπλυνε το φλογισμένο της πρόσωπο. Εκείνη τη στιγμή άκουσε να πλησιάζει κάποιος και γύρισε πίσω το κεφάλι της.

— Γιάννη εσύ; Τι κάμεις εδώ; είπε με λαχτάρα.

— Ήρθα να σ' ανταμώσω, είπε και πλησίασε αργά ερευνώντας με το βλέμμα το κορμί της.

Νόμισε πως είχε κακό σκοπό και τραβήχτηκε πίσω.

— Τι έβαλες με το νου σου; Γιατί θέλεις να υποφέρω; είπε τρεμουλιαχτά.

Ο Γιάννης κατάπие τον κόμπο που στεκόταν στο λαιμό του.

— Μη φοβάσαι. Δε θέλω παρά ένα και μόνο: Να μου πεις γιατί πάτησες το λόγο σου;

Ταράχτηκε παρόλο που περίμενε από καιρό ν' ακούσει αυτήν την ερώτηση. Ήθελε ν' απαντήσει. Χίλιες φορές ως τότε απάντησε στον εαυτό της, μα δεν έμεινε ποτέ ικανοποιημένη.

— Δεν ξέρω, αποκρίθηκε.

Εξακολούθησε να την κοιτάζει με πονεμένο βλέμμα.

— Πες μου τουλάχιστον αν είσαι ευτυχισμένη απ' το γάμο σου;

— Θα 'ταν προσβολή για τον άντρα μου αν σου απαντούσα, είπε βουρκωμένη.

Ο Γιάννης κάθισε στο πεζούλι, κάλυψε το πρόσωπο με τις παλάμες του κι είπε παρακλητικά με φωνή που έτρεμε.

— Γιατί; Γιατί να μου το κάνεις αυτό; Είχα κάνει τόσα όνειρα για τη ζωή μας. Ήταν τόση μεγάλη η αγάπη μου για σένα, που πίστευα πως ήταν ευλογημένη απ' τον ίδιο το Θεό. Όσες φορές ορμούσα στη μάχη, ένιωθα να στέκει μπροστά μου και να με προστατεύει απ' τις σφαίρες του εχτρού. Γιατί μας πρόδωσες όλους;

Η Βασιλική κοίταξε γύρω κι αφού διαπίστωσε ότι ήταν ολόμόναχοι, πλησίασε δισταχτικά με δάκρυα στα μάτια.

— Αν το 'θελε να γίνουμε ζευγάρι, θ' άλλαζε τα μυαλά εκείνων που στάθηκαν εμπόδιο να παντρευτούμε, είπε απρόσμενα.

Ο Γιάννης πινάχτηκε πάνω. Πόνος κι απορία ζωγραφίστηκαν στο πρόσωπό του.

— Ποιοι ήταν αυτοί;

Ένιωσε αμηχανία. Πώς να τα χαλάσουν με τους ανθρώπους τους; Αισθάνθηκε να τρέμει και να μην μπορεί να σταθεί στα πόδια. Ακούμπησε με τη ζαλικά στο πεζούλι και χαλάρωσε την τριχιά που βασιόταν.

— Τι σημασία μπορεί να 'χει αυτό τώρα; απόφυγε την απάντηση.

Ο Γιάννης επέμενε.

— Θέλω να ξέρω ποιοι κατάστρεψαν τη ζωή μου.

— Τη ζωή μας να λες, γιατί είμαι κι εγώ δυστυχισμένη, πολύ δυστυχισμένη, είπε σκουπίζοντας τα δάκρυα.

Άπλωσε τα χέρια του να τη σφίξει στην αγκαλιά του, αλλά εκείνη τραβήχτηκε πίσω και καθώς ακούμπαγε

στο πεζούλι, το κορμί της λύγισε πάνω στα ξερόκλαδα της ζαλίκας και τα στήθια της ανασάλεψαν απαλά μες στο κλειστό φόρεμά της.

— Όχι. Δεν κάνει, δεν κάνει.

Ο Γιάννης σκυθρώπασε.

— Λοιπόν; Δε θα μου πεις;

Ανασηκώθηκε με τα ξερόκλαδα στις πλάτες που είχαν λυθεί και κρέμονταν σαν ανεμοτάραχτα.

— Το 'βαλες πείσμα. Γιατί; Λίγη πίκρα μας πότισαν, θέλεις να πικραθούμε κι άλλο;

Μια σπίθα παιχνίδιασε στα θλιμμένα μάτια του.

— Πρέπει να μου το πεις, γιατί μόνο έτσι θα μπορέσω να ησυχάσω και να συγχωρέσω κι εμένα, είπε βυθίζοντας το βλέμμα του στα γαλανά της μάτια, όπου γραφόταν η απάντηση.

— Η μάνα μου, ο αδερφός σου αλλά και πολλοί άλλοι. Έπεσαν όλοι πάνω μου. Άλλοι να με κάμουν ν' αλλάξω γνώμη κι άλλοι ν' αρπάξουν ό,τι μπορέσουν, και να μ' εξευτελίσουν. Φταίγω κι εγώ που άκουσα τη μάνα μου. Αν ήσουν εδώ, άρχισαν να τρέχουν δάκρυα απ' τα μάτια της, αν ήσουν εδώ θα 'λεγα όχι. Θα μπορούσα και να την αρνηθώ ακόμα, αλλά μόνη μου τι μπορούσα να κάμω;

Την άκουγε συγκινημένος βαθιά. Την πλησίασε και της έσφιξε το χέρι. Κι εκείνη αναρίγησε.

— Άσε με Γιάννη. Το καλό που σου θέλω...

Παραξενεύτηκε.

— Γιατί το λες αυτό; Μήπως σε πρόσβαλα;

— Όχι Γιάννη. Όχι. Είμαι άρρωστη. Δε βλέπεις; Άρρωστη χωρίς γιατρεία. Δε θέλω να 'χεις την τύχη μου.

Την κοίταξε με πόνο.

— Με κάνεις ν' ανησυχώ.

— Δεν αξίζω ούτε να σκέφτεσαι για μένα, είπε στενάζοντας κι αποφεύγοντας το βλέμμα του.

Ένα ονειροπόλημα γεμάτο χτυποκάρδια, καταφύγιο

ευτυχίας κι απαντοχής, ήρθε στη μνήμη του.

— Είναι μεγάλος ο πόνος κι ο καημός μου για να μπορέσω να σε ξεχάσω.

— Μα δεν κατάλαβες ακόμα; Γι' αυτό με τιμώρησε ο Θεός, αποκρίθηκε μέσ' απ' τ' αναφιλητά της.

— Να μην το ξαναπείς αυτό. Ο Θεός δεν τιμωρεί κανέναν, ούτε κι εκείνους που πρέπει, θέλησε να την ενθαρρύνει.

— Ξέρω καλά τι λέω. Πληρώνω το λάθος μου. Γι' αυτό δε θέλω παρηγοριά. Δε ρώτησα, άλλαξε κουβέντα στρέφοντας πάνω του το βλέμμα, εσύ πώς είσαι; Υπόφερες ακόμα απ' τα βασανιστήρια;

Υπόφερε τόσο καιρό αλλά δεν πέρασε ούτε στιγμή απ' το νου του, ότι μπορούσε να νοιάζεται γι' αυτόν. Συγκινήθηκε τόσο πολύ απ' τα λόγια της που ξέχασε τους πόνους του.

— Όχι, δεν υποφέρω πια, αλλά μου έμειναν τα κουσούρια τους κι η θύμησή του πόνου, που παραμονεύει μέσα μου σαν ανήμερο θεριό.

Ένωσε τύψεις. Κρυός ιδρώτας έλουσε το κορμί της.

— Να μπορούσα να ξαλαφρύνω τον πόνο σου! είπε με κομμένη ανάσα.

— Ξέρω πως είναι αδύνατο πια αλλά μου φτάνει που τ' ακούω.

Βασίλευε. Η σκιά του βουνού από απέναντι ανηφόριζε προς τη μεριά τους και θα 'πεφτε πάνω τους σε λίγο. Η Βασιλική τρεμούλιασε.

— Άργησα Γιάννη, πρέπει να βιαστώ. Γεια σου. Να 'σαι πάντα καλά, είπε με ραγισμένη φωνή που μετατράπηκε σε χαμηλόφωνο κλάμα.

— Μην κλαις. Ακούς; Μην κλαις. Θα δεις θα πάνε όλα καλά, είπε ο Γιάννης και τη συνόδεψε με βουρκωμένα μάτια νιώθοντας ακόμα τη ζεστασιά του χεριού της στην ορφανεμένη παλάμη του.

Μήνες τώρα η πεθερά της Βασιλικής κατεχόταν από φόβο και καχυποψία. Μπερδευόταν ακατάπαυστα στα πόδια της μεγάλης νύφης.

— Τι να 'παθε και δεν ήρθε ακόμα; είπε εννοώντας τη Βασιλική. Τέτοια ώρα οι άνθρωποι μαζεύονται στα σπίτια τους.

— Σταμάτα! Δεν μπορώ να σ' ακούω πια, αντέδρασε η νύφη της.

— Νύχτωσε χριστιανή μου.

— Γι' αυτό ανησυχείς; Νύχτα δε γυρίζουμε απ' τις δουλειές μας;

Η πεθερά της βιάστηκε να δικαιολογηθεί.

— Για όλους σας νοιάζομαι αλλά μ' αυτήν δεν μπορώ πια, έχασα την υπομονή μου· έπρεπε να σκεφτεί ότι έχει τον άντρα της κρεβατωμένο και να γυρίσει νωρίτερα.

— Κι οι δουλειές πώς θα γίνουν; Με λόγια; την τσίγκλησε.

Αναστέναξε η πεθερά χαμηλώνοντας τον τόνο της φωνής της σ' ένα μούρμουρητό που έσβησε στα χείλη της. Δεν ήταν δύσκολο ν' αντιληφτεί η άλλη τι κρυβόταν πίσω απ' αυτό το φέρσιμό της.

— Ξέρεις ότι έχω φαμελιά και δεν μπορώ να τρέχω πάντα μαζί της. Υπάρχουν και στο σπίτι δουλειές που πρέπει να γίνουν. Εσύ δεν μπορείς. Αρκετά κουράστηκες και κουράζεσαι ακόμα, είπε καλόβολα, κατέβασε τον τέντζερη απ' την πυροστιά και βγήκε στην αυλή να μαζέψει τα ρούχα απ' το σχοινί.

Η πεθερά σφράγισε το στόμα της ως τη στιγμή που είδε τη Βασιλική να μπαίνει στην αυλή.

— Γιατί άργησες;

— Οι δουλειές δεν πάνε όπως θέλουμε, της απάντησε αγκομαχώντας.

Την κοίταξε με δυσπιστία.

— Δεν είναι καιροί να γυρίζεις μόνη σου μες στη νύχτα.

Η Βασιλική μαρμάρωσε, δεν μπόρεσε να βγάλει λέξη, ενώ η συννυφάδα της ξέσπασε απότομα.

— Άσ' την να πάρει μια ανάσα!

— Δεν πειράζει, ας λέει, αποκρίθηκε η Βασιλική πηγαινόντας προς τη στοίβα με τα καυσόξυλα.

Πίσω και η πεθερά της, ίδιο λαγωνικό που οσφραίνεται κάτι. Η Βασιλική ακούμπησε στη στοίβα κι έλυσε την τριχιά. Τα ξύλα σκόρπισαν. Καθώς έσκυψε να τα ταχτοποιήσει άκουσε την πεθερά να της λέει ψυχρά.

— Άστα αυτά. Πήγαινε μέσα. Τα μαζεύω εγώ.

Η Βασιλική με το ξάφνιασμα που έπαθε, καρφώθηκε στον τόπο.

— Έπαθε τίποτα;

— Πήγαινε είπα! Πήγαινε μέσα γρήγορα, επανέλαβε με τον ίδιο αυστηρό τρόπο.

Άνοιξε 'την πόρτα σιγά και μπήκε στον οντά πατώντας στα νύχια. Ο Νίκος πρόλαβε να κρύψει το μαντιλάκι στη χούφτα του και γύρισε πίσω το κεφάλι.

— Έλα, πάρε το σκαμνί και κάτσε δίπλα μου.

Έκανε ό,τι της είπε, ανήσυχη και σκεφτική.

— Συμβαίνει τίποτα; Λέγε. Ακούω, είπε με ήπιο τόνο.

Την κοίταξε προσεχτικά με πονεμένο πρόσωπο. Η Βασιλική κοκκίνισε. «Πότε πρόλαβαν κιόλας να του φέρουν το χαμπέρι; Τι να του πω;»

Την έβγαλε ο ίδιος απ' τη δύσκολη θέση.

— Πώς πήγαν οι δουλειές; Τα κατάφερες; Θα κουράστηκες πολύ καθώς βλέπω;

Ανάσαινε βαθιά. Βρήκε τον εαυτό της κι είπε εύθυμη.

— Έκαμα ό,τι μου είπες, δουλειές που έκαμνα και στη μάνα μου. Πήγα πρωί-πρωί, τάισα τις προβατίνες, έβγαλα την κοπριά απ' το μαντρί και τη σκόρπισα στο χωράφι. Ούτε κατάλαβα πως άρχισε να βραδιάζει.

Ο Νίκος κατέβασε το κεφάλι.

— Λυπούμαι που δεν μπορώ να 'μαι μαζί σου να σε βοηθώ, για να μην κουράζεσαι τόσο.

Το λυπημένο βλέμμα του, βλέμμα μικρού κι αδικημένου παιδιού που κοιτάζει με παράπονο, την έκανε να ντραπεί για τον εαυτό της. Άλλη στη θέση της θα 'ταν ευτυχισμένη και δε θα 'βρισκε λόγια να ευχαριστήσει το Θεό για την τύχη της. Πλησίασε κοντά του γεμάτη τύψεις. Τα χείλη της έτρεμαν.

— Άσε με εμένα. Εσύ πώς είσαι; είπε με τα μάτια χαμηλά.

Ο Νίκος αισθανόταν να πνίγεται. Έφερε το μαντίλι στα χείλη του και ξερόβηξε. Το μαντίλι βάφτηκε κόκκινο. Η Βασιλική τρόμαξε.

— Να πάμε στο γιατρό. Τόσες φορές σου το 'πα. Έπρεπε να 'χαμε πάει από καιρό, αλλά δεν μ' ακούς ούτε εσύ ούτε η μάνα σου κι ο αδερφός σου, είπε νευρικά και γεμάτη ανησυχία.

— Νομίσαμε πως θα 'παιονα τα φάρμακα που μου 'γραψε ο γιατρός και θα γινόμουν καλά, αλλά δυστυχώς πέρασε τόσος καιρός που τα παίρνω και δε βλέπω βελτίωση. Σήμερα αισθάνομαι πολύ άσχημα. Δεν ξέρω τι μπορεί να συμβεί αύριο, είπε με κομμένη φωνή. Σκέφτομαι κι εσένα. Θυμάσαι; Σου είπα κάποτε να φυλάγεις.

Η Βασιλική άλλαξε όψη, ερεθίστηκε αλλά προσπάθησε να συγκρατήσει την οργή της.

— Ναι, μου το 'πες, αφού πρώτα μ' έκανες γυναίκα σου και δεν μπορούσες πια να κρύβεσαι.

Άκουγε σιωπηλά. Η στενοχώρια ζωγραφιζόταν καθαρά στο πρόσωπό του.

— Πίστευα ότι ήταν ένα κρυολόγημα που θα περνούσε. Αλλά και όταν πήγα στο γιατρό, μετά το γάμο μας, μου είπε ότι είναι πνευμονία και μπορεί να θεραπευτεί. Γι' αυτό δε σου είπα τίποτα. Δεν ήθελα να στενοχωριέσαι.

Σκέφτηκε κάτι και πρόσθεσε.

— Έχεις δίκιο. Θα 'πρεπε να σου το πω πολύ νωρί-

τερα, αναστέναξε. Σε βλέπω να υποφέρεις κοντά μου κι ανησυχώ. Τι θα γίνει αν η αρρώστια αυτή ρίξει κι εσένα κάτω;

Φόβος αλλά και τόλμη έσμιξαν στα μάτια της.

— Ό,τι γράφει η μοίρα μας. Θα υποφέρουμε μαζί, εί-
πε κι αναλογίστηκε πού βρήκε αυτό το θάρρος.

Ο Νίκος αισθάνθηκε να καίνε τα στήθια του κι ένιωσε ότι από στιγμή σε στιγμή να έχει και πάλι αιμόπτυση. Αποφάσισε τελικά να της πει αυτό που τον βασάνιζε εδώ κι αρκετό καιρό και που το ανάβαλλε συνεχώς ελπίζοντας ότι η κατάσταση της υγείας του θα βελτιωνόταν.

— Εύχομαι να μη φτάσουμε εκεί. Αλλά αυτό δεν αρ-
κεί. Πρέπει να πάρουμε κάποια μέτρα για το καλό όλων
μας. Η αρρώστια μου μπορεί να τραβήξει πολύ. Δε θέ-
λω να κδυράζεσαι και να υποφέρεις για μένα, ούτε να
σε κακοκαρδίζουν οι δικοί μου. Γι' αυτό σκέφτηκα, αν
το θέλεις κι εσύ, να πήγαινες για λίγο καιρό να μείνεις
στη μάνα σου.

Η Βασιλική σάστισε. Τα βλέφαρα της τρεμόπαιξαν.

— Τι 'ναι αυτά που λες; Θέλεις να χωρίσουμε;

— Τ' αντρόγυνο δεν μπορεί να το χωρίσει κανένας
παρά μόνο ο Θεός που το ένωσε.

— Κι εσένα ποιος θα σε φροντίζει; είπε δακρύζοντας.

— Όποιος με φρόντιζε ως τώρα.

Η Βασιλική πήρε φωτιά, φλόγες άναβαν στο πρόσω-
πό της.

— Θέλεις να πεις πως δε σε φρόντιζε η γυναίκα σου;
είπε πληγωμένη βαριά.

Άρχισε να ιδρώνει πριν δώσει την απάντηση.

— Δεν έχω παράπονο. Άλλο εννοούσα. Πώς να το
πω; προσπάθησε να δικαιολογηθεί. Είχες τόσες άλλες
δουλειές να κάνεις που δε σου περίσσευε χρόνος.

Το ίδιο βράδυ η Βασιλική έφυγε για το πατρικό της
συντριμμένη, χλομή κι άρρωστη· μόλις κρατιόταν στα

πόδια της. Την περίμεναν. Η μητέρα της που την υποδέχτηκε στο κατώφλι αναστέναξε απ' τα βάθη της καρδιάς της.

— Ανάθεμα την ώρα που δέχτηκα να μπεις σ' αυτό το σπίτι. Καταραμένη να 'μαι, είπε και το πρόσωπό της συσπάστηκε, γέμισε ζαρωματιές.

Επαναλάμβανε τις κατάρες της ακόμα και στον ύπνο της, πετιόταν πάνω έντρομη, έτρεχε στην κόρη της κι αγρυπνούσε δίπλα της ολόκληρες ώρες, συγκρατώντας τα δάκρυα και πνίγοντας τον πόνο της βαθιά στα σωθικά της. Άλλοτε πάλι της έλεγε:

— Κορούλα μου, πες κάτι να γελάσουν τα πικραμένα μας χείλια.

— Για χαρές είμαστε, μωρ' μάνα, αποκρινόταν η Βασιλική με τα μάτια ακίνητα καρφωμένα μπροστά της.

— Ό,τι έγινε έγινε, μην το σκέφτεσαι πια.

Γυρνούσε προς την άλλη μεριά, δάγκωνε τα χείλη της κι έλεγε μέσ' απ' τα δόντια της.

— Γύρισα φέρνοντας μαζί μου την αρρώστια. Γιατί; Γιατί να τον ακουσω; Θα σας πάρω στο λαιμό μου.

Η μητέρα της έμενε σκεπτική χωρίς να πει κουβέντα. Την άλλη μέρα το βράδυ άναψε και δεύτερη σκίζα δαδί, τη στήριξε στο φεγγοστάτη και πλησίασε στο παράθυρο. Έξω βασίλευε το σκοτάδι, ούτ' ένα αστέρι στον ουρανό. Της φάνηκε πως ήταν η πιο μακριά νύχτα της ζωής της.

— Πότε θα φέξει να πάω να φέρω το γιατρό, αναστέναξε.

Ένα σκυλί ούρλιαξε μακριά. Ένιωσε κρύο, ανατρίχιασε.

— Πρέπει να βιαστώ, πρέπει να βιαστώ, ψιθύρισε σιγά.

Η φωνή της έφτασε στ' αφτιά της Βασιλικής. Το αισθανόταν, φαινόταν κι απ' την κατάσταση της υγείας του άντρα της που χειροτέρευε από μέρα σε μέρα ότι δεν υπήρχε γιατρεία.

— Αχ, μωρ' μάνα, μην κουράζεσαι άδικα, δεν είμαι για ζωή, είπε ενώ μέσα της παρακαλούσε το Θεό να της δώσει δύναμη να γίνει καλά.

Ένα δυνατό κι άγριο συναίσθημα ένιωσε να την κυριεύει ξαφνικά. Αν γινόταν καλά, θα εκδικιόταν όλους εκείνους που κατάστρεψαν τη ζωή της. Μήπως έφταιγε κι αυτή; Θα μπορούσε να εκδικηθεί τον εαυτό της; αναρωτήθηκε αμέσως. Όχι. Όχι. Ας κρίνει ο Θεός, που κρίνει δίκαια, έκανε την προσευχή της.

Η επιστροφή της Βασιλικής στο πατρικό σπίτι διαδόθηκε κεραυνοβόλα. Τέτοιο πράγμα δεν έχει συμβεί στο χωριό ποτέ. Βροχή τα σχόλια κι οι κατακρίσεις.

Ο Γιάννης απόφευγε ν' ανταμώνει με κόσμο. Αυτό που δεν ήθελε ν' ακούει από άλλους, τ' ακουγε απ' τους δικούς του. Δεν άντεξε άλλο και ξέσπασε.

— Τι έχετε και τα βάζετε όλοι μαζί της; Πρόσβαλε κάποιον; Σας έκανε κανένα κακό; Αν, ανάμεσά μας, υπάρχει κάποιος που μπορεί να 'χει παράπονο ή και να την μισεί ακόμα, θα πρεπε να 'μουν εγώ, βροντοφώναξε.

Ο Κώστας απόρησε.

— Ξέχασες κιόλας πόσα τράβηξες εξαιτίας της; Άλλος στη θέση σου, ακόμα κι ο πιο ταπεινός και ξεπεσμένος, δε θα 'θελε ούτε ν' ακούσει γι' αυτήν.

— Καλά σου λέει ο αδερφός σου. Δε σε λογάριασε καθόλου κι έκαμε όλους μας να πέσουμε στα μάτια του κόσμου, πήρε το μέρος του η μάνα.

Ο Γιάννης δεν μπόρεσε να κρατηθεί.

— Άδικα την κατηγορείτε.

— Γιατί παιδί μου; Δεν είπαμε κάτι που να 'ναι ψέμα, αλλά αυτό που μας έκρυβαν, παραπονέθηκε η μητέρα του. Ευτυχώς που μας φώτισε ο Θεός και γλιτώσαμε απ' το χτικιό. Άσε τ' άλλα που...

Τη διέκοψε απότομα.

— Ξέρετε καλά ότι όλα αυτά που λέτε σε βάρος της δεν έχουν καμιά σχέση με την πραγματικότητα. Η Βασιλική δεν ήταν ούτε χτικιάρια κι αναίσθητη, ούτε θα 'θελε να μας προσβάλει. Εσείς ζητήσατε πράγματα παράλογα και διώξατε τη μητέρα της με βρισιές λέγονται πως δεν σας κάνει η θυγατέρα της. Είναι έτσι; Ναι ή όχι;

Κοιτάχτηκαν ένοχα στα μάτια. Ο Γιάννης δεν περίμενε απάντηση και συνέχισε.

— Μπορεί εσάς να μην σας άρεζε, αλλά μ' άρεζε εμένα. Όταν δώσαμε λόγο, δεν ζητήσαμε ούτε μετρητά ούτε και χωράφια. Εσείς γιατί το κάνατε αυτό χωρίς να 'χω ιδέα; είπε έξαλλος κοιτάζοντας μια τη μητέρα του και μια τον αδερφό του. Τα 'χαν κι οι δυο τους χαμένα.

Η μητέρα του σταυροκοπήθηκε μπερδεύοντας τα λόγια της ενώ ο αδερφός του προσπαθούσε να δικαιολογήσει την πράξη τους.

— Δεν ήταν έτσι τα πράγματα.

— Δεν ήταν; Και πώς ήταν; ρώτησε αμέσως ο Γιάννης κοιτάζοντας τον αδερφό του με απορία.

Εκείνος ταλαντεύτηκε σα να του κόπηκε το νήμα των σκέψεών του.

— Γιατί δε μιλάς; Ξαναρώτησε ο Γιάννης.

— Προσπαθώ να θυμηθώ την κουβέντα που κάναμε, τι είπαμε και πώς το είπαμε.

Συνέχισε στρέφοντας το βλέμμα στη μητέρα του.

— Αν πω κάτι που να μην έγινε έτσι, να με διορθώσεις. Άκουσες μάνα;

Ταράχτηκε σα να την τρόμαξε κάποιος.

— Ναι παιδί μου, ναι, τσίτωσε τ' αφτιά της.

— Η μητέρα της μας ρώτησε να πούμε τη γνώμη μας, αν τα προικιά που της έχει κάνει είναι αρκετά ή αν πρέπει να της δώσει κάτι ακόμα. Είπαμε, αν μπορεί, να δώσει κάποιο χωράφι από κείνα που έχει χρόνια να καλλιεργήσει και μένουν χέρσα. Τέκνο της είναι. Δε θυμούμαι καλά ποιος απ' τους δυο μας το 'πε. Μήπως θυμάσαι εσύ μητέρα;

Η Μαρία σήκωσε τους ώμους της.

— Δε θυμούμαι. Μπορεί να το 'πα.

Ο Γιάννης στράφηκε προς τη μητέρα κι είπε με ασυ-
νήθιστη σκληρότητα.

— Όστε έτσι; Πέρασε πολύς καιρός, πάρα πολύς και
ξέχασες.

Μαζεύτηκε σωρό. Χλόμιασε. Έγινε κάτασπρη σαν
χαρτί. Ο Κώστας πρόσθεσε.

— Ας τ' αφήσουμε αυτά, δεν έχουν και τόση σημασία.
Η μητέρα της ξανάρθε ύστερα από μερικές μέρες και
μας είπε ότι μπορεί να δώσει κάποιο χωράφι, αλλά
απαίτησε να γίνει ο γάμος το γρηγορότερο. Συμφωνή-
σαμε να γίνει μόλις επιστρέψεις, αφού τ' αποφασίσεις κι
εσύ. Δυστυχώς, δεν τήρησε το λόγο της.

Κάθε κουβέντα τους του τάραζε τα νεύρα.

Γύρισέ απότομα και πριν απομακρυνθεί είπε σαρχα-
στικά:

— Σας ευχαριστώ και τους δυο σας.

Βγήκε βροντώντας πίσω του την πόρτα. Δεν πρόλαβε
να δρασκελίσει το πλατύσκαλο κι ο Γιώργος, ο ξάδερ-
φός του, πετάχτηκε απ' την παράπλευρη πόρτα.

— Για την πλατεία πας; Περίμενε, έρχομαι μαζί σου.

— Να κάνω τι; Ν' ακούω τις χυδαιολογίες που ξε-
στομίζει ο ένας κι ο άλλος; απάντησε κατεβαίνοντας τα
σκαλιά.

Ο Γιώργος έμενε άναυδος. Τόση αδιαφορία από μέ-
ρους του; Γιατί; Να 'ναι από άγνοια για τη σοβαρότητα
της στιγμής που τον έκανε να μην θέλει να 'χει σχέση;
αναλογίστηκε.

Του κάκου. Γνώριζε μόνο τη μισή αλήθεια. Μια ομά-
δα οπλοφόρων είχε κάνει την εμφάνισή της στο χωριό.
Έστειλε μήνυμα στους παλιούς συμπολεμιστές να
βγούνε στην πλατεία. Γνωρίζοντας την κατάσταση της
υγείας του Γιάννη οι υπεύθυνοι της ανύπαρκτης πια,
όπως έλεγε ο κόσμος, οργάνωσης, δεν θέλησαν να τον

ενημερώσουν. Στους άντρες που περίμεναν να δούνε το Γιάννη να 'ρχεται απ' τους πρώτους, οι αρμόδιοι δήλωσαν ότι αδυνατεί να παρουσιαστεί. Αιφνιδιάστηκαν όλοι, εκτός απ' το Χαρίση, τον παλιό καπετάνιο και το δοκιμασμένο φίλο του, ο οποίος πετάχτηκε πάνω έξαλλος. Τα μάτια του θόλωσαν, ίδιος συννεφιασμένος ουρανός που τον σκίζουν αστραπές και προμηνύει δροσάπια και μπουμπουνητά.

— Να πάτε να τον φέρετε δεμένο, διέταξε τους άντρες.

Ο διοικητής της ομάδας άκουγε σκεπτικός καθώς πηγαινοερχόταν ανάμεσα στους χωρικούς. Οι υπεύθυνοι της οργάνωσης συνεννοήθηκαν μ' ένα νεύμα.

— Αυτό που πάτε να κάνετε είναι άδικο και ταπεινωτικό, είπε κάποιος. Ο Καρας υποφέρει ακόμα απ' τα βασανιστήρια. Πέρασαν μήνες και δεν μπορεί να συνέρθει, να βγει πέρα απ' την αυλή του σπιτιού του.

Ο Χαρίσης μαρμάρωσε, αλλά ύστερα από λίγο, σαν είδε τα μάτια ολωνών να πέφτουν πάνω του, εξαπόλυσε τις απειλές του.

— Θα μου το πληρώσουν ακριβά όσοι σήκωσαν χέρι πάνω του, ακριβά, πολύ ακριβά. Εγώ, κοίταξε τριγύρω, τον ανάστησα με το αίμα μου και τον πότισα νερό απ' το παγούρι μου, όσο να συνέρθει απ' τα τραύματα. Ας μην περιμένουν να τους λυπηθώ, είπε αφρίζοντας.

Ο αντίλαλος της φωνής του επέστρεψε απ' τον τοίχο της εκκλησίας και προκάλεσε δέος κι ανατριχίλα.

Ένας-ένας επέστρεφαν οι άντρες της ομάδας συνοδεύοντας και κάποιον κάτοικο ο καθένας τους. Ο Χαρίσης βγήκε μπροστά τους.

— Εσείς είστε βρε που κλέβατε τους χωριανούς σας; Τρόμαξαν. Έχασαν τη μιλιά τους. Καταλάβαιναν. Μόνο ένα θαύμα θα μπορούσε να τους γλιτώσει.

— Γιατί δε μιλάτε βρε;

— Δεν το κάναμε εμείς συναγωνιστή, αποκρίθηκε ο

άντρας με τα γοργοκίνητα μάτια· μας έκλεψαν.

Τον άρπαξε απ' το γιακά και τον ταρακούνησε δυνατά.

— Κι ο άμμος πώς βρέθηκε στη ζάχαρη βρε;

Έτρεμε ολόκληρος.

— Δεν ξέρω. Εμείς πάντως δεν το κάναμε. Ρωτήστε όποιον θέλετε.

Εκείνη τη στιγμή κατέφτασαν κάποιοι συγχωριανοί μεταφέροντας κούτες γάλα και σάκους με κονσέρβες, ζάχαρη κι αλεύρι. Απόθεσαν τα πράγματα στο στρωγυλό πεζούλι γύρω απ' τον πλάτανο και βιάστηκαν ν' απομακρυνθούν.

— Πού βρέθηκαν αυτά; ρώτησε ο διοικητής τους άντρες του που ήταν με τους χωρικούς.

— Στα σπίτια τους, ήρθε η πρώτη απάντηση.

— Κι εκεί που δεν πάει ο νους σου συναγωνιστή. Άλλα στα παχνιά κάτω από χόρτα κι άλλα μέσα σε κοτέτσια και σε αχυρώνες προσθεσαν οι άλλοι.

Ο διοικητής άνοιξε μερικές κούτες κι ένα σάκο, γύρισε πίσω το κεφάλι και κοίταξε το βουβό πλήθος.

— Να μοιραστούν τα τρόφιμα στους δικαιούχους με την ευθύνη της κοινοτικής αρχής. Ο πρόεδρος είναι εδώ;

Σηκώθηκε θόρυβος και μέσα σ' αυτόν ακούστηκε μια δυνατή φωνή.

— Το 'βαλε στα πόδια ξεβράκωτος.

Γύρω ο κόσμος αναστατώθηκε και ο θόρυβος μετατράπηκε σε δυνατό μουρμουρητό. Ο διοικητής στράφηκε στους πλατσικολόγους αφύς.

— Εσείς παστρικοχέρηδες θα 'ρθετε μαζί μας.

Έμεναν όλοι άναυδοι. Στην αρχή αδράνησαν και μόνο σαν είδαν τους οπλοφόρους με τους συγχωριανούς τους ν' απομακρύνονται, να φτάνουν πέρα στη Μεγάλη Ράχη και να λοξοδρομούν παίρνοντας το μονοπάτι για τη ρεματιά, στράφηκαν στους χωριανούς τους που ήταν κάποτε στην οργάνωση.

— Τι κάθεστε; Κάνετε κάτι να τους σώσετε.

— Κι εσείς τι στέκεστε και κοιτάτε; απευθύνθηκαν κατόπιν στους Ελασίτες. Πολεμήσατε μαζί τους καταχτητές. Περνάει ο λόγος σας.

Κι οι πρώτοι κι οι δεύτεροι εξακολουθούσαν να μένουν ακίνητοι λες κι είχαν ριζώσει στη γη.

Τα δυο ξαδέρφια, ο Γιώργος κι ο Γιάννης, φάνηκαν απ' το στενό δίπλα στο ιερό. Ήρθαν με αρκετή καθυστέρηση. Η πλατεία ήταν ακόμα γεμάτη κόσμο, αλλά δεν είδαν εκείνους που περίμεναν να δούνε και παραξενεύτηκαν.

— Φύγανε; ρώτησε ο Γιώργος.

— Δε βλέπεις; Σκαπετούν τη ράχη με χωριανούς και τον μπαλωματή απ' το Ντόλο. Κακό σκοπό έχουν.

Τα ξαδέρφια, απ' τους πρώτους Ελασίτες στο χωριό, ήταν και οι δυο τους θαρραλέοι, σεμνοί κι ευαίσθητοι. Ο Γιάννης πιο περιπαθής και πιο αυθόρμητος. Σε αντίθεση μ' αυτόν, ο Γιώργος χαλιναγωγούσε τα πάθη του κι ήταν συγκρατημένος. Έτσι κατάφερε να κερδίσει το θαυμασμό και την εμπιστοσύνη των συγχωριανών του.

— Γιώργο, τι κάθεστε ακόμα; Τρέξτε πριν είναι αργά, τον σκούνησε ο Βαγγέλης.

Ο Γιώργος έσφιξε τα δόντια του, ψιθύρισε κάτι στο Γιάννη και πλησίασε τους υπόλοιπους Ελασίτες που στέκονταν παράμερα. Κανένας δεν άκουσε τι είπαν. Τους πλησίασαν πάλι.

— Δεν ακούτε; Κουνηθείτε. Σώστε τους. Είναι κρίμα να πάνε χαμένοι για λίγες παλιοκονσέρβες που δεν τις τρώνε ούτε τα σκυλιά.

Έφυγαν αμέσως μ' αναφτερωμένο το ηθικό τους, θαρρείς κι είχαν φτερά στα πόδια τους. Ο Δημήτρης έτρεξε πίσω τους. Έφτασαν μαζί την ομάδα κατάκοποι και λαχανιασμένοι. Ο διοικητής δυσανασχέτησε. Κοίταξε τους παλιούς μαχητές του μ' άγριο βλέμμα.

— Τι τρέχει;

— Συναγωνιστή Πετρίτη, οι κάτοικοι έχουν αναστατωθεί, είναι όλοι στο πόδι, απαιτούν ν' αφήσετε λεύτερους τους χωριανούς, απάντησε ο Γιώργος με πιασμένη φωνή.

Ο διοικητής διέταξε τους άντρες του να σταματήσουν κι έμεινε σκεπτικός, ενώ ο Χαρίσης έτριξε τα δόντια.

— Οι ρουφιάνοι κι οι κλέφτες θα τιμωρηθούν για τις πράξεις τους.

Ο Γιώργος έριξε μια ματιά στους κατατρομαγμένους συγχωριανούς του. Τα 'χαν εντελώς χαμένα κι έδειχναν σα να 'χουν παραδώσει τις ψυχές τους, κάτασπροι και παγωμένοι.

— Χαρίση, μαζί τους πολεμήσαμε τον κατακτητή για να ζήσουμε λεύτεροι κι όχι για να αλληλοσκοτωθούμε τώρα!

— Άκου δω. Άλλοι μας έφεραν τη διχόνοια και τούτοι εδώ τους προσφέρουν βοήθεια. Και κάτι ακόμα: Δεν είναι της αρμοδιότητάς σου να κρίνεις τα πράγματα.

Συγκρατημένος ο Γιώργος στράφηκε πάλι στον παλιό συμμαχητή του.

— Ποιος θα μου στερήσει το δικαίωμα να προφυλάξω τον εαυτό μου και την οικογένειά μου; Ξέρετε καλά πόσο υπόφεραν και υποφέρουν ακόμα τόσοι συγχωριανοί μου. Αν πάθουν τίποτα αυτοί οι άνθρωποι, αύριο θα φτάσουν οι άλλοι και θα μας στήσουν στον τοίχο.

Ο διοικητής πέρασε με το μάτι του έναν-έναν τους ένοχους, γέμισε τα στήθια του αέρα και ξεφύσησε σα θεριό.

— Αυτοί δεν διορθώνονται με συγχωροχάρτια και το κακό θα συνεχίζεται.

— Θα τιμωρηθούν απ' την περιφρόνηση των συγχωριανών μας, είπε ο Γιώργος.

Ο διοικητής στραβομουτσούνιασε.

— Ξεχνάτε ότι ο λύκος και αν άλλαξε το μαλλί του, μήτε τη γνώμη του αλλάζει μήτε την κεφαλή του;

Ο άντρας με τα μικρά γοργοκίνητα μάτια ζωντάνεψε ξαφνικά.

— Δίνουμε το λόγο μας ότι θα γίνουμε άλλοι άνθρωποι.

— Είχατε καιρό. Τώρα είναι αργά πια. Θα πληρώσετε τα σπασμένα σας, βρυχήθηκε ο τρομερός αντάρτης. Στη ζωστήρα ξεχώριζε αστραφτερό το ξίφος του.

Του φαίνηκε σαν να αντίκρισε το χάρο με τα μάτια του. Ο φόβος παράλυσε την καρδιά του, έγινε κίτρινος σαν φλουρί. Ακόμα κι όταν επέστρεφε στο χωριό, μπροστά απ' τους άλλους, δεν πίστευε πως βρισκόταν στον πάνω κόσμο.

Βλέποντας να φτάνουν όλοι σώοι, οι συγχωριανοί τους στην πλατεία ανακουφίστηκαν. Τους φέρθηκαν σπλαχνικά και τους παρηγόρησαν.

— Περασμένα ξεχασμένα. Να ευχόμαστε να μην επαναληφτούν τέτοια πράγματα, είπε ο γραμματέας της κοινότητας και χτύπησε τον κατατρομαγμένο χωριανό του ελαφριά στον ώμο. Εδώ που τα λέμε, Γούλη μου, σου χρειαζόταν ένα τέτοιο μάθημα. Σε καλό θα σου βγει.

Το μπουδιά εκείνος. Καθόταν στο στρογγυλό πεζούλι, γυρισμένος με τις πλάτες στο σωρό με τις κούτες και τους σάκους και συλλογιόταν το πάθημά του.

Η διανομή των τροφίμων κόντευε στο τέλος της.

— Γούλη! Έλα, πάρε το μερίδιό σου, άκουσε από πίσω του μια φωνή.

— Να μην τα δουν τα μάτια μου, είπε κι απομακρύνθηκε με σκυμμένο το κεφάλι.

Σαν καταλάγιασε η ταραχή τους, αντιλήφθηκαν ξαφνικά την απουσία του Δημήτρη.

— Βρε παιδιά; Πού 'ναι ο Μήτσιος; άρχισαν να ρωτάνε.

— Ακολούθησε το τμήμα, απάντησε ο Γιώργος.

Ο Γιάννης σκυθρώπασε· ένιωθε προδομένος. Το

βλέμμα του καρφώθηκε στον ορίζοντα. Τι να 'βλεπε άραγε και το πρόσωπό του μαλάκωσε ξαφνικά; Ο ξάδερφός του τον κοίταξε επίμονα προσπαθώντας να μαντέψει τις σκέψεις του.

— Τι σκέφτεσαι;

— Αυτά που λέγαμε με το Δημήτρη, είπε χαμηλόφωνα.

Τραβήχτηκαν παρέκει σκεφτικοί και μπροστά στους άλλους Ελασίτες, ο Γιάννης πρόσθεσε.

— Υποσχόταν ότι θα μας περιμένει.

— Θα κατάλαβε πως δεν τ' αποφασίζαμε, ομολόγησε

ο Γιώργος.

Αλληλοκοιτάχτηκαν. Ένωσαν διχασμένοι.

IV

Το αντάρτικο τμήμα μεγάλωνε. Στα μέσα του Σεπτεμβρη του 1946, μετά από τη μάχη που έδωσε στην Πυρσόγιαννη κι απελευθέρωσε τους φυλακισμένους απ' το κρατητήριο της χωροφυλακής, οι αντάρτες εμφανίστηκαν και πάλι στα μέρη της Ζέρμας. Κάποιοι κάτοικοι είδαν το γιο του σιδερά να περνά βιαστικά μέσ' απ' το χωριό, ντυμένος στο χακί, πάνοπλος, μ' αστραφερό όπλο χιαστί και σακίδιο. Παραξενεύτηκαν· δε γύρισε να κοιτάξει κανέναν, ούτε τους γονείς του και τ' αδέρφια του, αν και πέρασε μπροστά απ' το σπίτι τους. Τα παιδιά απ' τις γειτονιές που έτρεχαν πίσω του λαχανιασμένα, γύρισαν στο καμίνι φωνάζοντας.

— Μπάρμπα Ντούλα! Μπάρμπα Ντούλα! Ο Μήτσιος. Πέρασε ο Μήτσιος.

Πετάχτηκαν όλοι στην αυλή: πατέρας, μάνα, αδέρφια, κι είδαν το Δημήτρη να χάνεται πίσω απ' την αχυρώνα, στην άκρη του χωριού.

Οι γονείς του δάκρυσαν ενώ οι δυο μικρότεροι αδερφοί του έτρεξαν πίσω του, του φώναξαν να σταματήσει, αλλά εκείνος άνοιξε το βήμα του.

Το πέρασμα του Δημήτρη και μαζί μ' αυτό κι οι λεπτομέρειες για τη μάχη στη Πυρσόγιαννη έκαναν το γύρο του χωριού και πάγωσαν τους ανθρώπους.

— Άρχισε το κακό. Άρχισε το κακό, έλεγαν οι άντρες στο καφενείο.

— Τώρα το καταλάβετε; τους κεραυνοβόλησε ο Γιώργος κι έφερε γύρω το βλέμμα του για να δει τον ξάδερφό του, που είχε εξαφανιστεί.

Ο Γιάννης επέστρεψε στο σπίτι του αποφασισμένος να κάνει αυτό που σκεφτόταν από καιρό, αν και δεν του

επέτρεπε η υγεία του. Πήρε μια κόλα χαρτί, κοντυλοφόρο και καλαμάρι και κλείστηκε στον οντά. Αμέσως μετά έστειλε μήνυμα στην ξαδέρφη του μ' ένα αγοράκι της γειτονιάς να περάσει απ' το σπίτι του οπωσδήποτε. Την περίμενε με μεγάλη ανυπομονησία. Η Παναγιώτα ήρθε στην ώρα της. Της άνοιξε ο ίδιος. Άλλος στο σπίτι δεν φαινόταν να υπάρχει.

— Πώς κι έτσι μόνος σου; είπε χαμηλόφωνα. Λείπει κι η θεία;

— Από δω και στο εξής θα λείπω κι εγώ, είπε βιαστικά.

Τον κοίταξε με απορία.

— Γιατί; Σκοπεύεις να φύγεις;

Έβγαλε το διπλωμένο χαρτί απ' την τσέπη του.

— Αυτό ξαδερφούλα μου να το δώσεις στη Βασιλική. Αν μπορείς και τώρα ακόμα.

Έκανε ένα βήμα πίσω και κόλλησε στον τοίχο σαστισμένη.

— Δεν μπορώ.

— Γιατί; την κοίταξε στα μάτια. Ήσασταν οι καλύτερες φιλενάδες. Τώρα είστε και συννυφάδες. Τι έχεις να φοβηθείς; Και να σε δει κανείς να μπαίνεις στο σπίτι της, δε θα σε υποψιαστεί για τίποτα. Κάνε μου αυτή τη χάρη, πρόσθεσε παρακλητικά.

Η ξαδέρφη του συνήρθε απ' το ξάφνιασμα κι άπλωσε το χέρι τρέμοντας.

— Θα προσπαθήσω, είπε παίρνοντας το γράμμα.

— Να προσέχεις να μην πέσει σε ξένα χέρια.

— Γιατί το λες αυτό; Θυμάσαι να μου 'πες κάτι και να μαθεύτηκε;

Της φανέρωσε με στεναγμό τον κρυφό καημό του.

— Κάτι άλλο είχα στο νου μου. Κάποτε, προτού επιστρέψω στο χωριό, της είχα στείλει ένα γράμμα που δεν ξέρω τι έγινε. Αν το είχε λάβει ίσως να με περίμενε. Δεν μου δόθηκε ευκαιρία να της το πω, δεν μπόρεσα γιατί

δεν ήθελα να τη στενοχωρήσω. Γι' αυτό της γράφω τώρα. Ίσως να μην μάθω ποτέ τι έγινε εκείνο το γράμμα. Φορές-φορές, όταν το σκέφτομαι, μου φαίνεται ότι η ευτυχία μου κρεμόταν απ' αυτό το γράμμα, είπε συγκινημένος.

— Τι 'ναι αυτά που λες; Υπάρχουν τόσα καλά και όμορφα κορίτσια που θα 'θελαν να 'χουν έναν άντρα ωραίο και παλικάρι, σαν εσένα, είπε κι έχωσε το γράμμα στον κόρφο της.

— Να 'σαι καλά ξαδερφούλα μου, απάντησε ο Γιάννης. Αχνογέλασε κι έφυγε βιαστικά. Στο δρόμο αναλογίστηκε τι να σήμαινε η παράξενη ευχή του. Διάφορες σκέψεις πέρασαν απ' το μυαλό της. Ανησούχησε κι αποφάσισε να πάει κατευθείαν στη συνουφάδα της.

Μόλις ανέβηκε τα σκαλοπάτια, βρέθηκε μπροστά στη μητέρα της Βασιλικής που την κοίταξε στενοχωρημένη. Ένωσε να της κόβονται τα πόδια.

— Καλημέρα συμπεθέρα.

— Αχ! Αχ! αναστέναξε. Πού την είδες την καλή μέρα; Μαύρη κι άραχνη ξημέρωσε. Ποιος ξέρει τι κρύβει.

Η συνουφάδα της Βασιλικής έκανε να μπει μέσα, αλλά εκείνη τη σταμάτησε.

— Αισθάνεται πολύ άσχημα· δεν κάνει να στενοχωριέται.

— Μ' έστειλε ο Νίκος. Θέλει να ξέρει πώς πάει κι αν χρειάζεται τίποτα, επέμενε με το 'να πόδι στο κατώφλι.

Η μάνα αναστέναξε και πάλι και τραβήχτηκε στην άκρη πιστεύοντας στ' αλήθεια ότι ερχόταν απ' τον άντρα της κόρης της.

— Πέρνα, αλλά να μη καθίσεις πολύ, η κουβέντα την κουράζει.

— Δυο λόγια θα της πω και βγαίνω αμέσως.

Μπήκε στο δωμάτιο που ήταν η άρρωστη. Είχε καιρό να τη δει. Σαν την αντίκρισε νόμισε πως έβλεπε μια άλλη γυναίκα, μικρόσωμη κι αδύνατη με νεκρική ωχρότη-

τα στο πρόσωπο και μάτια θολά, βυθισμένα σε μαυροκίτρινες κόγχες. Τα μαλλιά της ξέπλεκτα κάλυπταν τους ώμους της. Πλησίασε δισταχτικά.

— Βασίλω, πώς είσαι;

Στο άκουσμα της φωνής η Βασιλική ανασηκώθηκε λιγάκι αθόρυβα, αλλά δεν μπόρεσε να κρατηθεί κι έγειρε στο προσκεφάλι με βαρύ αναστεναγμό.

— Κάτι καλό έρχεσαι να μου πεις; Έτσι δεν είναι, αδερφούλα μου;

— Γράμμα απ' το Γιάννη σου φέρνω.

Άπλωσε τρεμουλιαστά το χέρι της.

— Είναι καλά;

— Πολύ καλά και σου στέλνει πολλούς χαιρετισμούς κι ευχές να γερέψεις γρήγορα.

Έμεινε σκεπτική με το γράμμα στο χέρι.

— Ο Νίκος πώς πάει; Είναι καλύτερα;

— Ναι. Καλύτερα. Εσύ; τη ρώτησε πάλι.

Μισάνοιξε τα χείλη της φελλίζοντας κάτι. Τα μάτια της γέμισαν δάκρυα. Έφερε το γράμμα στα χείλη της και λύθηκε σε βουβο λυγμό. Η Παναγιώτα δεν άντεχε να τη βλέπει. Πώς να 'φευγε, όμως;

— Ακούω τα βήματα της μάνας σου, είπε ξαφνικά κοιτάζοντας πίσω της. Θέλεις να τους πω κάτι;

Την κοίταξε ανήσυχα, παρακλητικά, σα να 'θελε ν' απολογηθεί.

— Ο Θεός να τους έχει καλά και τους δυο. Τους αδί-κησα, είπε σιγά.

— Θα ξανάρθω, υποσχέθηκε η συννυφάδα της και γύρισε να φύγει.

— Περίμενε λιγάκι να δω μήπως θέλει να του στείλω κάνα μήνυμα, είπε σκουπίζοντας τα δάκρυα.

— Διάβασε το γράμμα με την ησυχία σου. Θα περιμένω απ' όξω.

— Από σένα, αδερφούλα μου, δεν είχα ποτέ μυστικά, ούτε και τώρα έχω κάτι να σου κρύψω.

Σύρθηκε στο στρώμα αδύναμη κι ακούμπησε με τις πλάτες στον τοίχο. Τα μάτια της φωτίστηκαν. Εκείνη τη στιγμή θα μπορούσες να πιστέψεις, ότι θ' ανακτούσε την υγεία της. Μπορεί να το πίστεψε κι η ίδια.

— Θε μου, σ' ευχαριστώ, ψιθύρισε κι έσκυψε στο γράμμα.

Τα δάκρυά της είχαν ξεπλύνει τη γραφή σε πολλά σημεία και διάβασε με δυσκολία αυτά που της έγραφε ο Γιάννης.

«Αγαπημένη μου... Σε... Δεν ξέρω αν έχω το δικαίωμα ν' αρχίσω το γράμμα μου μ' αυτές τις λέξεις. Δεν μπορώ όμως να βρω κι άλλες, γιατί καμιά τους δεν έχει τη δύναμη, για να εκφράσω αυτό που μπόθω για σένα. Κάποιοι που εμείς νομίζαμε, ότι θέλαν το καλό μας, κατάστρεψαν την ευτυχία μας. Παρακαλώ το Θεό να σου δώσει δύναμη να ξεπεράσεις την αρρώστια. Φεύγω και μπορεί να μην ξαναϊδωθούμε...»

Σταμάτησε απότομα. Το πρόσωπό της γέμισε πόνο κι αγωνία.

— Θε μου! Πού σκοπεύει να πάει; είπε χαμένη.

Το γράμμα έπεσε απ' το χέρι της. Γύρισε προς την Παναγιώτα ανήσυχη.

— Πήγαινε, αδερφούλα μου, και να τον ρωτήσεις τι σημαίνουν αυτά που μου γράφει; πού σκοπεύει να πάει; ρώτησε με κομμένη φωνή. Πες του ακόμα..., αν με βοηθήσει ο Θεός, θα πάω να πέσω στα πόδια του..., όχι για να με συγχωρήσει αλλά για να δει πόσο τον σκέφτομαι και πονάω για όσα έπαθε από μένα. Κι αν είναι γραφτό να με τιμωρήσει ο Θεός για ό,τι έκανα, δε θέλω να με λυπηθεί, δεν τ' αξίζω, αδερφούλα μου... Δεν τ' αξίζα να μ' αγαπήσει, είπε με πόνο.

Η συννυφάδα της άκουγε σοβαρή με τα μάτια καρφωμένα πάνω της.

— Μην το ξαναπείς αυτό. Σου είπα τόσες φορές, ότι δε φταις εσύ για ό,τι έγινε.

— Πήγαινε. Πήγαινε αδερφούλα μου. Μην του πεις τίποτ' άλλο, αφού δεν μου το ζητάει, είπε και πλάγιασε με κόπο.

Μες στα ξέπλεκα κι ανάκατα μαλλιά της το πρόσωπό της έδειχνε σαν γέρικο, χλομό, ρυτιδωμένο γεμάτο μελανές βούλες. Παράξενη πνιγερή αναπνοή, σαν ρόγχος, έβγαινε απ' τα στήθια της.

— Πάω και θα ξανάρθω, είπε η συννυφάδα της.

— Μήπως θα 'ναι αργά; άκουσε να της λέει με ξεψυχισμένη φωνή.

Βγήκε πατώντας στα νύχια. Έπεσε ξανά πάνω στη μητέρα της Βασιλικής, η οποία είχε προλάβει να τραβηχτεί απ' την πόρτα.

— Συχώρα με συμπεθέρα που άργησα. Η Βασιλική δε μ' άφηνε να βγω.

— Τέ σου 'πε; Σε μένα δε μιλάει, κρεμάστηκε απ' τα χείλη της.

— Τίποτα.

— Αχ! θα το χάσω το κορίτσι! αναστέναξε.

Έφυγε χωρίς να αποκριθεί, αλλά και χωρίς να την κοιτάξει. Όση ώρα βλείπε απ' το σπίτι της ένιωθε τύψεις γιατί έπρεπε να βρίσκεται εκεί. Τα γραφόμενα του ξάδερφού της, όμως, την έκαναν ν' ανησυχήσει κι άλλαξε πάλι γνώμη.

Μέσ' απ' τα Καραναίικα έφταναν έντονες φωνές. Η Παναγιώτα ανέβηκε τα πέτρινα σκαλιά γρήγορα και μπήκε μέσα χωρίς να δώσει σήμα. Είδε τους δυο ξάδερφούς της να στέκονται όρθιοι, ο ένας απέναντι απ' τον άλλο, και να κοιτάζονται περίεργα.

— Τι γίνεται εδώ; Ακούγεστε στην άλλη άκρη του χωριού, είπε λαχανιασμένη.

Η παρουσία της κάπως τους ηρέμησε. Ο Γιάννης γύρισε προς τη μεριά της και την κοίταξε με νόημα.

— Έλα. Έχεις κάτι να μας πεις;

Η Παναγιώτα τα 'χασε· δεν μπορούσε να του μιλήσει

μπροστά στους άλλους που την κοιτούσαν παραξενεμένοι.

— Ερχόμουν στη μάνα μου, αλλά άκουσα να φωνάζετε και μπήκα να δω τι γίνεται, γιατί φοβήθηκα μήπως έπαθε κανείς τίποτα, είπε για να δικαιολογηθεί. Δεν είναι ανάγκη να φωνάζετε τόσο.

Τα λόγια της έπεσαν όπως το λάδι στη φωτιά.

— Θα φωνάξουμε ακόμα δυνατότερα για ν' ακουστούμε όχι μόνο στο χωριό αλλά και πίσω απ' τα βουνά, παντού όπου ζουν άνθρωποι, μπας και βρεθεί κάποιος και σταματήσει το κακό προτού απλωθεί και μας πάρει όλους ο διάβολος, ξέσπασε ο Κώστας. Κάτσε! Δεν πειράζει ν' ακούσεις.

Η Παναγιώτα έμεινε ακίνητη δίπλα τη θεία της, παρατηρώντας τον Κώστα. Τόσο ανήσυχος και νευρικός δεν τον είχε δει ποτέ ως τότε. Τι να 'παθε ξαφνικά;

— Κώστα, ποιος θέλεις να σ' ακούσει και φωνάζεις; Εμείς είμαστε όλοι κι όλοι, είπε σιγανά.

— Έχεις δίκιο. Ποιος θα μ' ακούσει, αφού δε θέλει να μ' ακούσει ούτε ο ίδιος ο αδερφός μου;

— Ό,τι είχαμε να πούμε, τα είπαμε. Δεν πρόκειται ν' αλλάξει τίποτα· το 'χω πάρει απόφαση, απάντησε ο Γιάννης και πήγε στ' απέναντι παράθυρο, απ' όπου μπορούσε ν' αγναντέψει.

Ο Κώστας επέμενε, χαμήλωσε τον τόνο της φωνής του.

— Λίγα υπόφereς ως τώρα; Θέλεις να υποφέρεις κι άλλα; Πώς πρέπει να σου μιλήσω; Τι άλλο να σου πω, για να καταλάβεις ποιο είναι το συμφέρον σου;

— Δεν μ' ενδιαφέρει, ούτε θέλω ν' ακούσω γι' αυτό, του απάντησε κοφτά.

Απελπισμένος ο Κώστας έκανε την τελευταία προσπάθεια να τον μεταπείσει.

— Μισός άνθρωπος έμεινες. Οι πληγές σου απ' τα τραύματα και τα βασανιστήρια δεν έκλεισαν ακόμα. Ξέ-

ρω πως υποφέρεις κι ας μην το λες. Δε φτάνει που πολλές φορές τόσο, θέλεις να πάρεις πάλι το όπλο; Ποιον θα πολεμήσεις; Σε ρωτώ ποιον θα πολεμήσεις; Η πατρίδα μας είναι λεύτερη πια. Δεν υπάρχουν κατακτητές.

— Εμείς δεν παλέψαμε μόνο για να διώξουμε τους κατακτητές αλλά και για να γίνει ο λαός νοικοκύρης στον τόπο του. Κατάλαβες; Να γίνει νοικοκύρης χωρίς ντόπια και ξένα αφεντικά. Αλλά και χωρίς το νέο κατακτητή που ήρθε με το πρόσωπο και τη στολή του συμμάχου.

— Λόγια! Κούφια λόγια! Λόγια χωρίς νόημα! φώναξε ο Κώστας.

Ο Γιάννης τον κάρφωσε με την αετίσια μοτιά του.

— Αν σκέφτονται όλοι, όπως σκέφτεσαι εσύ, τούτος ο τόπος δεν πρόκειται να δει άσπρη μέρα. Αλλά, ευτυχώς, υπάρχουν άνθρωποι που βάζουν το καλό της πατρίδας και του λαού πάνω απ' το ατομικό τους συμφέρον, είπε βιαστικά.

Ήθελε να είναι μόνος του, να μην ακούει και να μην βλέπει κανένα. Να μην βλέπει τα δακρυσμένα μάτια της μάνας του κι όλους τους άλλους που τον κοιτούσαν παρακλητικά. Άνοιξε την πόρτα και βγήκε.

Τα σύννεφα γίνονταν βαριά, χαμήλωναν, έδειχναν σαν ακουμπούσαν στις στέγες των σπιτιών. Ο Γιάννης σταμάτησε πίσω απ' την αχυρώνα τους. Προσπάθησε να ηρεμήσει, να συγκεντρωθεί, να δει τον εαυτό του με τα μάτια των ανθρώπων που νοιάζονται γι' αυτόν, να νιώσει τον πόνο και την αγωνία τους. Ο πόλεμος δεν είναι γάμος ούτε και πανηγύρι που πέφτουν κουμπουριές στον αέρα, όπως νόμιζε προτού πάρει το όπλο να πολεμήσει τους κατακτητές· είναι φωτιά και πυρωμένο σίδερο. Το 'νιωσε στο ίδιο το κορμί του να του ξεσκίζει τις σάρκες του. Οι συναγωνιστές του, αυτοί που του έσωσαν τη ζωή, βγήκαν πάλι στο βουνό, καταδιωγμένοι απ' τα όργανα της τάξης, για να υπερασπίσουν την τιμή και

τη ζωή τους. Αυτός τι έπρεπε να κάνει; Θα καθόταν σαν ραγιάς να τον ταπεινώνουν και να τον βασανίζουν οι συνεργάτες των Ιταλών και Γερμανών, αλλά και του νέου κατακτητή; Και τον όρκο που έδωσε στο λαό; Τι έγινε με τον όρκο αυτό; Πρόλαβε να τα ξεχάσει κιόλας; «Όχι. Αυτό ο όρκος βάφτηκε με το αίμα της καρδιάς μου και δεν πρόκειται να τον πατήσω», αποκρίθηκε μια φωνή από μέσα του.

Οι λεύκες απέναντι, δίπλα στο δρόμο, άρχισαν να σείονται και ν' αχολογούν. Παρασύρθηκε από πλάσματα της φαντασίας του. «Τι βουή είναι αυτή; Τι θλιμμένη βουή; Μήπως είναι στεναγμοί της Βασιλικής που τους φέρνουν μαζί τους τα κύματα της βροχής;» αναρωτήθηκε με πόνο και κόλλησε στον τοίχο κάτω απ' την αστρέχα, να μην βρεχτεί. Οι συναγωνιστές του θα τον περίμεναν ακόμα μες στο κρύο και στην καταιγίδα. Δεν έπρεπε να τους απογοητεύσει.

Ο εμφύλιος πόλεμος που είχε ξεσπάσει στο τέλος του 1946 διεξαγόταν με μανία. Έφταναν πικρά μαντάτα. Οι άνθρωποι μαυροντώνονταν· όλοι σχεδόν θρηνούσαν κάποιον δικό τους. Κραυγές πόνου κι οργής ακούγονταν παντού. Σαν να μην έφτανε αυτό, οι κάτοικοι στα χωριά του Γράμμου έγιναν και στόχος της αεροπορίας και του πυροβολικού του Εθνικού Στρατού. Κάθε μέρα θρηνούσαν αθώα θύματα: παιδιά, γερόντους, γυναίκες. Ο θάνατος παραμόνευε παντού. Μπορεί κι αυτοί οι ίδιοι να βρίσκονταν στο μακρύ κατάλογο των προσχεδιασμένων βομβαρδισμών. Η αίσθηση ότι κινδυνεύουν τους κυρίευε. Αναζητούσαν προστασία σε σπηλιές και καταφύγια, ώσπου μια μέρα δόθηκε εντολή απ' το Γενικό Αρχηγείο του Δημοκρατικού Στρατού να εγκαταλείψουν τον τόπο τους και να περάσουν στην Αλβανία. Τα χωριά ερήμωσαν. Οι αντάρτες ενίσχυαν τις θέσεις τους για να ανατρέψουν τα σχέδια του αντιπάλου.

Είχαν περάσει δυο χρόνια με πόλεμο, όταν ο λόχος του Γιάννη φτάνοντας από άγνωστη κατεύθυνση διέκοψε τη νυχτερινή πορεία καταφεύγοντας στο ρέμα του Μέγα Λάκκου, δίπλα στη Ζέρμα.

— Συναγωνιστές, σταματάμε για ανάπαυση μέχρι νεότερης εντολής, είπε με την τσεβδή φωνή του. Σας θυμίζω ότι ο εχθρός είναι απέναντι. Μπορεί να μας εντοπίσει και με γυμνό μάτι. Ας πάρουμε τα μέτρα μας.

Όρισε θέσεις να βγούνε σκοπιές και στάθηκε τη ράχη ανάμεσα στα δύο ρέματα.

Άρχισε να χαράζει. Ένας αντάρτης παρουσιάστηκε μπροστά του κρατώντας έναν τορβά.

— Συναγωνιστή! Κάποιος μένει εκεί κάτω, ανάφερε δείχνοντας το σημείο όπου ανακάλυψε το σάκο.

Ο Γιάννης πήρε κάτω το μονοπάτι πατώντας στα παιδικά του χνάρια. Πεζούλια και σωροί από πέτρες μπροστά απ' τα κουφώματα των βράχων που δεν υπήρχαν παλιότερα. Μια γριά στην είσοδο της κρυψώνας της, που φωτιζόταν απ' τις πρωινές αχτίνες, νανούριζε ένα μωρό. Βιάστηκε να περάσει προτού γίνει αντιληπτός ακολουθώντας το γνωστό μονοπάτι, που έβγαζε σ' ένα βράχο που ορθωνόταν απότομα πάνω απ' το ρέμα. Στο σημείο αυτό ένα μεγάλο σπάσιμο της γης μετακίνησε τα βράχια σε διαφορετικά υψόμετρα και στην κοίτη του ρέματος δημιουργήθηκε ένα χάσμα. Αύγουστος μήνας ήταν. Το νερό είχε λιγοστέψει και, καθώς έπεφτε στον καταρράκτη, σχημάτιζε ένα λεπτό τόξο που ανταύγαζε στο φεγγοβόλημα του ήλιου. Στα τοιχώματα της ρεματιάς φώλιαζαν αγριοπερίστερα. Το βλέμμα του Γιάννη σταμάτησε σ' ένα σημείο. Για μια στιγμή του φάνηκε πως έβλεπε ένα παιδάκι να σκαρφαλώνει στο βράχο και ν' απλώνει το χέρι του στον περιστερώνα, αλλά την ίδια εκείνη στιγμή σμήνος περιστέρια πετάρισαν τρομαγμένα πάνω απ' το κεφάλι του. Χαμογέλασε κι έκλεισε τα μάτια, όπως τότε. Πώς μπόρεσες να φτάσεις εκεί πάνω;

είπε με το νου του κοιτάζοντας πάλι στο ίδιο σημείο. Κι όπως το μυαλό του γύριζε στα περασμένα, πρόσεξε ένα τεράστιο φίδι να σέρνεται στο άνοιγμα του βράχου. Το παρακολουθούσε ώσπου χώθηκε στην καμάρα.

Βραχνές φωνές τράβηξαν ξαφνικά την προσοχή του. Γύρισε το κεφάλι κι είδε δυο γερόντους να 'ρχονται απ' τη μεριά του χωριού. Κίνησε να πάει προς τα εκεί. Οι γέροντες άλλαξαν δρόμο και βιάστηκαν ν' απομακρυνθούν. Ο Γιάννης έκανε νόημα να σταματήσουν. Τίποτα εκείνοι. Σε λίγο θα χάνονταν πίσω απ' τη ράχη.

— Παππού Κωνσταντή, παππού Λάμπρο! Σταματήστε. Περιμένετε, είπε ήρεμα.

Ξαφνιάστηκαν, γύρισαν αμέσως κι όπως βιάζονταν σκοντάφταν στα κοτρόνια και στηρίζονταν ο ένας στον άλλο, ώσπου σταμάτησαν μπροστά του αγκομαχώντας.

— Ποιος Θεός μας λυπήθηκε και σ' έφερε δω; είπαν συγκινημένοι.

— Ο Θεός του πολέμου, απάντησε ο Γιάννης. Εσείς τι κάνετε; Είστε καλά;

— Γεράματα και καλά γίνεται ποτέ;

— Προπαντός τώρα που ρήμαξε το χωριό και μείναμε μόνοι, και ρίχνουν από πέρα και δεν κουτούμε να βγούμε απ' τις τρύπες που χωθήκαμε για να σωθούμε. Νύχτα πάμε στο χωριό να φτιάξουμε κάτι να φάμε, νύχτα γυρίζουμε, συνέχισε ο άλλος.

Ο Γιάννης ανυπομονούσε να ρωτήσει κάτι, αλλά δε θέλησε να τον διακόψει. Έφτανε μια ματιά να 'ριχνες πάνω του για να το μαντέψεις.

— Σταμάτα, ξερόβηξε ο Κωνσταντής. Τα δικά μας βάσανα δεν έχουν τελειωμό. Σταμάτα ν' ακούσουμε το παιδί. Σίγουρα θα 'χεις να μας πεις κάτι ευχάριστο, είπε κοιτάζοντας το Γιάννη.

— Δυστυχώς. Δεν έχω, παππού. Το καλό αργεί να 'ρθει, αποκρίθηκε. Απ' τους δικούς μου έμεινε κανείς στο χωριό;

— Η μάνα σου που μπορούσε να μείνει, έφυγε την τελευταία στιγμή, ακούγοντας τ' αδέρφια σου που τη φοβέρισαν, ότι θα 'ρθει ο στρατός και θα την κακοποιήσει.

Ο Γιάννης βούρκωσε, στράφηκε προς το χωριό. Το σπίτι του ήταν μπροστά-μπροστά. Έλαμπε στον πρωινό ήλιο του Αυγούστου. Κάποιο κλωνάρι απ' την καρυδιά θα σάλεψε δίπλα και τα τζάμια του παραθυριού άστραψαν, σα να τ' άνοιξε κάποιος. Ο Γιάννης αισθάνθηκε να σφίγγεται η καρδιά του.

— Έτσι θα 'ναι καλύτερα και γι' αυτούς που έφυγαν και για μένα, είπε με σπαραγμό.

— Ε, κακόμοιρο παιδί, γόγγιξε ο Κωνσταντής με τα μάτια καρφωμένα στο πρόσωπό του. Ζώστηκες τ' άρματα και ξέχασες τον κόσμο σου που 'μεινε πίσω. Δεν είναι αμαρτία;

Ο Γιάννης γύρισε αλλού το κεφάλι σφίγγοντας τα χείλη του, αλλά ο γέρος δεν έλεγε να σταματήσει.

— Άφησες το κορίτσι κρεμασμένο από μια ελπίδα και δε νοιάστηκες τι θ' απογίνει. Γιατί; Δεν ήξερες ότι η αγάπη δε ζει με την ελπίδα κι άφησες την αγαπητικιά σου, επαγέλαβε, πεντάμορφη και ζηλευτή, σαν τριανταφυλλιά του Μάη, να πέσει στην αγκαλιά κάποιου άλλου που την πήρε μαζί του στον τάφο; Δεν είναι κρίμα να πεθάνει απ' τον καημό της αγάπης στα είκοσί της χρόνια;

Του τάραξε την ψυχή ο γέρος. Αναστέναξε βαθιά.

— Έφταιξα παππού. Δεν τόλμησα να κάνω αυτό που είχα σκεφτεί· να μπω στην εκκλησία και να την αρπάξω απ' τα χέρια του παπά. Σταμάτησα την τελευταία στιγμή. Δεν ξέρω γιατί. Ίσως να 'ταν το χέρι του Θεού που με κράτησε.

— Ο Θεός δεν ανακατεύεται στις υποθέσεις των ανθρώπων, αλλά τους αφήνει να λύνουν μόνοι τις διαφορές τους, είπε και τον τράβηξε παρέκει. Έλα δω κι άκου τι έχω να σου πω ακόμα. Τώρα είσαι στρατιώτης, να μην

κάνεις τον παλικαρά, αλλά να φυλάγεσαι. Ο πόλεμος είναι σαν ένας ξεροπόταμος που φουσκώνει με την μπόρα και περνά. Αν σε πάρει, πάει, χάθηκες κι αν παραμερίσεις σώθηκες.

— Το 'χω υπόψη παππού, τον διέκοψε.

— Αυτό είναι καλό, αλλά ακόμα καλύτερη είναι η συμβουλή των δικών σου.

— Δυστυχώς, όχι πάντα, είπε συνοφρυωμένος.

Ο γέρος έκανε πως δεν κατάλαβε και συνέχισε.

— Αν θα 'σαι εδώ γύρα, να ξαναπεράσεις. Λαχταρά η καρδιά μας να δούμε άνθρωπο, έναν δικό μας άνθρωπο. Εδώ κάτω στο ρέμα, στη σπηλιά θα μας βρεις. Δεν κουτούμε να μείνουμε στο χωριό. Ρίχνουν συνέχεια, μια με τα κανόνια, μια απ' τα 'ροπλάνα. Ακόμα και στο μοναστήρι αδειάζουν τις μπόμπες τους. Δε λογαριάζουν κανέναν, ούτε τον ίδιο το Θεό, επανέλαβε.

— Αυτό κάνουν παντού, αλλά δεν πρόκειται να μας πτοήσουν.

Ο γέρος ξανακοίταξε το Γιάννη συλλογισμένος.

— Να 'χεις στο νου σου τι σου 'πα. Άκουσες;

— Μην ανησυχείς, του απάντησε ξερά.

Κοίταξε τριγύρω. Καμιά κίνηση. Σιγή κι ερημιά. Πλησίασε στην άκρη της ρεματιάς. Έριξε μια βιαστική ματιά κάτω. Οι μαχητές αναπαύονταν κάτω απ' τα βράχια και τα γραβιά. Οι άντρες της σκοπιάς άγρυπνοι στα σημεία που τους είχε υποδείξει. Κάλεσε τον υπασπιστή κοντά του και του είπε ότι θα πεταγόταν ως το χωριό. Προχώρησε προσεχτικά από δέντρο σε δέντρο, βγήκε στο σημείο που διασταυρωνόταν ο δρόμος που ερχόταν απ' το μοναστήρι με το μονοπάτι που κατάληγε στο νεκροταφείο. Σταμάτησε αναποφάσιστος. Προς τα πού να πάει; Στον τόπο της σιωπής ή του πόνου και των αναμνήσεων;

Με βουρκωμένα μάτια και συννεφιασμένο πρόσωπο βρέθηκε στην αυλή του σπιτιού του.

Είχαν περάσει μερικές μέρες μόνο απ' την εκκένωση του χωριού, αλλά το σπίτι έδειχνε σα να 'ταν εγκαταλειμμένο από καιρό. Η πόρτα μισάνοιχτη, τζάμια σπασμένα, γυαλιά και φύλλα στα σκαλιά. Ανέβηκε αργά, έσπρωξε ελαφρά την πόρτα και μπήκε μέσα. Παρόμοια σκηνή κι εδώ: πεσμένοι σοβάδες, ρούχα και πράγματα παρατημένα εδώ κι εκεί, από κάποιον που βιαζόταν να φύγει. Γύρω στους τοίχους σφαλαγγοφωλιές. Έκανε μερικά βήματα μπροστά. Σε κάθε σημείο έβλεπε την οπτασία της μάνας του να παρουσιάζεται δακρυσμένη, έτσι όπως ήταν τη μέρα του χωρισμού τους. Αισθάνθηκε την καρδιά του να σπαράζει. Δεν μπόρεσε να προχωρήσει άλλο.

Καθώς διέσχισε την αυλή και πήρε το δρόμο ανάμεσα απ' τους μπαχτσέδες και τα έρημα σπίτια να βγει στο μεσοχώρι, το βλέμμα του κορφώθηκε στο μέρος που ήταν οι λεύκες. Δεν υπήρχαν πια, κάτι κορμοί και κλωνάρια μόνο ήταν σκορπισμένα τριγύρω. Έφτασε εκεί και στάθηκε ακίνητος. Φύσηξε ελαφρά. Τα κιτρινισμένα φύλλα θρόισαν διπλά. Του φάνηκε σα να 'ταν κοριτσίστικοι ψίθυροι. «Βλέπεις; Πάει η λεύκη μας, την έκοψαν να στήσουν πολυβολεία. Τώρα πού θα φωλιάζουν οι ελπίδες μας;»

Τα βουρκωμένα μάτια του γέμισαν δάκρυα, που κύλησαν βαριά στα μάγουλά του. Αναστέναξε απ' τα βάθη της ψυχής του. «Δεν το 'θελα, δε φταίγω εγώ γι' αυτό... Πες μου πού να 'ρθω να σε βρω να σου πω τον πόνο και το παράπονό μου;» έλεγε μέσα του ενώ η σκέψη του έτρεχε στα περασμένα.

Α, εκείνο το γλυκό πρωινό της Λαμπρής! Η Βασιλική βγήκε απ' την εκκλησία μ' άλλες γειτονοπούλες βαστώντας την ολόλευκη λαμπάδα της. Προχώρησε μπροστά φυλάγοντας μες στη χούφτα της τη φλόγα που τρεμόσβηνε. Σαν έφτασε στο σημείο, που στεκόταν τώρα και την είδε να λικνίζεται στην τριανταφυλλένια φούστα που

φορούσε, της έκοψε το δρόμο. Του χαμογέλασε απλώνοντας προς αυτόν τη λαμπάδα που κρατούσε. Το πρόσωπό της έλαμψε ροδοκόκκινο, ελκυστικό. Κι αντί να πάρει φως απ' τη λαμπάδα της, έπλεξε τα χέρια του γύρω απ' τη μέση της. Η Βασιλική αναρίγησε. Τα χέρια της έπεσαν αργά. «Αχ! Άσε με. Θα σβήσει η λαμπάδα μου», είπε τρέμοντας. «Δεν πειράζει. Θα τις ανάψουμε του χρόνου», απάντησε και την έσφιξε πάνω του.

Ένωσε σαν τότε, να μη τον βαστούν τα πόδια του. Σωριάστηκε πάνω στον κορμό κρατώντας το κεφάλι του μες στις χούφτες του κι ούρλιαξε σαν θεριό.

Βουητό αεροπλάνου έφτασε πίσω απ' την βουνοκορφή. Ο Γιάννης σήκωσε το κεφάλι, αλλά προτού προλάβει να σταθεί στα πόδια του, το αεροπλάνο πέταξε πάνω απ' το χωριό κι άρχισε να αναγνωρίζει τη γύρω περιοχή.

Παρακολουθούσε την πτήση του μ' ανησυχία. Την ίδια στιγμή σμήνος βομβαρδιστικά χίμηξαν ξαφνικά πάνω απ' τον αυχένα της Αρένας. Ο τόπος δονήθηκε απ' τις εκρήξεις και τα βουνά τριγύρω μούγκριζαν κι αναβοούσαν. Μαύρος, πυκνός κουρνιαχτός σηκώθηκε μέσ' απ' τη ρεματιά. Λίγο πιο πάνω, στην πλαγιά της ράχης, καπνοί και φλόγες έζωσαν το Μοναστήρι της Παναγιάς.

Ο Γιάννης έφτασε στο λόχο του λαχανιασμένος. Ένα μυδράλιο κακάριζε ακόμα πάνω απ' τους καπνούς. Οι σφαίρες έπεφταν βροχή δίπλα του. Πέτρες, κλαριά και χώματα εκσφενδονίζονταν προς όλες τις μεριές. Αψηφώντας τον κίνδυνο εξακολούθησε να τρέχει ανάμεσα στους τραυματίες και σκοτωμένους συντρόφους του ολόρθος, τραχύς κι αγριωπός, αλλά συγκρατώντας, με δυσκολία όμως, τα δάκρυά του.

Επιμημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Κόνιτσα

Επιμέλεια Κεντρική Βιβλιοθήκη Κόνιτσα

ΤΟ ΒΙΒΛΙΟ
ΓΚΡΕΜΙΣΜΕΝΑ ΟΝΕΙΡΑ
ΤΟΥ ΜΙΧΑΛΗ ΠΑΓΟΥΝΗ

ΣΤΟΙΧΕΙΟΘΕΤΗΘΗΚΕ ΚΑΙ ΣΕΛΙ
ΔΟΠΟΙΗΘΗΚΕ ΑΠΟ ΤΗΝ ΕΥΑΓ
ΓΕΛΙΑ ΛΕΝΗ ΣΤΟ ΕΡΓΑΣΤΗΡΙ
«γραφή» ΚΑΙ ΤΥΠΩΘΗΚΕ ΣΕ ΧΑΡ
ΤΙ ΣΑΜΟΥΑ 100 gr. ΣΤΟ ΤΥΠΟ
ΓΡΑΦΕΙΟ «ΠΕΛΕΚΑΝΟΣ» ΤΟΝ
ΙΟΥΛΙΟ ΤΟΥ 2007

Δ Ω Δ Ω Ν Η

ΑΘΗΝΑ 2007

ΜΙΧΑΛΗΣ ΠΑΓΟΥΝΗΣ

ΠΑΙΔΙΑ ΤΗΣ ΕΛΠΙΔΑΣ

ΖΩΗ ΜΕΣΑ ΑΠ' ΤΗ ΣΤΑΧΤΗ

ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΔΩΔΩΝΗ

ΑΘΗΝΑ 2006

Επιμέλεια Κεντρική Βιβλιοθήκη Κόνιτσα

ΜΙΧΑΛΗΣ ΠΑΓΟΥΝΗΣ

Ο ΘΑΜΠΟΣ
ΔΙΣΚΟΣ
ΤΟΥ ΗΛΙΟΥ

ΕΝΤΟΣ

Ελληνική Δημοκρατία
Εθνική Κεντρική Βιβλιοθήκη Κόνιτσα

54391

KON